

Regionální geografie

Asie

Jan Daniel, Jan Hercik, Milan Tláskal

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká fakulta

Regionální geografie Asie

Jan Daniel, Jan Hercik, Milan Tláškal

Olomouc 2013

Oponenti: RNDr. Šárka Brychtová, Ph.D.
RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.
Mgr. Petr Zemánek, Ph.D.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Název projektu: Rozšíření akreditace studia učitelké geografie na PřF UP v Olomouci
o kombinovanou formu

Reg. číslo: CZ.1.07/2.2.00/18.0014

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní,
správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Jan Daniel, Jan Hercik, Milan Tláškal, 2013

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2013

ISBN 978-80-244-3894-8 (tištěná verze)

ISBN 978-80-244-3895-5 (online verze)

Obsah

Úvod.....	7
Předpokládané vstupní znalosti	7
Písemné kontrolní úkoly, komunikace s tutorem	7
Vysvětlivky k ikonám.....	8
1 Vymezení a poloha Asie.....	9
1.1 Název Asie.....	9
1.2 Hranice Asie	9
1.3 Regionalizace Asie.....	10
2 Klima.....	11
2.1 Faktory ovlivňující klima Asie	11
2.2 Teploty vzduchu a srážky	12
2.3 Klimatické typy.....	12
2.3.1 Tropické podnebí (A).....	13
2.3.2 Aridní podnebí (B).....	13
2.3.3 Mírné podnebí (C)	14
2.3.4 Boreální podnebí	14
2.3.5 Polární podnebí	15
3 Geologické a geomorfologické poměry	17
3.1 Desková tektonika.....	17
3.2 Geologický vývoj.....	20
4 Hydrologie.....	22
4.1 Hydrologické poměry	22
4.2 Asijské řeky	23
4.2.1 Řeky Sibiře.....	23
4.2.2 Řeky suchých bezodtokých oblastí.....	23
4.2.3 Monzunové řeky	24
4.2.4 Tropické řeky	24
4.2.5 Středozevní řeky	24
4.3 Asijská jezera	25
5 Pedogeografické a biogeografické poměry.....	27
5.1 Pedogeografické poměry	27
5.2 Fytogeografické oblasti	28
5.2.1 Holoarktická oblast.....	28
5.2.2 Paleotropická oblast	29
5.3 Fauna Asie.....	30

6	Historie.....	32
6.1	Starověk a středověk.....	32
6.2	Asie a kolonialismus	33
6.2.1	Počátky evropské kolonizace Asie.....	33
6.2.2	Období imperialismu	34
6.3	Dekolonizace Asie	36
7	Obyvatelstvo.....	39
7.1	Vývoj počtu obyvatelstva a jeho rozmístění	39
7.2	Jazyková struktura.....	41
8	Hospodářství Asie.....	44
8.1	Zemědělství	44
8.2	Hospodářský vývoj asijských států	45
9	Jihozápadní Asie.....	49
9.1	Vymezení a poloha regionu	49
9.2	Fyzicko-geografická charakteristika regionu.....	51
9.2.1	Asijské středomoří	51
9.2.2	Arménská vysočina	51
9.2.3	Íránská vysočina.....	52
9.2.4	Arabský poloostrov a Mezopotámie	52
9.3	Socioekonomická charakteristika regionu.....	53
9.3.1	Obyvatelstvo a náboženství.....	53
9.3.2	Hospodářství.....	54
9.4	Turecko.....	56
9.4.1	Fyzickogeografická charakteristika.....	56
9.4.2	Stručný historický vývoj.....	56
9.4.3	Obyvatelstvo	57
9.4.4	Hospodářství.....	57
9.5	Írán	58
9.5.1	Fyzicko-geografická charakteristika	58
9.5.2	Stručný historický vývoj.....	59
9.5.3	Obyvatelstvo	60
9.5.4	Hospodářství.....	61
10	Jižní Asie.....	63
10.1	Vymezení a poloha regionu	63
10.2	Fyzicko-geografická charakteristika regionu.....	64
10.2.1	Indostán	64
10.2.2	Indoganžská nížina	64
10.2.3	Himálaje	65
10.3	Socioekonomická charakteristika regionu.....	65

10.3.1	Historie a politicko-geografický vývoj	65
10.3.2	Obyvatelstvo a náboženství	65
10.3.3	Hospodářství	66
11	Jihovýchodní Asie	68
11.1	Vymezení a poloha regionu	68
11.2	Fyzicko-geografická charakteristika regionu	69
11.2.1	Indočína	69
11.2.2	Malajsko-filipínské souostroví	69
11.3	Socioekonomická charakteristika regionu	70
11.3.1	Obyvatelstvo a náboženství	70
11.3.2	Hospodářství	70
11.4	Vietnam	72
11.5	Singapur	73
11.5.1	Fyzicko-geografická charakteristika	73
11.5.2	Stručný historický vývoj	73
12	Východní Asie	75
12.1	Vymezení a poloha regionu	75
12.2	Fyzicko-geografická charakteristika regionu	76
12.2.1	Tibetská plošina	76
12.2.2	Himálaje	76
12.2.3	Rovinatá centrální Asie	76
12.2.4	Východní Čína	77
12.2.5	Japonské ostrovy	77
12.2.6	Přiamuří a Korea	77
12.3	Socioekonomická charakteristika regionu	77
12.3.1	Obyvatelstvo a náboženství	77
12.3.2	Hospodářství	78
12.4	Čína	78
12.5	Japonsko	80
13	Asijské státy bývalého Sovětského svazu	82
13.1	Vymezení a poloha regionu	82
13.2	Fyzicko-geografická charakteristika regionu	83
13.2.1	Arménská vysočina	83
13.2.2	Kavkaz	84
13.2.3	Turkestán	84
13.2.4	Kazachstán	84
13.3	Socioekonomická charakteristika	84
13.3.1	Historie a politicko-geografický vývoj	84
13.3.2	Obyvatelstvo	86

13.3.3	Hospodářství	87
13.4	Uzbekistán.....	88
13.4.1	Historický vývoj.....	88
13.4.2	Obyvatelstvo.....	88
13.4.3	Hospodářství	89
13.4.4	Politická situace	89
	Závěr	91
	Použité zdroje.....	92
	Profil autorů	93

Úvod

Vážení studenti, do rukou dostáváte studijní oporu Regionální geografie Asie. Tento text je vytvořen v souladu se zásadami pro tvorbu distančních studijních opor, proto má možná pro Vás poněkud nezvyklou podobu. Je primárně určen studentům kombinované formy magisterského studijního oboru Učitelství geografie pro střední školy. Cílem pracovníků katedry geografie je zpracovat pro ně studijní opory tak, aby i ve specifických podmínkách „domácí přípravy“ kombinované s pátečními tutoriály získali stejnou sumu znalostí jako účastníci prezenčního studia.

Přípravu kombinované formy studijních oborů Geografie (učitelská) a Učitelství geografie pro střední školy zajistil projektový tým Operačního projektu Vzdělání pro konkurenceschopnost – CZ.1.07/2.2.00/18.0014 „Rozšíření akreditace studia učitelské geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci o kombinovanou formu“, do kterého byla zapojena většina členů katedry geografie, mj. všichni vyučující. Z prostředků projektu byla hrazena zejména příprava studijních opor. Ty jsou zpracovávány podle jednotné metodiky a byly během akademických let 2012–13 a 2013–14 ověřeny ve výuce. Na základě připomínek a námětů studentů dostal tento studijní text svou konečnou podobu.

Předpokládané vstupní znalosti

Text je „šit na míru“ studentům, kteří maturovali ze zeměpisu, předpokládá proto zvládnutí středoškolského učiva. Autoři dále u svých čtenářů očekávají předchozí absolvování bakalářského studijního oboru Geografie (Zoborová, učitelská), tj. mimo jiné základů fyzické geografie a základů humánní geografie, které jsou nezbytné pro porozumění terminologii používané ve studijní opoře. Písemné úkoly, které budete v předmětu vypracovávat, by měly mít formální i obsahovou úroveň odborných textů (používání odborné terminologie, citační aparát, uvážlivý výběr odborných zdrojů, atd.).

Písemné kontrolní úkoly, komunikace s tutorem

Během semestru studenti zpracují v písemné formě 6 kontrolních úkolů (dva dlouhé a čtyři krátké). S těmito úkoly budou seznámeni tutorem na prvním setkání. K odevzdávání úkolů, k diskuzím s kolegy a k dotazům tutorovi budou studenti využívat e-learningový portál katedry geografie Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci, který je dostupný na internetové adrese <http://geomoodle.upol.cz/>. Výukový portál katedry tak tvoří organický doplněk této studijní opory.

Vysvětlivky k ikonám

Průvodce studiem

Prostřednictvím průvodce studiem k vám promlouvá autor textu. V průběhu četby vás upozorňuje na důležité pasáže, nabízí vám metodickou pomoc a nebo předává důležitou vstupní informaci ke studiu kapitoly.

Příklad

Příklad objasňuje probírané učivo, případně propojuje získané znalosti s ukázkou jejich praktické aplikace.

Úkoly

Pod ikonou úkoly najdete dva druhy úkolů. Buď vás autor vybídne k tomu, abyste se nad nějakým problémem zamysleli a uvedli svůj vlastní názor na položenou otázku, nebo vám zadá úkol, kterým prověřuje získané znalosti. Správné řešení zpravidla najdete přímo v textu.

Pro zájemce

Část pro zájemce je určena těm z vás, kteří máte zájem o hlubší studium dané problematiky. Najdete zde i odkazy na doplňující literaturu. Pasáže i úkoly jsou zcela dobrovolné.

Řešení

V řešení můžete zkontrolovat správnost své odpovědi na konkrétní úkol nebo v něm najdete řešení konkrétního testu. Váží se na konkrétní úkoly, testy! Nenajdete zde databázi správných odpovědí na všechny úkoly a testy v textu!

Shrnutí

Ve shrnutí si zopakujete klíčové body probírané látky. Zjistíte, co je pokládáno za důležité. Pokud shledáte, že některému úseku nerozumíte, nebo jste učivo špatně pochopili, vraťte se na příslušnou pasáž v textu. Shrnutí vám poskytne rychlou korekci!

Kontrolní otázky a úkoly

Prověřují, do jaké míry jste pochopili text, zapamatovali si podstatné informace a zda je dokážete aplikovat při řešení problémů. Najdete je na konci každé kapitoly. Pečlivě si je promyslete. Odpovědi můžete najít ve více či méně skryté formě přímo v textu. Někdy jsou tyto otázky řešeny na tutoriálech. V případě nejasností se obraťte na svého tutora.

Pojmy k zapamatování

Najdete je na konci kapitoly. Jde o klíčová slova kapitoly, která byste měli být schopni vysvětlit. Po prvním prostudování kapitoly si je zkuste nejprve vyplnit bez nahlédnutí do textu! Teprve pak srovnajte s příslušnými formulacemi autora. Pojmy slouží nejen k vaší kontrole toho, co jste se naučili, ale můžete je velmi efektivně využít při závěrečném opakování před testem.

1 Vymezení a poloha Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vysvětlit, proč existují různé varianty vymezení Asie,
- ukázat v mapě varianty vymezení Asie.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

Průvodce studiem

Jestliže chceme studovat regionální geografii Asie, tak je důležité se nejdříve seznámit s územím, o kterém budou pojednávat další kapitoly. Nejdříve se velmi stručně zaměříme na samotný název a následně bude představeno vymezení Asie, které je nejčastěji využíváno v českém prostředí.

1.1 Název Asie

Když se řekne Asie, tak si většina z oslovených pravděpodobně představí stejnou část planety Země. Její přesné a pokud možno objektivní vymezení je poněkud problematické a u různých autorů, respektive v rámci různých geografii (geografických tradic) se může lišit. Je to dáno zejména tím, že ohraničení Asie vůči ostatním kontinentům není zcela jasné a bylo vytvořeno uměle především z hlediska kulturních pozic.

Jestliže svoji pozornost zaměříme na samotný pojem „Asie“, tak zjistíme, že ani původ tohoto názvu není zcela jasný. Nejčastěji bývá uváděno, že pochází ze semitského slova „asu“, které bývá překládáno jako „východ“, přeneseně by tedy Asie znamenala „východní země“ či „země na východě“. Můžeme se setkat ale i s jinými výklady, například „otec dějepisu“ Herodotos odvozuje název Asie od jména manželky bájněho hrdiny Promethea. Navíc musíme uvést, že pojem Asie nebyl v lidských dějinách vždy ztotožňován s prostorem „dnešní“ Asie a toto propojení má svoji poměrně dlouhou historii. V antice byl takto nazýván pouze část Turecka (Anatólie) a až později se postupně toto označení vžilo pro celý kontinent.

1.2 Hranice Asie

Jak již bylo naznačeno, tak vymezení Asie není zcela bez problému a neexistuje jediná všemi přijímaná hranice oddělující Asii od ostatních kontinentů. Nejproblematictější je stanovení hranice mezi Asií a Evropou. Vzhledem ke společnému geologickému a paleogeografickému vývoji euroasijské pevniny a neexistenci jednoznačné fyzicko-geografické hranice má jeho dělení na Evropu a Asii především kulturně-historické důvody. V českém prostředí je obecně přijímáno rozdělení Euroasie vytvořené sovětskými geografy v polovině 20. století.

Začíná v Bajdarackém zálivu a prochází po východním úpatí Uralu a po řece Embě, pokračuje po pobřeží Kaspického moře a Kumomanyčskou sníženinou na sever od Kavkazu do Azovského moře. Dále k jihozápadu oba světadily odděluje Černé moře, průliv Bospor, Marmarské moře a průliv Dardanely. Při zhodnocení alternativních variant můžeme v obecné rovině konstatovat, že pohoří Ural je považováno za výrazný předěl mezi Asií a Evropou a nechybí téměř v žádné definici (ať hřeben či jeho úpatí). Jednotlivé varianty se tedy odlišují především ve vymezení jižní části hranice v oblasti Kavkazu.

Asie je od Afriky oddělena Středozemním mořem, Rudým mořem a Adenským zálivem. V pevninské části ale neexistuje přirozená hranice a Asie je s Afrikou propojena v oblasti Sinajského poloostrova. Zde ale panuje povětšinou shoda a hranice je uměle vedena Suezským průplavem, což znamená, že Sinaj je považována za součást Asie.

Hranice mezi Asií a Austrálií a Oceánií také nemá zcela jednoznačný průběh a vyskytují se drobné odchylky v jejím vymezení. Obecně je za součást Oceánie považován ostrov Nová Guinea. Od Severní Ameriky je Asie v současnosti oddělena Beringovou úžinou.

1.3 Regionalizace Asie

Obdobně problematické je i vnitřní členění Asie na jednotlivé makroregiony/skupiny států. Existuje celá řada regionalizací Asie, které mohou být velmi odlišné. Pro výslednou podobu je vždy velmi důležitý důvod či účel vzniku a kritéria použita při regionalizaci. Je jasné, že fyzicko-geografické regionalizace se může v mnoha ohledech zcela odlišovat od regionalizace socioekonomické. V prvních kapitolách budou představeny dílčí fyzicko-geografické regionalizace a to členění klimatologické, geomorfologické, hydrologické, pedogeografické a biogeografické. V kapitolách věnujících se jednotlivým makroregionům se na začátku textu zaměříme na jeho vymezení, případně budou představeny jiné alternativní koncepty regionalizace.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Některé státy leží na dvou kontinentech, například Turecko či Rusko se nachází v Evropě i v Asii. Náleží tyto státy do Asie nebo do Evropy, či mají zcela specifický charakter? Svě stanovisko se pokuste podložit co největším množstvím argumentů.

SHRNUTÍ

Vymezení Asie není zcela jednoznačné. Problematická je především hranice s Evropou, na níž se nenachází žádný jednoznačný předěl a Euroasie je rozdělena především z historických a kulturních důvodů. Většina vymezení se shoduje na vedení hranice v oblasti Uralu, ale při určení jižní části hranice nepanuje shoda a existuje poměrně velké množství variant. Hranici mezi Asií a Afrikou nelze opět jednoznačně určit na základě fyzicko-geografických charakteristik, ale zde se povětšinou za hranici považuje Suezský průplav. Hranice mezi Asií a Austrálií (Oceánií) prochází ostrovní oblastí a z tohoto důvodu, zde může nastat více možností vymezení. Nejjednoznačněji je Asie oddělena od Ameriky, kde přirozenou hranici tvoří Beringův průliv.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Ukažte na mapě hranici mezi Asií a Evropou, která je uznávána v českém prostředí.

2 Klima

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- zhodnotit fyzicko-geografické faktory ovlivňující klima Asie,
- charakterizovat diferenciaci klimatických poměrů v Asii,
- rozčlenit území Asie do jednotlivých klimatických typů.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**

Průvodce studiem

Klima, které má výrazný vliv na další fyzicko-geografické a socioekonomické charakteristiky je v Asii velmi různorodé. V této kapitole si ukážeme hlavní důvody této diferenciaci. Stručně bude představeno rozložení teploty a atmosférických srážek. Dále bude představeno členění Asie na jednotlivé klimatické typy.

2.1 Faktory ovlivňující klima Asie

Obecně lze konstatovat, že klima Asie je velmi rozmanité. Výsledná podoba je ovlivněna řadou faktorů. Jako primární faktor, můžeme označit velkou rozlohu a rozsáhlost kontinentu a to jak v poledníkovém tak i v rovníkovém směru. Vzhledem k poloze a velikosti Asie zde můžeme identifikovat všechny hlavní podnebné pásy. Zásadní význam má tvar Asie, především skutečnost, že se značná část vnitrozemské Asie nachází ve velké vzdálenosti od oceánu, proto je pro ni typický kontinentální charakter podnebí. Nezanedbatelnou roli hraje i členitost reliéfu, přičemž můžeme konstatovat, že rozlehlé a vysoké horské systémy vytvářejí výrazné bariéry a působí jako klimatické předěly. Velký vliv na klima má také rozložení základních tlakových útvarů ovlivňující charakter proudění vzduchu v různých ročních obdobích.

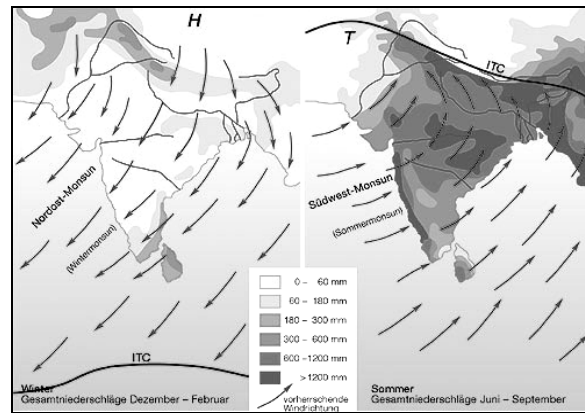
Za hlavní vzdušnou masu Asie můžeme označit pevninský polární vzduch, jehož geneze je spojena s již zmíněnou výraznou vzdáleností vnitrozemí od oceánu. Z důvodu, že v mírných šířkách převládá západní proudění, většina mořského (vlhkého) polárního vzduchu proniká nad Asii z Atlantiku a vliv tichooceánského vzduchu je omezen pouze na úzký pás na východním pobřeží. Vzhledem ke skutečnosti, že Asie je značně vzdálena od Atlantského oceánu a mořský vzduch putuje dlouhou dobu nad pevninou, tak se postupným vysušováním stává kontinentálním a mění se v pevninský (suchý) polární vzduch.

Sever kontinentu je pod vlivem studeného arktického vzduchu, kterému málo členitý reliéf nebrání v pronikání do nitra kontinentu, a proto ovlivňuje poměrně rozsáhlé oblasti. Na jihu Asie převládají tropické vzdušné masy a v menší míře je přítomný i rovníkový vzduch (ostrovy jihovýchodní Asie)

Velký vliv na klima má rozložení základních tlakových útvarů ovlivňující charakter proudění vzduchu v různých ročních obdobích. Například v důsledku kontinentality klimatu vzniká v zimním období nad severní a střední Asií rozsáhlá oblast vysokého tlaku vzduchu (stacionární anticyklona), ve které se udržuje jasné a extrémně chladné počasí.

Pro Asii je také velmi významné sezónní monzunové proudění, které je výsledkem rozdílného zahřívání pevniny a oceánu v létě a v zimě. V létě v důsledku značného zahřívání vnitrozemské pevniny dochází v oblasti Indického subkontinentu ke vzniku tlakové níže, která nasává tropický oceánský vzduch přinášející bohaté srážky do oblasti Indie a jihovýchodní

Asie. Naopak v zimě je pevnina silně ochlazená a v oblasti Pandžábu vzniká tlaková výše, po jejímž obvodu vanou suché větry z pevniny nad oceán. Monzun má výrazný vliv na roční cyklus života obyvatel daných oblastí. Monzunové proudění se vyskytuje i v mírném pásu na styku polárního a tropického mořského vzduchu (oblast Japonska).

Obr. 1 Zimní a letní monzun v oblasti Indického subkontinentu (www.wikipedia.org)

2.2 Teploty vzduchu a srážky

Jak z předchozího textu vyplývá, roční chod teploty vzduchu a atmosférických srážek je v Asii značně variabilní a nacházejí se zde výrazné extrémny.

Větší část Sibiře má střední lednové teploty pod $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$. Výjimkou je východní pobřeží, kde v důsledku vlivu Tichého oceánu jsou průměrné teploty zhruba o $5\text{ }^{\circ}\text{C}$ vyšší. Nejnižší teploty vzduchu jsou spojeny s působením zimní stacionární anticyklony. Extrémní minimální teploty byly naměřeny v Ojmjakonu ($-71\text{ }^{\circ}\text{C}$, průměrné lednové teploty dosahují hodnot okolo $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$) na Sibiři. Izoterma $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ probíhá zhruba po linii Samarkand – jižní část Tarimské pánve – Severočínská nížina – ostrov Honšú

Na Arabském poloostrově a v některých dalších především aridních oblastech (Thár, Tarimská pánve) dosahují průměrné červencové teploty hodnot okolo $30\text{ }^{\circ}\text{C}$. Izoterma $20\text{ }^{\circ}\text{C}$ probíhá přibližně mezi 55 a 60° z. š. Naopak na arktickém pobřeží jsou průměrné červencové teploty nižší než $10\text{ }^{\circ}\text{C}$.

Obecně můžeme říci, že roční úhrny srážek dosahují maximálních hodnot na návětrných horských svazích obrácených k moři (přes 3000 mm). V oblastech tropických monzunů přesahují průměrné hodnoty 1000 mm za rok, ale jsou i mnohem vyšší. Například v Čerápuňdži (návětrná strana Himálají) činí roční průměr $11\,000\text{ mm}$. V subtropickém pásu bývá srážek 600 až 1000 mm ročně. Poměrně suchá je východní Sibiř, kde průměrný roční úhrn nepřesahuje 350 mm . V pouštních oblastech klesá tato hodnota pod 100 mm . Za nejsušší místo Asie bývá pokládán ostrov Masíra s ročním průměrem 15 mm .

2.3 Klimatické typy

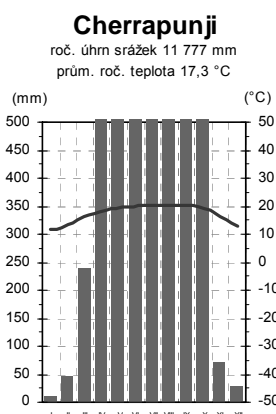
K podrobnějšímu hodnocení bude použita Köppenova klimatická klasifikace, která byla sestavena na základě rozložení teplot vzduchu a atmosférických srážek a jejich vztahu k převládající vegetaci.

2.3.1 Tropické podnebí (A)

Tropické podnebí je v Asii vyvinuto na poloostrovech Přední a Zadní Indie, na Cejlonu a na Sundských ostrovech. Typické charakteristiky jsou následující: průměrné teploty všech měsíců jsou nad 18°C, průměrné měsíční teploty se vyznačují pouze nepatrnými výkyvy a průměrné roční úhrn srážek přesahuje 600 až 700 mm. Tropické klimatické pásmo se dělí na tři klimatické typy:

Podnebí tropického dešťového pralesa (Af) se vyznačuje stejnoměrnými a bohatými srážkami. Další významnou charakteristikou je absence období sucha, a z tohoto důvodu i neexistence období vegetačního klidu. Vyskytují se zde tropické vždyzelené lesy. Typické klimatické údaje pro tuto oblast poskytuje například Singapur, Jakarta či Manila.

Monzunové podnebí (Am) se rozkládá v oblasti Bengálského zálivu a na větší části poloostrova Zadní Indie a jak již název napovídá, kryje se s oblastmi monzunové cirkulace. Na rozdíl od předešlého typu zde můžeme zaznamenat období sucha za zimního pevninského monzunu. Rozdíl mezi nejteplejším a nejchladnějším měsícem je až 8 °C. Ve stanici Čerápuňdží v Ásamu přesahuje roční úhrn srážek 12 000 mm, přičemž drtivá většina srážek spadne v období letního monzunu. Charakteristické klimatické údaje má například Bombaj.

Obr. 1: Klimadiagram stanice Čerápuňdží (Pramen: <http://www.klimadiagramme.de/>).

Podnebí savanové (Aw) pokrývá Dekánskou plošinu a vnitrozemí Thajska, Myanmaru a Kambodže. Typická jsou ostře vyhraněná zimní období sucha, zapříčiněná vlivem pasátů. Teplotní výkyvy činí během roku až 12 °C a průměrné roční srážky dosahují hodnot zhruba 100 až 250 mm. Převládající rostlinou formací jsou savany s travními společenstvy a podél řek se vyskytují galeriové lesy.

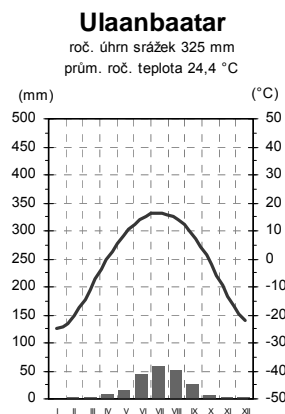
2.3.2 Aridní podnebí (B)

Aridní podnebí se vyznačuje intenzivním výparem a roční úhrn srážek klesá pod hodnoty 600 mm v subtropickém pásu a pod 400 mm v mírném pásu. Výrazné zahřívání povrchu způsobuje silnou vzduchovou výměnu ve vertikálním směru. Charakteristické jsou velké denní výkyvy teplot a nedostatečné vegetační pokrývka. Aridní podnebí zahrnuje dva základní podnebné typy:

Stepní podnebí (BS) se nachází jak v subtropickém (horské oblasti Arabského poloostrova, dále částečně i v Íránu, v Iráku, v Afghánistánu a Pákistánu) tak i mírném podnebném pásu (většina Mongolska). Vyznačuje se dlouhým obdobím sucha a krátkým letním obdobím srážek.

žek, jež ale přicházejí v podobě prudkých dešťů. Průměrná teplota nejteplejšího měsíce dosahuje hodnot okolo 23 °C. V mírném pásu klesá teplota v zimních měsících pod bod mrazu.

Pouštní podnebí (BW) se taktéž vyskytuje jak v subtropickém tak i v mírném podnebném pásu. Charakteristické jsou minimální srážky, které nemusí dosahovat ani hodnot 100 mm ročně. Podnebí subtropických a tropických horkých pouští se nacházejí na Arabském poloostrově, ve středním Íránu a zasahují až do Indie. Vyznačují se horkými léty s průměrnými teplotami 20 až 35 °C, v zimě v subtropickém pásu klesají až na 5 °C. Podnebí studených pouští můžeme nalézt ve střední Asii, jihozápadní Číně a v Mongolsku. Zásadním rozdílem oproti teplým pouštím subtropů a tropů je pokles teploty v zimních měsících pod bod mrazu.

Obr. 2 Klimadiagram stanice Ulánbátar (Pramen: <http://www.klimadiagramme.de/>).

2.3.3 Mírné podnebí (C)

Mírné podnebí se vyznačuje ostře vyhraněnou zimou, která ale není příliš studená. V Asii rozlišujeme tři typy tohoto pásu:

Podnebí středomořské suché (Ca) se vyskytuje především kolem Středozevního a Černého moře a vyznačuje se suchým létem a mírnou deštivou zimou. Střední roční teploty dosahují hodnot okolo 20 °C. Vzhledem k suchému létu a chladnější zimě můžeme identifikovat dvě vegetační období, přičemž na jaře je delší než na podzim. Vegetace je zastoupena tvrdolistými křovinami a vždyzelenými stromy.

Podnebí středomořské monzunové (Cw) zasahuje na sever poloostrova Přední Indie a do oblasti jižní a východní Číny. Vyznačuje se suchou zimou a deštivým monzunovým létem. Rozdíly teplot mezi zimou a létem jsou malé a maximum většinou přichází těsně před začátkem období dešťů.

Vlhké lesní podnebí (Cf) můžeme v Asii nalézt ve střední Číně, jižní části Korejského poloostrova, na jižní části Japonských ostrovů a na východě Taiwanu. Roční chod srážek a teplot je rovnoměrný.

2.3.4 Boreální podnebí

Boreální podnebí je vyvinuto pouze na severní polokouli. Typické jsou kontinentální rysy s poměrně dlouhotrvající sněhovou pokrývkou a krátkým létem. V důsledku dostatečné vlh-

kosti se v této oblasti vyskytují rozsáhlá lesní společenství. V Asii nalezneme tyto typy boreálního podnebí:

Tajgové podnebí (Dw) zabírá dominantní část východní Sibíře a některé oblasti severní Číny. Charakteristickým rysem jsou letní srážky a suchá zima, což souvisí s působením zimní sibiřské anticyklony. Výrazná je roční teplotní amplituda, jež je zde větší než kdekoli jinde ve stejných zeměpisných šířkách.

Podnebí listnatých lesů (Df) se vyskytuje například na části Japonských ostrovů (Hokkaidó). Vyznačuje se vlhkou zimou, ale můžeme konstatovat, že rozložení srážek je rovnoměrnější než u předchozího typu.

2.3.5 Polární podnebí

Podnebí tundry (ET) leží za polární hranicí stromoví, která může být přibližně stanovena jako izoterma nejteplejšího měsíce 10 °C. Průměrná teplota nejteplejšího měsíce dosahuje tedy zhruba hodnot 0 až 10 °C. Typický je výskyt polárních nocí, v důsledku drsných klimatických podmínek je půda do určité hloubky po celý rok zamrzlá, což zabraňuje vsaku vody a má za následek vznik rozsáhlých bažin.

Podnebí vysokohorské (EH) je výsledkem výškové členitosti, proto nemá zonální charakter. Nejvyšší vrcholy asijských velehor leží v oblastech věčného mrazu, střední teplota nejteplejšího měsíce se tedy nachází pod bodem mrazu. Sněžná čára leží v jednotlivých pohořích různě vysoko, což je dáno zeměpisnou polohou a místními klimatickými podmínkami (množství srážek). Například v Arménské vysocině se nachází ve výšce 4000–4100 m n. m., zatímco v pohoří Karakoram až ve výšce 6500 m n. m.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Zhodnoťte význam monzunového proudění na život obyvatel v oblasti Přední Indie. Jaký má vliv na jejich každodenní život? Jak ovlivňuje roční životní cyklus? Jaký význam má pro zemědělskou výrobu? Jaká jsou pozitiva a negativa?

SHRNUTÍ

Podnebí Asie vykazuje značnou variabilitu. Rozsáhlé vnitrozemské oblasti jsou pod vlivem kontinentálního klimatu, jež je důsledkem převládajícího západního proudění v mírných šířkách a značné vzdálenosti Asie od Atlantického oceánu. Výsledkem je vznik zimní stacionární anticyklony, která ovlivňuje rozsáhlou oblast (suchá a mrazivá zima). Velký význam má monzunové proudění, jež je výsledkem rozdílného ohřívání pevniny a oceánu v průběhu roku.

Dle Köppenovy klimatické klasifikace můžeme v Asii identifikovat tropické, aridní, mírné, boreální a polární podnebí. Tropické podnebí se dále dělí na podnebí tropického dešťového pralesa, monzunové podnebí a podnebí savanové. Pro podnebí tropického dešťového pralesa jsou typické vyrovnané měsíční teploty a srážky a absence období vegetačního klidu. Monzunové podnebí se vyznačuje největšími ročními úhrny srážek na světě, přičemž drtivá většina srážek spadne v období letního monzunu. Podnebí savan charakterizuje výrazně vymezené zimní období sucha v důsledku působení pasátů.

Aridní podnebí se vyznačují nízkými ročními úhrny srážek, podle jejich výšky se dále dělí na stepní a pouštní podnebí. Vyznačují se velkými denními výkyvy teplot a nedostatečnou vegetační pokrývkou. V tropických a subtropických pouštích a stepích na rozdíl od mírného pásu neklesá teplota pod bod mrazu.

V rámci mírného podnebí můžeme v Asii rozlišit tři základní typy, které se odlišují rozložením maxim teplot a srážek v průběhu roku. Podnebí středomořské suché se vyznačuje suchým teplým létem a chladnější deštivou zimou.

Podnebí středomořské monzunové má vzhledem k částečnému působení monzunů suchou zimu a deštivé léto. Pro vlhké letní podnebí je typický rovnoměrný chod teplot a srážek.

Boreální podnebí se vyznačuje poměrně krátkým létem a dlouhotrvající zimou, která je u tajgového podnebí v důsledku působení sibiřské anticyklony poměrně suchá, naopak u podnebí listnatých lesů je chod srážek v průběhu roku rovnoměrnější.

V rámci polárního podnebí je v Asii vymezeno podnebí tundry a podnebí vysokohorské. Podnebí tundry leží za polární hranicí lesa a vyznačuje se drsnými klimatickými podmínkami. Podnebí vysokohorské má azonální charakter a je výsledkem výškové členitosti.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlete vznik a význam kontinentálního klimatu.
2. Vysvětlete vznik a význam monzunového proudění.
3. Zhodnoťte diferenciaci ročního chodu srážek a teplot v Asii.
4. Pokuste se s použitím mapy rámcově rozdělit Asii podle jednotlivých základních kategorií Köppenovy klimatické klasifikace.

Pojmy k zapamatování

Monzun, Köppenova klimatická klasifikace, Kontinentální podnebí

3 Geologické a geomorfologické poměry

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- popsat fungování deskové tektoniky v oblasti Asie,
- popsat základní horotvorné procesy, které proběhly v Asii,

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **180 minut**.

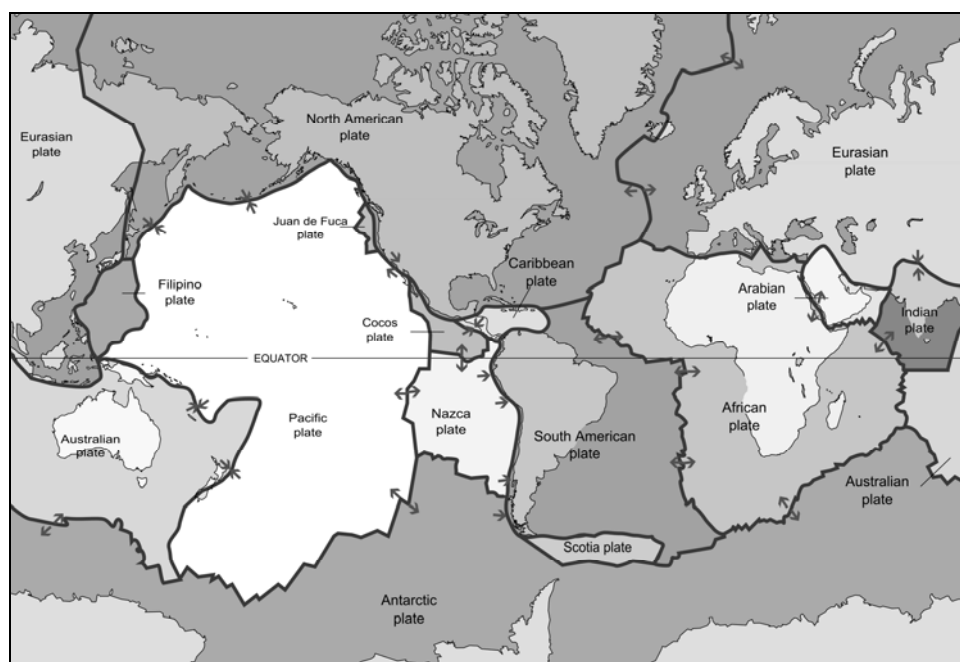
Průvodce studiem

V kapitole bude stručně objasněno fungování globální tektoniky v oblasti Asie. Následně budou přiblíženy hlavní orogenní procesy, které zde v důsledku deskové tektoniky proběhly. S deskovou tektonikou souvisí i seizmická a vulkanická činnost, proto budou stručně představeny nejneklidnější oblasti Asie.

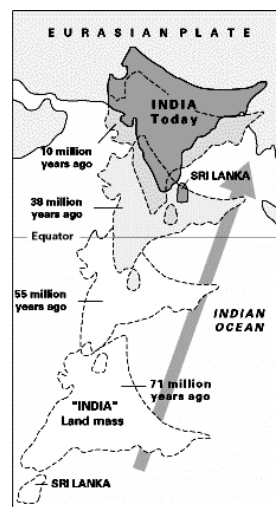
3.1 Desková tektonika

Desková tektonika má zásadní vliv na formování Asie. Vzájemné pohyby jednotlivých desek zasahujících do oblasti Asie významně ovlivnily její současnou podobu především z hlediska orografických procesů a vulkanické a seizmické činnosti. V následující části si stručně představíme jednotlivé desky a typy jejich rozhraní, jež jsou určující pro procesy zde probíhající. Dělení ale není vždy jednotné, neshody panují především u výtčtu uváděných menších desek, kterých existuje poměrně velké množství a jež se někdy nevymezují samostatně, ale zahrnují se do velkých desek jako jeden celek. V našem případě zmíníme pouze vybrané menší desky mající zásadní vliv na seizmickou a vulkanickou činnost.

Obr. 3 Litosférické desky (Pramen: wikipedia.org).

Většina Asie leží na euroasijské litosférické desce, respektive na její východní části (Jak již název napovídá tak na její druhé části se nachází značná část Evropy a její západní hranici tvoří Středoatlantický hřbet). Euroasijská deska je od Africké desky oddělena v oblasti Středozemního moře. Na jejich hranici můžeme zhruba na území dnešního Turecka vymezit samostatnou Anatolskou desku. Tato deska je od Africké desky oddělena systémem hřbetů a příkopů, od Euroasijské desky Severoanatským zlomem a na východě Východoanatským zlomem od desky Arabské. Arabská deska prodělala poměrně složitý vývoj: po dlouhé období byla součástí Africké desky, od ní je ale v současnosti oddělena částí východoafrického riftového systému (rift Mrtvého moře, rift Rudého moře), a naopak její spojení s deskou Euroasijskou proběhlo až v období třetihor. Na východě sousedí s Indickou deskou, jež se také spojila s Euroasijskou deskou teprve v nedávné geologické době. Indická deska byla součástí prakontinentu Gondwana, od něhož se oddělila na konci druhohor a až v eocénu došlo k její kolizi s Euroasijskou litosférickou deskou, což bylo doprovázeno mohutnou orogenezí (Himálaj, Tibetská plošina).

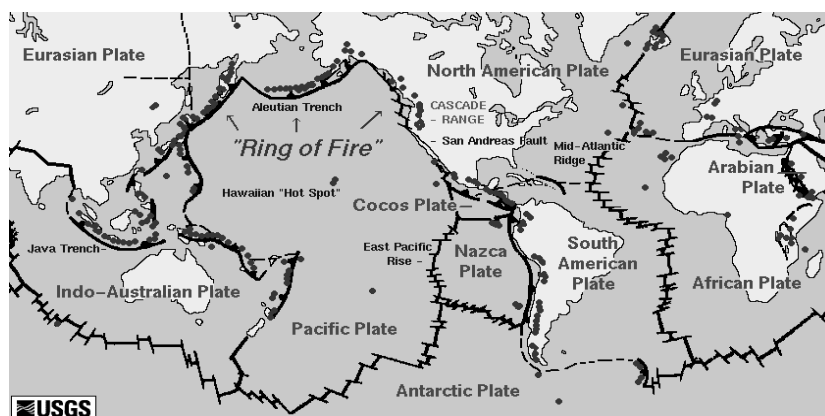

Obr. 4 Pohyb Indické litosférické desky (Pramen: wikipedia.org).

Indická deska je někdy považována za část větší desky Indo-australské, jejíž severovýchodní hranice s Euroasijskou deskou prochází v oblasti Sundských ostrovů a vyznačuje se výraznou aktivitou. Na hranicích Filipínské desky, jež je vklíněna mezi Euroasijskou a Pacifickou litosférickou deskou můžeme nalézt významné systémy oceánských příkopů. Nejznámějším je Mariánský příkop na rozhraní Filipínské a Pacifické desky, jež je nejhlubším místem na Zemi (přibližně 10,9 km). Nejvýchodnější část asijské pevniny leží na Severoamerické litosférické desce, která zasahuje svojí zúženou jižní částí i do prostoru Japonských ostrovů, kde dochází k jejímu kontaktu s Pacifickou a Filipínskou deskou.

Zjednodušeně můžeme konstatovat, že vzhledem k pohybu a charakteru jednotlivých hlavních desek převládá v naší zájmové oblasti konvergentní rozhraní litosférických desek. Pro jižní část Euroasijské desky je určující kontinentální kolize, tedy vzájemný střet s deskami s pevninskou kůrou (Arabská, Indická/Indo-australská deska), jež vyvolal významnou orogenezí (Alpsko-himalájské vrásnění – viz dále). Tyto procesy nejsou zcela zastaveny a například v oblasti Himálajů dochází i dnes ke zdvihu pohoří v důsledku neustálého podsouvání Indické desky pod desku Euroasijskou. Pro východní Asii je typické konvergentní rozhraní na styku desek s oceánskou kůrou. Výsledkem je vznik ostrovních pásem, jež jsou doprovázeny systémy hlubokomořských příkopů. Z hlediska výskytu jiného typu rozhraní můžeme jmenovat transformní rozhraní na styku Arabské a Africké desky.

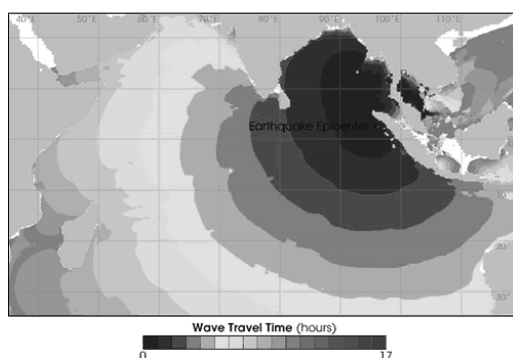
Většina „asijských“ desek má aktivní rozhraní, proto zde můžeme zaznamenat zvýšenou vulkanickou činnost. Nejvýznamnější koncentrace činných sopek se nachází v oblasti pacifického lemu Asie (část tzv. Pacifického ohnivého kruhu), kde se aktivně střetává několik litosférických desek, a na Sundských ostrovech (rozhraní Euroasijské a Indo-australské desky). Tyto oblasti se vyznačují zvýšenou seizmickou aktivitou a z hlediska četnosti a síly zemětřesení se jedná o jedno z nejkritičtějších pásem na Zemi. Seismická činnost není ale vázána pouze na rozhraní hlavních litosférických desek a menší (z hlediska rozlohy, ale ne významu) aktivní oblasti můžeme nalézt i na jiných místech Asie, typickým příkladem je již zmíněný systém zlomů na okraji Anatolské desky.

Obr. 5 Seismicky a vulkanicky aktivní oblasti světa (Pramen: USGS).

Tsunami

Tsunami bývají charakterizovány jako dlouhé a velmi rychlé vlny (několik stovek km/h), jejichž nejčastější příčinou jsou podmořská zemětřesení, ale důvody vzniku mohou být i jiné např. silná vulkanická činnost (například při výbuchu sopky Krakatau v roce 1883). Tsunami na volné hladině má výšku pouze asi 1 metr, ale při pohybu k pobřeží v důsledku zmenšování hloubky výška vlny roste a v extrémních případech může dosahovat výšky až okolo 30 m, což má katastrofický efekt na takto postižené oblasti. Nejčastější výskyt tsunami bývá zaznamenán v Tichém oceánu, o čemž mimo jiné svědčí, že mezinárodně užívané slovo tsunami pochází z japonštiny a bývá překládáno jako „(velká) vlna v přístavu“. Pravděpodobně za nejkatastrofičtější tsunami v dějinách můžeme označit vlnu vzniklou v roce 2004 v Indickém oceánu, jehož příčinou bylo velmi silné zemětřesení (9,1 stupňů Richterovy škály – 4. největší zemětřesení od roku 1900) v blízkosti Sumatry. Podle odhadů celkový počet obětí dosáhl hodnoty 230 000 osob a dalších více než milion přišlo o střechu nad hlavou.

Obr. 6 Časová prodleva v šíření vlny tsunami při zemětřesení v roce 2004 (Pramen: www.noaa.gov).

3.2 Geologický vývoj

Obecně můžeme říci, že jádrové části geologické stavby Asie jsou tvořeny nejstaršími a také nejstabilnějšími strukturními jednotkami. Na Euroasijské desce se jedná o Sibiřský štít na severu a Čínskou tabuli na východě kontinentu.

Sibiřský štít Sibiřský štít je tvořen tektonicky silně porušeným krystalickým podkladem prekambriického stáří a mladším platformním pokryvem (kambrické a silurské mořské sedimenty a kontinentální sedimenty permské). Krystalinikum vystupuje na povrch v oblasti Aldanského a Anabarského pohoří.

Čínská tabule Čínská tabule zabírající rozsáhlé území východní a střední Asie a poloostrova Zadní Indie netvoří jeden celek, ale vlivem mladších tektonických pochodů byla rozlomena na několik částí. Geologický základ tabule je rovněž tvořen předprvohorními krystalickými horninami, které jsou překryty mladšími pevninskými a mořskými sedimenty. V současném reliéfu je obnaženo následujících sedm samostatných masívů: Tarimský, Ordoský, Korejský, Sečuánský, Šantungský, Jihočínský a Indočínský.

Indický štít V důsledku pohybu litosférických desek byly k dnešnímu asijskému kontinentu připojeny další dva štíty. Jedná se o Indický (Indická deska) a Arabský (Arabská deska) štít, které byly původně součástí prakontinentu Gondwany a k Euroasijské desce se připojily až počátkem třetihor. Zde je nutné podotknout, že kromě zmíněného štítu měla na geologický vývoj západní části Asie (Rusko, Kazachstán) vliv i „evropská“ Ruská tabule.

Arabský štít

Tyto strukturní jednotky nepodlehly od prekambria žádnému vrásnění, naopak na jejich okrajích došlo v období od prvohor do třetihor v několika fázích k vyvrásnění většiny dnešních pohoří. Geologická stabilita jádrových jednotek měla zásadní vliv na uspořádání hlavních asijských horských pásem, jejichž průběh a směr byl podmíněn existencí těchto štítů. Jedním z typických výsledků je vznik horských uzlů (např. Pamír) na styku několika horských hřebenů. Jednotlivé hřebeny se mezi uzly od sebe obloukovitě vzdalují, z důvodu existence stabilních celků, které se mezi těmito hřebeny nacházejí.

Na území Asie můžeme od prvohor identifikovat čtyři hlavní horotvorné procesy: kaledonské, hercynské, janšenské (tichomořské) a alpínské vrásnění.

Kaledonské vrásnění Kaledonské vrásnění (starší prvohory) bylo nejaktivnější v oblasti nacházející se jižně od Sibiřského štítu. Mezi kaledonidy v Asii náleží například Sajany, Altaj (částečně) či Jenisejské pohoří. V třetihorách byl důsledkem působení alpínského vrásnění jejich již značně nepenizovaný povrch rozlámán na kry a částečně opětovně vyzvednut, takže v současnosti se jedná o kerná pohoří.

Hercynské vrásnění Hercynské vrásnění (přelom prvohor a druhohor) proběhlo jednak na styku Ruské tabule a Sibiřského štítu, kde bylo vyvrásněné pohoří Ural a jednak postihlo sedimenty usazené v rozsáhlých pánvích vzniklých při předchozím kaledonském vrásnění (např. část pohoří Altaj).

Janšenské vrásnění Janšenské vrásnění (druhohory) je z důvodu své „působnosti“ též někdy nazýváno vrásněním tichomořským. Toto vrásnění mělo vliv například na vznik Verchojanské pohoří, pohoří Sichote Alin, dále byla částečně vytvořena pohoří ve východní Číně a na poloostrově Zadní Indie, ale i na Sundských a Japonských ostrovech.

Alpínské vrásnění Ve třetihorách proběhlo vrásnění alpínské, které zasáhlo celou Euroasii a dalo vzniknout největším a nejvýraznějším pohořím současnosti. Příčinou vrásnění byl náraz Arabské a Indické desky na desku Euroasijskou. V rámci tohoto vrásnění můžeme identifikovat dvě pásma. První pásmo alpínsko-himálajské vzniklo vyvrásněním moře Tethys, jež se původně

nacházelo mezi Euroasijskou deskou a Gondwanou (bylo stlačeno nárazem desek), a probíhá z oblasti dnešního Středomoří zhruba rovnoběžkovým směrem až k okraji Čínské tabule v jihovýchodní Číně, kde se stáčí na jihovýchod a končí na Sundských ostrovech. Druhé pásmo označované jako tichooceánské prochází podél východního okraje Asie, přes Japonské ostrovy, Filipíny a končí taktéž na Sundských ostrovech. Alpínské vrásnění, jak již bylo zmíněno, měla vliv i dříve vyvrásněná pohoří a podél vlastních alpinid můžeme sledovat pásmo kerných dislokací.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Pokuste se zhodnotit vliv střetu Euroasijské desky s deskou Indickou na další vývoj asijského kontinentu. Snažte se své hodnocení pojmout komplexně, nikoliv pouze z geologického a geomorfologického hlediska, ale i z hlediska dalších geografických subdisciplín jako například klimatologie, hydrologie či geografie obyvatelstva.

SHRNUTÍ

Základ Asie je z hlediska deskové tektoniky tvořen Euroasijskou litosférickou deskou. Na jejím jižním okraji došlo ke kontinentální kolizi s Arabskou a Indickou deskou, což mělo za následek mohutnou orogenezi. Na východním okraji Asie se na styku desek s oceánskou kůrou vytvořil systém ostrovních oblouků a hlubokomořským příkopů. Pro tato rozhraní je typická vysoká seizmická a vulkanická činnost, jedna z nejintenzivnějších na světě. Z hlediska geologického vývoje můžeme za nejstarší a nejstabilnější jednotky označit dva rozsáhlé štíty (Sibiřský štít a Čínskou tabuli) a dva menší štíty (Indický a Arabský štít), které byly k Asii připojeny až kolizí Arabské a Indické desky s deskou Euroasijskou. Na okrajích těchto stabilních jednotek došlo v průběhu geologického vývoje ke čtyřem hlavním orogenezím. Ve starších prvohorách proběhlo kaledonské vrásnění, které bylo ale v průběhu vývoje zcela zarovnáno a později rozlámáno na kry. Hercynské vrásnění probíhající na přelomu prvohor a druhohor vyvrásnilo například pohoří Ural. Janšanské vrásnění vyvrásnilo řadu pohoří na východním okraji Asie. Zásadní význam mělo alpínské vrásnění, které vytvořilo dvě hlavní horská pásma. Jedno pásmo se táhne z oblasti Středomoří až na Sundské ostrovy, druhé je lokalizováno na pacifický okraj Asie

Kontrolní otázky a úkoly

1. S pomocí mapy stručně popište hlavní „asijské“ litosférické desky a charakterizujte jejich rozhraní.
2. S pomocí mapy lokalizujte nejstabilnější strukturní jednotky.
3. Stručně popište průběh čtyř největších orogenezí, které ovlivnily reliéf Asie.

Pojmy k zapamatování

Tsunami, Pacifický ohnivý kruh

4 Hydrologie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- zhodnotit hlavní vlivy, které mají vliv na hydrologické poměry Asie,
- rozdělit asijské řeky na základní typy podle odtokového poměru,
- určit genetické typy u nejvýznamnějších asijských jezer.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut**.

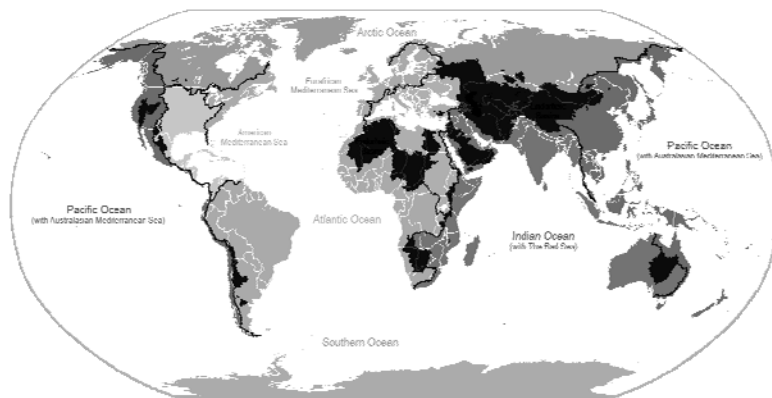
Průvodce studiem

V předchozích kapitolách jsme se stručně seznámili s klimatologií a geologií a geomorfologií Asie. V této části si blíže představíme hydrologické poměry, které jsou s nimi značně propojeny. Nejdříve se seznámíme s faktory ovlivňujícími hydrologii Asie. Následně budou představeny základní typy asijských řek dle odtokových poměrů a v závěrečné části bude pozornost zaměřena na asijská jezera a jejich klasifikaci.

4.1 Hydrologické poměry

Hydrologické poměry Asie jsou vzhledem k její velké rozloze velice variabilní a jednotlivé oblasti kontinentu se vyznačují z hlediska hydrologie řadou specifik. Obecně můžeme říci, že charakter hydrologických poměrů Asie je formován orografickými a klimatickými podmínkami.

Velká rozloha a tvar kontinentu společně s rozmístěním horských pásem v jižní polovině kontinentu umožnily vznik říčních soustav prvé velikosti. Zároveň ale výrazná vertikální členitost způsobila, že přibližně 40 % rozlohy Asie tvoří bezodtoké oblasti. Rozsáhlé a souvislé oblasti bez odtoku do světového oceánu vyplňují téměř celou centrální část Asie. Z geomorfologického hlediska se jedná především o následující pánve: Kaspická, Aralská, Balchašská, Tarimská, Džungarská, Cchajdamská, Západomongolská, Východogobijská a Alašanská. Menší bezodtoké oblasti můžeme nalézt i v Malé Asii a ve vnitrozemí Arabského poloostrova.

Obr. 7 Hlavní světová úmoří a bezodtoké oblasti (Pramen: wikipedia.org).

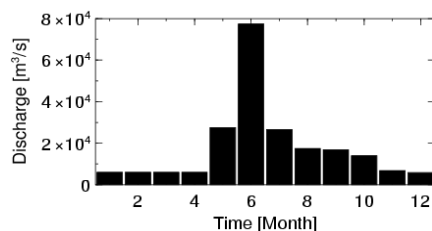
Hodnota průměrného ročního specifického odtoku kolísá na území Asie v rozsahu od nulových hodnot v rozlehlých pustinných územích, přes 3–7 l/s.km² v povodí řek Sibiře a hodnot kolem 40 l/s.km² v povodí horských řek jižních svahů Himálaje až daleko přes 100 l/s.km² v povodí řek tropických oblastí.

4.2 Asijské řeky

Z hlediska zdrojů vodnatosti řek, které mají vliv na roční chod odtokových poměrů, bývají asijské řeky tradičně děleny na pět základních typů. Jedná se o řeky Sibiře, řeky suchých bezodtokých oblastí, monzunové řeky, tropické řeky a středomořské řeky. V následující části si těchto pět typů představíme blíže.

4.2.1 Řeky Sibiře

Charakteristickým znakem sibiřských řek je poměrně velká vodnatost. Za její hlavní zdroj můžeme označit sniž, který je v některých oblastech doplňován deštěm (např. u řeky Ob). Maxima odtoků jsou spojena s jarním táním sněhu, v tomto období dochází k rozsáhlým záplavám. Naopak minima vykazují sibiřské řeky na podzim a v zimě, kdy jsou vzhledem ke klimatickým podmínkám dlouhodobě zamrzlé. Nejdélší sibiřskou řekou je Ob, který se svým přítokem Irtyšem dosahuje délky 5410 km. Nejvodnatější řekou je Jenisej s průměrným průtokem přesahujícím 16 000 m³/s. Mezi další významné sibiřské řeky patří především Lena a dále Kolyma, Jana, Indigirka či Amadyr.

Obr. 8 Chod průměrných měsíčních průtoků na dolním toku řeky Jenisej (Pramen: www.grdc.sr.unh.edu).

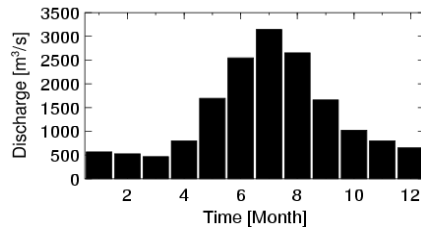
4.2.2 Řeky suchých bezodtokých oblastí

Odtokové poměry řek suchých bezodtokých oblastí vykazují vysokou variabilitu, proto se někdy dále dělí z hlediska hlavních zdrojů vodnatosti na dvě skupiny.

První skupinu tvoří řeky pramenící v nižších nadmořských výškách, jejichž vodnatost je zcela závislá na množství srážek. Z tohoto důvodu mohou mít periodický charakter a v obdobích roku s nízkým výskytem srážek mohou zcela vysychat. Do této skupin náleží například některé řeky Íránské plošiny (Karasu).

Druhým typem jsou řeky pramenící ve vyšších nadmořských výškách. Jejich vodnatost je primárně spojena s táním velehorských ledovců, proto nejsou závislé pouze na zásobování ze srážek. Této skutečnosti odpovídá i jejich režim: maximum průtoku je shodné s letním táním sněhové pokrývky a ledovců v horských oblastech. Na středním a dolním toku povětšinou protékají tyto řeky pouštními či polopuštními oblastmi a ústí do bezodtokých jezer či

v pouštích v důsledku nedostatku vody zanikají. Nejvýznamnějším zástupcem je řeka Amudarja, jejíž zdrojnice se nachází v oblasti Pamíru. Na většině svého toku řeka protéká aridními oblastmi, proto dochází k přirozené ztrátě vody vypařováním. Postupné vysychání řeky je ale mnohem více spojeno s antropogenním zásahem do přirozeného režimu řeky spojeném s jejím intenzivním využíváním pro zemědělskou činnost (viz Aralské jezero). Mezi další řeky tohoto typu náleží např. Syrdarja, Tarim či Ili.

Obr. 1: Chod průměrných měsíčních průtoků na dolním toku řeky Amudarja (Pramen: www.grdc.sr.unh.edu)

4.2.3 Monzunové řeky

Jak již z názvu vyplývá, tak výskyt těchto řek je vázán na oblasti s monzunovým prouděním, tedy můžeme alespoň rámcově říci, že se nacházejí v Číně (Z část), Japonsku, na Korejském poloostrovu a na poloostrovech Přední a Zadní Indie. Mezi monzunovými řekami se nachází řada asijských veletoků. Tyto řeky hrají poměrně velký význam pro zemědělskou činnost v daných regionech, na druhou stranu jsou v obdobích letních monzunů původci velkých a v některých případech ničivých záplav. Pro monzunové řeky je typický velmi nevyrovnaný průtok s výrazným maximem v období letních monzunů a s neméně výrazným minimem v období suchých zimních monzunů. U řek, které pramení v horských oblastech, je jejich odtokový režim částečně upraven táním sněhu a ledovců.

4.2.4 Tropické řeky

Tropické řeky se nacházejí především v ostrovní oblasti Jihovýchodní Asie (Filipíny či Indonésie), z tohoto důvodu nevytvářejí rozsáhlé systémy a jedná se tedy o kratší řeky s menším povodím. Z větších tropických řek můžeme uvést filipínskou řeku Cagayan či řeku Kapuas nacházející se na Kalimantanu. Hlavním zdrojem vodnatosti těchto řek jsou stále tropické srážky, proto se nevyznačují výraznými ročními výkyvy průtoků a jsou po celý rok vodnaté.

4.2.5 Středozevní řeky

Obdobně jako tropické řeky, tak i středozevní řeky nepatří mezi asijské veletoky. Tyto řeky povětšinou málo vodnaté a jsou živěny především zimními dešti, takže nejvyšší průtoky u nich můžeme zaznamenat právě v zimním období. Naopak v létě jsou odtoky minimální a v některých případech mohou řeky zcela vysychat. Do této kategorie náleží např. řeka Jordán a řeky na poloostrově Malá Asie (Kizilirmak či Sakarya).

Asijské konflikty o vodu

Vzhledem k nenahraditelnosti vody a k nerovnoměrnému rozložení vodních zdrojů získává otázka vodního hospodářství v mezinárodních vztazích vysoce konfliktní potenciál, jež se v důsledku stále větší spotřeby bude v budoucnu nadále zvyšovat. V Asii můžeme nalézt řadu regionů, jež jsou či se mohou stát ohnisky konfliktů o vodu. Jedním z takovýchto případů je spor o vodní zdroje mezi Izraelem a jeho sousedy. Izrael ovládá drtivou většinu vodních zdrojů v této aridní oblasti, což dále sťažuje již tak neklidnou geopolitickou situaci. Dalším ukázkovým příkladem jsou snahy Turecka hospodářsky využívat horní toky řek Tigris a Eufrat, a to do budoucna může zásadně snížit průtok těchto řek a výrazně ovlivnit zásobování vodou v Sýrii a Iráku. Obdobně problematické je využívání horních toků i v dalších regionech, například ve střední Asii.

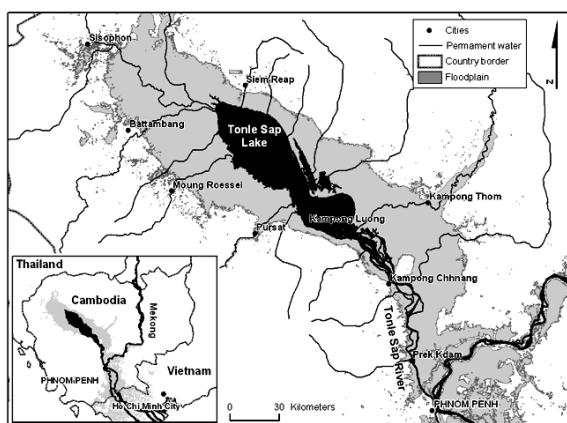
4.3 Asijská jezera

V Asii se nachází velké množství jezer, jejichž objem tvoří zhruba polovinu objemu všech světových jezer. Největším asijským a zároveň i světovým jezerem je Kaspické moře ležící na hranicích Evropy a Asie. Kaspické moře má rozlohu 370 000 km² a uvádí se, že jsou v něm koncentrovány přibližně tři čtvrtiny zásob světové slané vody nacházející se na souši. Nejvýznamnějším zdrojem vody je řeka Volha, která zajišťuje cca 70 až 80 % ročního přítoku vody. Kaspické moře má velký hospodářský význam, především z důvodu bohatých ložisek ropy a zemního plynu. Z hlediska genetického se jedná o reliktní jezero, jež je pozůstatkem mnohem rozsáhlejšího třetihorního moře, od něhož bylo odděleno tektonickými procesy.

Stejný původ vykazuje i Aralské jezero. Toto jezero se ještě v polovině 20. století pyšnilo čtvrtou největší rozlohou na světě (necelých 70 000 km²), v důsledku negativních lidských zásahů ale došlo k jeho dramatickému vysychání a vzniklá situace je někdy označována jako jedna z největších ekologických katastrof na světě.

Proměnlivá rozloha jezera Tonle Sap

Tonle Sap je největší jezero v Jihovýchodní Asii a z hlediska morfogenetického se jedná o reliktní jezero (pozůstatek zálivu). Vzhledem k specifickým vodním poměrům, které jsou výsledkem monzunového proudění, mění jezero během roku výrazně svoji rozlohu. V zimním suchém období je jezero průtočné a řeka Tonle Sap odvádí vodu z jezera do řeky Mekong. V létě důsledkem rozsáhlých srážek dojde ke změně směru (obrácení) toku řeky Tonle Sap a jezero je napájeno vodou z Mekongu, což má za následek několikanásobné zvětšení rozlohy i hloubky jezera (z necelých 3000 km² na více než 10 000 km², respektive z cca 1 m na necelých 10 m).

Obr. 9 Jezero Tonle Sap (Pramen: www.wikipedia.com).

Početnou skupinu tvoří tektonická jezera, která vznikla v oblastech zlomů, což ovlivňuje jejich morfometrické parametry (protáhlý tvar a velká hloubka). Za typického a nejvýznamnějšího zástupce můžeme označit jezero Bajkal, které je nejhlubším jezerem světa (hloubka dosahuje cca 1640 m) a odhaduje se, že je v něm soustředěna jedna pětina světových zásob sladké vody. Jezero je klasickým příkladem kryptodeprese, je průtočné a vytéká z něho jediná řeka Angara. Dalšími významnými velkými tektonickými jezery jsou například jezera Issyk Kul, jež patří mezi největší horská jezera na světě či Balchaš, který vykazuje v důsledku svého tvaru a rozložení přítoků zajímavé vlastnosti vody: západní část je sladká, popř. brakická a východní část slaná. Řada tektonických jezer se nachází také v oblasti Malé Asie a Kavkazu (např. Van či Sevan). Mezi tektonická jezera patří i Mrtvé moře, jehož deprese je součástí systému Velké příkopové propadliny. Hladina Mrtvého moře leží 423 metrů pod hladinou světového oceánu, což znamená, že je nejnižší položeným místem na povrchu Země.

V regionech vykazujících vulkanickou aktivitu (v současnosti či v minulosti) se vyskytují jezera sopečného původu všech typů. Například na ostrově Sumatra se nalézá největší kalderové jezero Toba. Dále v Asii můžeme nalézt i další genetické typy jezer: např. jezera limanová, krasová, hrazená sesuvem či fluviální. Například v oblasti sibiřských řek vzniká v jarním období desetitisíce menších fluviálních jezer.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Pro vypracování úkolů použijte i externí zdroje:

Jaké geopolitické důsledky má těžba ropy v oblasti Kaspického moře?

Pokuste se charakterizovat jeden reálný či potenciální asijský konflikt o vodu

SHRNUTÍ

Pro hydrologii Asie je typické velké zastoupení bezodtokých oblastí, jež tvoří zhruba 40 % rozlohy a vyplňují téměř celou centrální část kontinentu. Asijské řeky můžeme vzhledem k jejich odtokovým poměrům rozdělit do pěti kategorií. Sibiřské řeky se vyznačují velkou vodnatostí a jejich hlavním zdrojem je tající sníh. Maxima průtoku tedy dosahují na jaře, poměrně značnou část roku jsou zamrzlé. Řeky suchých bezodtokých oblastí se jak již název napovídá, vyznačují poměrně malou vodnatostí. V případě, že nepramení v horských oblastech, kde jsou napájeny ledovci, mohou mít pouze periodický charakter. V některých případech jejich nadužívání k zavlažování vedlo k ekologické katastrofě (Aralské jezero) Pro monzunové řeky je typické velmi výrazné roční maximum v období letního monzunu, kdy dochází k rozsáhlým záplavám. Naopak tropické řeky se vyznačují vyrovnanými průtoky. Středozevní řeky dosahují maxima v zimě a minima v létě, kdy mohou i vysychat.

V Asii se nachází velké množství jezer různého původu. Největší jezero světa, Kaspické moře, patří z hlediska vzniku mezi jezera reliktní. Vzhledem k velkým zásobám ropy má velký hospodářský a přeneseně i geopolitický význam. Mezi tektonická asijská jezera náleží Bajkal a Mrtvé moře. Bajkal je nejhlubší jezera světa, v případě Mrtvého moře se jedná o nehlubší místo na zemském povrchu. V Asii se nachází i další typy jezer podle genetické klasifikace.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vyjmenujte a charakterizujte základní typy asijských řek.
2. Na mapě ukažte bezodtoké oblasti Asie.

5 Pedogeografické a biogeografické poměry

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat základní pedogeografické poměry Asie,
- vymezit a charakterizovat hlavní fyto geografické oblasti,
- vymezit a charakterizovat hlavní zoogeografické oblasti.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut.**

Průvodce studiem

V této kapitole navážeme na předchozí části a budeme pokračovat ve fyzicko-geografické charakterizaci Asie. Nejdříve budou velmi stručně představeny pedogeografické poměry. V hlavní části se budeme zabývat biogeografickým členěním Asie a budou vymezeny a stručně charakterizovány fyto geografické a zoogeografické oblasti Asie.

5.1 Pedogeografické poměry

Pedogeografické poměry Asie jsou velmi komplikované. Pásmo půdních typů rovnoběžkového směru jsou v hornatých oblastech komplikována výskytem výškových pásů. Z tohoto důvodu vykazují jednotlivé půdní typy mozaikovitě rozšíření.

Zcela na severu se nachází pruh půd tundrových. Z důvodů extrémních klimatických podmínek se jedná o půdy věčně zamrzlé, u nichž v příznivějších ročních obdobích roztává jen tenká povrchová vrstva. Vyskytují se zde recentní polygonální půdy. V jižních oblastech severní Asie se vyskytují šedé lesní půdy, černozemě a kaštanové hnědé půdy, které vytvářejí pásma od západu k východu. Ve východní Asii jsou z důvodu klimatického působení Tichého oceánu půdní pásy uspořádány poledníkovým směrem souběžně s pobřežím. Souvislost jednotlivých pásem narušují údolí velkých řek, kde se nacházejí půdy nivní.

Ve střední Asii se vzhledem k aridnímu klimatu vyskytují temně hnědé pouštní půdy, skeletové a písčité pouštní půdy a půdy slané. V nejvyšších nadmořských výškách můžeme nalézt půdy velehorských tunder a studených velehorských pouští. Na pobřeží Středozemního moře převládají kamenité půdy na vápencích, dále se vyskytují písčité půdy a šedé lesní půdy.

Střední Asie

Jižní Asie se vyznačuje velkou pestrostí půd, především z důvodu složité struktury reliéfu. Na jihu převládají rudozemě, pro nejvlhčí oblasti jsou typické lateritické půdy či pravé laterity a v severní části poloostrova převládají černé půdy suchých savan. V horských oblastech převládají tmavohnědé lesní půdy.

Jižní Asie

Na poloostrově Zadní Indie a na tropických ostrovech dominují lateritické půdy. Velký význam má vulkanická činnost, jež zajišťuje zvyšování úrodnosti.

Zadní Indie

Kolem velkým řek se vyskytují azonální aluviální půdy. Vyznačují se poměrně značnou úrodností a jsou intenzivně zemědělsky obdělávány, což souvisí i se skutečností, že se jejich výskyt často kryje s oblastmi s nejvyšší hustotou zalidnění.

5.2 Fytogeografické oblasti

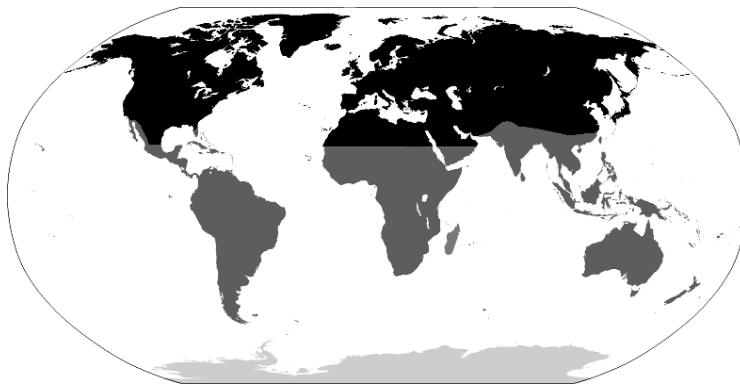
Charakter asijské vegetace ovlivňuje řada faktorů. Za základní faktory rozmístění původní vegetace můžeme označit klima, zeměpisnou polohu a nadmořskou výšku. Vzhledem k rozloze, zeměpisné poloze a reliéfu Asii je dobře vyvinutá zonálnost, a to jak ve směru horizontálním, tak i vertikálním. Z hlediska horizontální členitosti se v Asii nachází všechny základní vegetační zóny od stále zelených tropických lesů až po arktické mrazové poště, a úplná výšková stupňovitost je spojena s výraznou členitostí Asie a s přítomností nejvyšších pohoří světa.

Rozšíření vegetace je závislé na dlouhodobém vývoji, proto při základním fytogeografickém členění je nutné vycházet z paleogeografického a geologického vývoje. Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že v současnosti může být distribuce vegetace stále více ovlivněna člověkem, který v řadě oblastí původní vegetaci zcela či alespoň z části proměnil.

Fytogeografické členění asijského kontinentu není u všech autorů vždy jednotné, v našem textu budeme vycházet z klasického dělení využívaného v českém prostředí. Z hlediska dlouhodobého paleogeografického vývoje můžeme Asii rozdělit do dvou základních fytogeografických oblastí, přičemž hlavním kritériem při tomto dělení je vliv čtvrtohorních klimatických změn na proměnu flóry dané oblasti: první oblastí je oblast paleotropická, druhou nazýváme oblastí holarktickou. Hranicí mezi oblastmi je jih Arabského poloostrova, Írán, jižním úpatí Himálaje, sever poloostrova Zadní Indie a jižní tropická a subtropická Čína.

5.2.1 Holoarktická oblast

V holarktické oblasti dosáhly klimatické změny v průběhu čtvrtohor takové intenzity a rozsahu, že došlo ke kompletní proměně flory v této oblasti. Zásadní dopad měly především čtvrtohorní doby ledové, jejichž vlivem zanikly některé původní druhy rostlinstva. Obecně můžeme říci, že holarktická oblast je na světě nejrozšířenější, ale v žádném případě není druhově nejpestřejší. V Asii bývají vymezeny čtyři podoblasti.

Obr. 10 Holoarktická oblast (Pramen: wikipedia.org).

Eurosibiřská podoblast zaujímá rozsáhlé území na severu kontinentu a v období čtvrtohor byla několikrát kompletně zaledněna, z tohoto důvodu zde nenajdeme žádné třetihorní relikty. Zahrnuje pás tundry, boreálního jehličnatého lesa (tajga) a smíšené lesy. Pro tundru je charakteristické polární klima s nízkým úhrnem srážek a s extrémně krátkým vegetačním obdobím. Zcela na severu se nachází tundra mechová (mechy, rašeliníky a lišejníky: dutohlávka sobí), v příznivějších podmínkách můžeme nalézt společenstva trav a ojedinelé křoviny) Přejdem mezi tundrou a tajgou je lesotundra se zakrslými stromy (bříza, olše, vr-

ba). Pro tajgu jsou typické jehličnaté stromy (smrk, jedle, borovice, modřín) s příměsí stromů listnatých (bříza). Postupem na jih přibývá listnatých stromů (osika, olše, jeřáb) a vzniká les smíšený.

Čínsko-japonská podoblast se nachází ve východní Číně, Japonsku a na Korejském poloostrově. Na severu se rozkládají jehličnaté lesy, ve střední části můžeme nalézt smíšené opadavé lesy, které jsou velmi podobné lesům evropským (duby, buky, javory, ořechy, jehličnany), ale jsou druhově bohatší. Ve střední Číně se nacházejí stepy a zcela na jihu podoblasti se vyskytují subtropické neopadavé lesy (vavříny, kastrovníky, neopadavé duby). Z kulturních plodin zaujímají dominantní postavení obiloviny (rýže, pšenice, ječmen)

Ponticko-středoasijská podoblast vytváří dlouhý pás od Anatólie až po Mongolsko a někdy je označován jako jakýsi předěl mezi jihem a severem Asie. Jedná se povětšinou o aridní oblasti, čemuž odpovídá i forma vegetace. Rozšířené jsou především travní porosty (kostřava) s občasnými xerofytními keři (saxaul, tamaryšky). Na jaře stepi rozkvétají, ale vegetace brzy, ještě před počátkem léta usychá. Vysoké náhorní plošiny Pamíru a Tibetu mají charakter studené velehorské pouště (výskyt poduškovitých rostlin: čimišník).

Středozemní podoblast se rozkládá na úzkém pruhu pobřeží kolem Středozemního moře. Převládajícím genomem jsou vždyzelené středomořské lesy a mezi typické rostliny patří například neopadavé duby, olivovníky, tvrdolisté dřeviny rodu myrta, vavřín, levandule či rohovníky. Vegetace často vytváří neprostupné křovinaté porosty (macchie). Jako zástupce kulturních plodin můžeme uvést olivovníky, fíkovníky, pistácie či vinnou révu.

5.2.2 Paleotropická oblast

Paleotropická oblast nebyla v období čtvrtohor zaledněna, proto zde nedošlo k žádné výrazné proměně vegetace. Z tohoto důvodu si oblast uchovala svoji původní celkovou charakteristiku, vyznačuje se větší pestrostí a je floristicky bohatší než oblast holarktická. Paleotropická oblast se nenachází pouze v Asii, ale má výrazné přesahy do Afriky (téměř celý kontinent) a Oceánie. Tento fakt je dán společným paleogeografickým vývojem a má vliv na podobnost flóry Asie a Afriky (především v oblasti jejich styku)

Paleotropická oblast vzhledem ke svému rozsahu není homogenní, proto se dále dělí na menší podoblasti. Na asijském kontinentu bývá povětšinou vymezeno šest podoblastí.

Východoafrická podoblast: jak již název napovídá, jedná se o „africký přesah“ na území Asie, který je tvořen pouze malým hornatým územím na jihu Arabského poloostrova.

Afro-asijská pouštní podoblast tvoří tropické pouště a polopouště rozkládající se na Arabském poloostrově a dále pokračují přes jih Íránu a Pákistánu a zasahují až do Indie (Thár). Vzhledem k aridnímu podnebí je celkový počet druhů velmi nízký. Některé pouště jsou téměř bez vegetace (Rub al Chálí, Thár) a souvislý pokryv vegetace se nachází pouze podél říčních toků či v oázách. Vyskytují se zde xerofytní druhy jako akácie nebo pryšce, tučnolisté a silně aromatické rostliny: Hospodářský význam mají datlové palmy, fíkovníky, myrhovník a některé další druhy ovoce.

Indická podoblast je poměrně rozmanitá a nachází se zde tropické opadavé a poloopadavé lesy, v sušších oblastech ve vnitrozemí se rozkládají savany. Druhové složení lesů je mnohem chudší než v případě tropických deštných pralesů a vyznačují se dobou vegetačního klidu, která se kryje s obdobím sucha, a mnohé rostliny se přizpůsobily těmto podmínkám shazováním listů. Pro tyto lesy je typický teak s cenným dřevem, dále můžeme jmenovat například santál či bambus. V savanách převládají vysoké trávy a občasně porosty trnitých

keřů, v období sucha získávají charakter řídkého porostu xerofytního rázu. Z hospodářských plodin uvedme rýži, proso, banánovník, mangovník atd.

Jihovýchodoasijská podoblast se rozkládá na území jižní a jihovýchodní Číny a na poloostrově Zadní Indie. Nachází se zde subtropické, tropické deštné a monzunové lesy a oblast je z hlediska druhové pestrosti velmi bohatá. Na charakter vegetace má poměrně značný vliv i výšková stupňovitost, proto ve vyšších nadmořských výškách můžeme nalézt prvky holarktismu. Z kulturních rostlin jsou zastoupeny některé druhy palem (kokosová, araková), importované plantážní rostliny (kaučukovník, kakaovník) a velký význam má pěstování rýže.

Indomalajská podoblast je jednou z nejbohatších podooblastí světa, což je dáno faktem, že se téměř výlučně kryje s pásem vždyzelených tropických deštných lesů. Z důvodu klimatických podmínek zde nenastává období vegetačního klidu. Velmi významný je druhový endemismus. Typické jsou vysoké stromy, které vytvářejí několik podpater, dále se zde vyskytují bujné, vlhkomilné byliny, hojně je zastoupena cizopasná vegetace (např. řada druhů lián) a pobřežní pásmo je pokryto mangrovíky. Z hlediska kulturních rostlin se jedná o oblast původu většiny koření (např. hřebíček, skořice, pepř). Významné je také pěstování rýže, palem (ságová, kokosová, olejná), cukrové třtiny, sladkých brambor nebo technických plodin (kaučukovník).

Novoguinejská podoblast se vztahuje pouze k části Indonésie (Irianu).

5.3 Fauna Asie

Je pochopitelné, že zoogeografické oblasti se poměrně výrazně shodují s fyto geografickým členěním. Asie bývá členěna do tří zoogeografických oblastí. Orientální oblast zahrnuje Přední a Zadní Indii, kam na rozdíl od zbytku kontinentu nezasáhl vliv kvartérní zalednění, a proto zde žije původní třetihorní zvířena. Tato oblast se v podstatě shoduje s fyto geografickou oblastí paleotropickou, pouze do ní není zahrnuta oblast Arábie. Rovněž obdobně jako u fyto geografického členění i zde tvoří jihozápad Arabského poloostrova „přesah“ africké afrotropické oblasti. Zbylá většina kontinentu náleží do oblasti paleoarktické, pro kterou je typické ochuzení fauny v důsledku čtvrtohorního zalednění.

Fauna se vyznačuje výraznými mezikontinentálními vztahy, jež jsou obdobně jako v případě flory výsledkem společného paleogeografického vývoje Asie s okolními kontinenty. Z tohoto důvodu v Asii nenalezneme příliš mnoho endemických druhů, jejichž výskyt je navíc v drtivé většině případů koncentrován pouze do jihovýchodní Asie. Sibiřská zvířena vykazuje poměrně významnou příbuznost se zvířenou severoamerickou (sob, los, jelen, bobr, rosomák či hranostaj). Obdobně těsné vazby můžeme nalézt v paleotropické oblasti se zvířenou africkou (lev, slon, nosorožec, papoušci), s australskou (především ptactvo) a dokonce i s jihoa-merickou (např. tapír).

Úkol / Úkol k zamyšlení

Pokuste se komplexně zhodnotit všechny faktory, které mají vliv na podobu asijské vegetace.

SHRNUTÍ

Pedogeografické poměry Asie jsou vzhledem k variabilitě faktorů ovlivňujících pedogenetické procesy (klima, vegetace, reliéf,...) velmi složité. Poledníková pásma základních půdních typu jsou narušena především ve vyšších nadmořských výškách a na východním pobřeží. Jestliže se zaměříme na základní půdní pásy, tak na severu nalezneme půdy tundrové, jižněji jsou zastoupeny půdy lesní a ve stepích mírného pásu na spraších vznikly úrodné černozemě. Vzhledem k rozsáhlým aridním či semiaridním oblastem se vyskytují pouštní půdy. Ve vlhkých oblastech nalezneme laterické půdy.

Biogeografické členění Asie vykazuje taktéž zonální charakter a vzhledem k velikosti a poloze kontinentu se zde nachází všechny základní vegetační pásy. Rozhodujícím faktorem pro biogeografické členění je výskyt pevninského ledovce v období čtvrtohor, jež měl výrazný vliv na kompletní proměnu druhové skladby. Z hlediska fytogeografického dělíme Asii na dvě základní části, na oblast holarktickou a oblast paleotropickou. Holarktická oblast byla ve čtvrtohorách vystavena působení pevninského ledovce, což zapříčinilo komplexní proměnu flóry. Paleotropická oblast naopak zaledněna nebyla, a proto zde nedošlo k tak výrazné proměně vegetace a je druhově mnohem bohatší než oblast holarktická. S obdobným členěním se můžeme setkat i z hlediska zoogeografického. Z důvodu společného paleogeografického vývoje se Asie vyznačuje výraznými přesahy flory a fauny na okolní kontinenty.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte hlavní znaky paleotropické oblasti.
2. Charakterizujte hlavní znaky holarktické oblasti.
3. Stručně popište důvody a vyjmenujte příklady přesahů asijské fauny na ostatní kontinenty.

Pojmy k zapamatování

Holarktická oblast, paleoarktická oblast

6 Historie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- identifikovat nejdůležitější kolébky asijské civilizace,
- charakterizovat průběh kolonizačního procesu v Asii,
- charakterizovat průběh dekolonizačního procesu v Asii.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut.**

Průvodce studiem

Asie má dlouhou a velmi bohatou historii, proto je obtížně ji shrnout do stručného soupisu, bez toho aby došlo k výraznému zjednodušení a k opomenutí řady skutečností, událostí a procesů. V textu bude kladen důraz na propojení dějin Asie a Evropy a na kolonialismus, jehož dědictví je v Asii stále patrné a má výrazný vliv na současnou socioekonomickou charakteristiku Asie. Historická témata jsou řešena i v jiných kapitolách předkládané učební opory, především v oddílech věnujících se jednotlivým makroregionům.

6.1 Starověk a středověk

Asie je často považována za kolébkou, respektive jednu z kolébek lidské civilizace. Již v pravěku se zde začaly postupně vytvářet předpoklady a podmínky pro vznik starověkých agrárních civilizací. Na asijském kontinentu můžeme identifikovat tři nejvýznamnější civilizační ohniska, jejichž lokalizace je tradičně spojována s úrodnými údolímí velkých řek. Jedná se o oblasti tzv. Úrodného půlměsíce (především Eufrat a Tigris), sever poloostrova Přední Indie údolí Jang-c'-fiang v Číně.

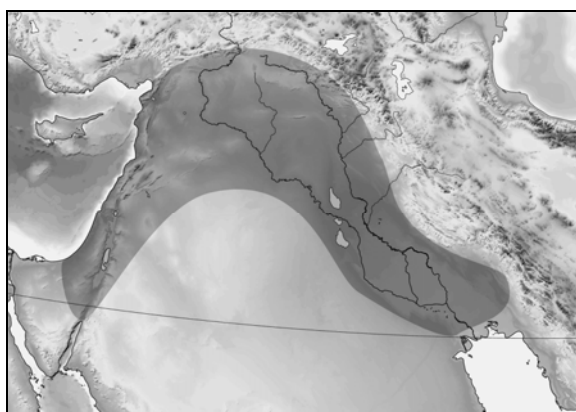
Tyto tři oblasti prodělaly z hlediska politických dějin poměrně složitý vývoj: na jejich území vzniklo velké množství prvotních státních útvarů, které nabývaly různé podoby od městských států až po expandující říše ovládající celý prostor dané oblasti. Zde je nutné brát v potaz, že civilizace ovládaly dané území v řádu několika tisíciletí. Z velkého množství civilizací uvedme alespoň Sumer, Babylonii, Asýrii či civilizaci Židovskou z asijské části Úrodného půlměsíce, kulturu Harappskou (města Mohendžodaro a Harappa) z indické oblasti a dynastie Šang nebo Čchin v Číně.

V obecné rovině můžeme konstatovat, že tyto civilizace dosáhly vysoké vyspělosti a to jak z hlediska technických vynálezů a inovací, tak i v intelektuální rovině: například vynález písma a s ním spojené první literární památky (sumerský Epos o Gilgamešovi), vyspělá úroveň matematiky a astronomie. Přestože není zcela dostatečně vyjasněna otázka intenzity vzájemných vazeb mezi jednotlivými civilizačními ohnisky, tak můžeme konstatovat, že některé významné objevy a vynálezy byly uskutečněny v těchto oblastech nezávisle na sobě (např. zavlažovací systém, písmo atd.).

Naopak šíření inovací z těchto ohnisek do zaostalejších a periferních regionů probíhalo tzv. difuzními procesy, při kterých daná inovace postupovala v prostoru a v čase z místa vynálezu do vzdálenějších regionů.

Úrodný pŕľmĕsíc

Jako ũrodnŕ pŕľmĕsíc je tradiĕnĕ oznaĕována oblast sahající pŕbĕžnĕ od nilskĕ delty na zĕpadĕ, pŕes pobŕeží Stŕedozemního moŕe aŕ po Mezopotamskou nĕžinu na vŕchodĕ, na jihu je ohraniĕena Syrskou pouštĕí a severnĕí hranici tvoŕí Anatolská plošina. Na ũzemĕí ũrodnĕho pŕľmĕsíce se našly nejstarší dosud znĕmé stopy po zemĕdĕlskĕ ĕinnosti. Jak již nĕzev napovĕdá, tak ũrodnŕ pŕľmĕsíc poskytoval díky fyzicko-geografickŕm podmĕnkĕm pomĕrnĕ dobŕe pŕedpoklady pro zemĕdĕlskou vŕrobu. Zvlĕstnĕí vŕznam mĕla i geografickĕ poloha na spojnici Afriky a Euroasie. Region podle nĕkterŕch teoriĕ plnil funkci jakĕhosi pŕirozenĕho mostu. To mĕlo za nĕsledek, ŕe se vyznaĕoval vĕtší biodiverzitou neŕ okolnĕí oblasti, coŕ je považovĕno za jeden z pŕedpokladŕ pro vznik zemĕdĕlstvĕí. Obdobnŕ vŕznam mĕla poloha regionu i v kulturnĕí a politickĕí rovinĕ, kde plnila funkci kŕiŕovĕtky, ale i mĕsta stŕetu kultur a civilizací.

Obr. 11 ũrodnŕ pŕľmĕsíc (Pramen: wikipedia.org)

I v dalšĕch stĕletĕch mŕžeme hlavní civilizáĕnĕí ohniska nalĕzt v oblasti jihozĕpadnĕí Asie, na Indickĕm subkontinentu a ve vŕchodnĕí Asii. Tyto oblasti prodĕlaly opĕt pomĕrnĕ sloŕžitŕ vŕvoj z hlediska formovĕnĕí, expanze a zĕniku jednotlivŕch stĕtnĕch ũtvarŕ. Z kulturnĕího hlediska mŕžeme zjednodušenĕ konstatovat, ŕe pŕinejmenšĕm aŕ do poĕtĕtku kolonialismu vyznaĕovaly asijskĕ civilizace vŕšĕí ũroveň neŕ civilizace evropská.

6.2 Asie a kolonialismus

6.2.1 Poĕtĕtky evropskĕ kolonizace Asie

Za poĕtĕtek novovĕkĕ evropskĕ kolonizace Asie mŕžeme považovat snahu portugalskĕ koruny pŕĕmo participovat na velmi vŕnosnĕm obchodu s koŕĕnĕm a dalšĕm luxusnĕm zboŕím dovĕženŕm do Evropy z Asie. Z tohoto dŕvodu se snaŕili portugalšĕí moŕeplavci doplout do Indie kolem africkĕho kontinentu, coŕ se podaŕilo v roce 1498, kdy vŕprava pod vedenĕm Vasco da Gamy doplula do indickĕho Kŕŕikkŕtu (Kalikatu). Portugalci vytvoŕili systĕm strategickŕch obchodnĕch stanic tzv. faktorĕí, které se staly oporou pro jejich obchodnĕí aktivity v Asii, mezi nejvŕznamnĕjší patŕily Goa (1510) v Indii a Macao (1557) v ĕĕnĕ. V polovinĕ 16. stĕletĕí vytvoŕilo Španĕlsko kolonii na Filipĕnĕch.

Jejich koloniĕlnĕí snaŕĕnĕí bylo však v Asii omezeno, protože hlavní pozornost španĕlskĕ koruny byla zamĕřena na oblast Ameriky, o ĕemŕ svědĕčí i skuteĕnost, ŕe Filipĕny sprĕvnĕ spadaly v rĕmci španĕlskĕho koloniĕlnĕího panstvĕí pod mĕstokrĕlovstvĕí Novĕ Španĕlsko (tj. dnešnĕí Mexiko).

Portugalci v podstatĕ vybudovali velmi vŕnosnŕ monopol na dovoz koŕĕnĕí z Asie, coŕ bylo trnem v oku dalšĕm evropskŕm mocnostem, které se ĕhtĕly také obohatit na tomto rentabilnĕm projektu a zaĕaly podnikat vlastnĕí nĕmoŕnĕí vŕpravy do Indickĕho oceĕanu. Jednalo se

Portugalci

především o Nizozemí, Velkou Británii a Francii, ale zapojily se i další státy, jejichž působení v této oblasti mělo ale spíše epizodní charakter (např. Dánsko či Švédsko).

Na počátku 17. století vnikla nizozemská Východoindická společnost, jejímž hlavním cílem bylo vytvořit podmínky pro co nejvíce prosperující obchod s asijským zbožím, tedy de facto vytlačit Portugalce z jejich pozic. V naplňování tohoto cíle byla společnost poměrně úspěšná a na Portugalcích vybojovala některé jejich državy jako například Moluky, Malaku či Cejlon, které ale ztratila v dalších bojích s jinými evropskými konkurenty. Hlavní nizozemskou základem v Asii se stala Batávie (dnešní Jakarta), z níž si postupem doby podmanili prakticky celé území dnešní Indonésie hrající nejdůležitější roli v nizozemském koloniálním panství do jeho rozpadu po druhé světové válce.

Velká Británie Jako nesilnějšího hráče v evropském soupeření o asijský obchod můžeme označit Velkou Británii. K jejímu úspěchu přispěla skutečnost, že v důsledku vítězství v sérii válečných konfliktů s Nizozemskem připravila jeho námořnictvo honosící se do té doby titulem „převozník Evropy“ o primát a stala se opravdovou „Královnou moří“. Britská Východoindická společnost zaměřila svoji pozornost především na Indii. Významným přelom v britském snažení o vytlačení evropských konkurentů z Indie bylo vítězství nad Francií v Sedmileté válce v roce 1763. Sedmiletá válka je někdy s nadsázkou označována jako první světová válka, protože se v ní nebojovalo pouze v Evropě, ale i v Kanadě a právě v Asii. Britské vítězství eliminovalo vliv Francie, respektive dalších evropských států v Indii a je často hodnocen jako základ postupného ovládnutí Indického subkontinentu, symbolicky dovršeného v roce 1876, kdy byla královna Viktorie korunována indickou císařovnou. Tato skutečnost ale neznamená, že by ostatní evropské státy ztratily všechny své indické základny, například již zmíněná Goa patřila Portugalsku až do šedesátých let 20. století.

Britská Východoindická společnost a koloniální správa Indie

V první fázi britského podmaňování Indie nebyla koloniální správa podřízena britské koruně, ale byla zcela v rukou Východoindické společnosti. Britská Východoindická společnost byla založena v roce 1602 za účelem obchodu s asijským zbožím, na což získala monopol. Vytvoření společnosti s monopolem na obchod s určitým územím byla v této době běžnou záležitostí (viz např. britská Společnost Hudsonova zálivu působící na území dnešní Kanady) a svoji východoindickou společnost vytvořila řada evropských států snažících se zbohatnout na zámořském obchodu (např. Nizozemí, Francie, ale i Dánsko či Rakousko). Původní obchodní zaměření společnosti bylo rozšiřováno o další práva a privilegia, která měla zajistit efektivní prosazování britských zájmů v Indii, jako bylo právo vytvořit vlastní armádu či povolení vyhlášovat válku nebo razit mince. Společnost nejdříve eliminovala vliv ostatních evropských mocností na subkontinentu a postupně rozšiřovala území spadající pod její správu. Pod přímou britskou správu ale nikdy nespadlo celé území Indie. Zhruba na polovině rozlohy kolonie se nacházelo několik stovek tzv. knížecích států, které byly formálně samostatné, ale reálně byly podřízeny koloniální správě. Společnost působila v Indii až do roku 1857, kdy zde vypuklo tzv. velké povstání. Po jeho potlačení byla Východoindická společnost zrušena a Indie se stala královskou kolonií s přímou správou.

Rusko Zvláštní postavení v evropském podmaňování Asie zaujímá carské Rusko, především vzhledem k jeho geografické poloze a k povaze ruského způsobu kolonizace. Ruská expanze do Asie směřovala třemi směry. Jednak bylo postupně kolonizováno území Sibíře, dále od doby Petra Velikého byla věnována soustavná snaha o ovládnutí Kavkazu a Černého moře a poslední (i z chronologického hlediska) směr expanze byl namířen do Střední Asie.

6.2.2 Období imperialismu

Do soupeření o kolonie se zapojily vedle starých hráčů i nové mocnosti toužící vytvořit vlastní koloniální soustavu či alespoň získat hospodářský a mocenský vliv v Asii. Proměnou prošla i forma správy kolonií, přičemž tuto transformaci můžeme zjednodušeně popsat jako přechod od pouhého obchodování a neformální správy k vytvoření formálního koloniálního systému.

Británie v tomto období jednak kladla velký důraz na ochranu a konsolidaci svého dosavadního panství nacházejícího se především v regionu Indického subkontinentu a jednak rozšiřovala svůj formální vliv do nových oblastí, zejména na Arabský poloostrov, kde vzniklo několik protektorátů podřízených britské koruně. Nizozemí posilovalo svoji pozici v Nizozemské východní Indii (dnešní Indonésie).

Jako staronového účastníka porcování Asie můžeme označit Francii. Francie sice po již zmíněné sedmileté válce byla donucena na sto let opustit téměř všechny své pozice v Asii, ale v 60. letech 19. století obnovila svůj asijský koloniální projekt. V této druhé fázi se systematicky zaměřila na poloostrov Zádní Indie, kde si podmanila území souhrnně označované jako Francouzská Indočína rozkládající se na území dnešního Vietnamu, Laosu a Kambodži.

Francie

Portugalsko a Španělsko, tedy první evropské státy operující v asijském prostoru, již se na této vrcholné fázi koloniálního dělení Asie vzhledem k proměně globální geopolitické situace nepodílely. Portugalsko si udrželo své drobnější koloniální državy, ale Španělsko po prohrané válce s USA muselo vítězi ponechat Filipíny a tím vyklidilo koloniální panství v Asii.

Mezi velmoci, jež se v této fázi prosadit a rozšířit svůj hospodářský a politický vliv v Asii je řazeno především Německo, USA a Japonsko. Čerstvě sjednocené Německo se toužilo vyrovnat ostatním evropským mocnostem a začalo rychle budovat svoji koloniální říši. Nutno podotknout, že v Asii měla na rozdíl od Afriky a Oceánie především neformální charakter, a to v oblasti Číny a Blízkého východu.

Německo

Obdobně i USA prosazovaly své zájmy především na neformální rovině, k zvýšení jejich vlivu v oblasti jim ale mělo přispět již zmíněné ovládnutí Filipín a dalších menších strategických bodů na spojenci mezi USA a Asií.

USA

Specifickým případem bylo Japonsko, které prošlo rychlou modernizací (reforma Meidži, 1868) a jako jediný asijský stát začalo vytvářet svoji vlastní koloniální soustavu. Díky úspěšným válkám s Čínou a Ruskem získalo Japonsko postupně rozsáhlé území (především Mandžusko, Koreu, Formozu – dnešní Taiwan, Sachalin a některé přístavy v Číně). Koloniální expanze vyvrcholila v období II. světové války, kdy japonská armáda přechodně obsadila značnou část Východní a Jihovýchodní Asie.

Japonsko

Zhruba od poloviny 19. století zaměřily postupně všechny světové mocnosti soustavnou pozornost na ovládnutí Číny, která v této době představovala nejlákavější asijskou kořist. Přestože se z Číny nikdy oficiálně kolonií nestala, tak jí bylo diplomatickým a hospodářským nátlakem i vojenskou silou (např. opiové války či porážka tzv. boxerského povstání) nuceno nerovnoměrné postavení ve vztazích s koloniálními mocnostmi. Čína se tedy de facto stala kolonií neformální a její území bylo rozděleno na sféry vlivu jednotlivých mocností (Francie, Velká Británie, Německo, Rusko a Japonsko – významně se angažovaly i Spojené státy, které ale nechtěly a ani neměly explicitně vymezenou sféru vlivu). V obdobném závislém postavení byly i další „nezávislé“ asijské státy jako např. Persie (Velká Británie a Rusko) nebo do určité míry i Osmanská říše (Velká Británie, Německo, ...).

Ovládnutí Číny

Velká hra a nárazníkové zóny v Asii

Jak nabíralo koloniální dělení Asie na intenzitě, tak logicky ubývalo území, které mohlo být ještě obsazeno, respektive docházelo k přibližování jednotlivých koloniálních imperií, což s sebou přinášelo nervozitu a nevraživost do mezinárodních vztahů. Asi nejznámějším příkladem je tzv. Velká hra probíhající na přelomu 19. a 20. století mezi Velkou Británií a Ruskem. Britové s nelibostí sledovali ruské pronikání do Střední Asie, které se podle jejich soudu nebezpečně přibližovalo jejich koloniální soustavě na Indickém subkontinentu. O závažnosti sporu svědčí skutečnost, že podle některých současníků mohl být spor záminkou pro vypuknutí očekávaného velkého vojenského konfliktu mezi světovými mocnostmi o kolonie, kterým se de facto později stala 1. světová válka. Velká hra byla nakonec vyřešena diplomaticky rozdělením sfér vlivu a jejím svědectvím do dnešní doby je tzv. Vachánský koridor: uměle vytvořený úzký výběžek dnešního Afghánistánu vytvářející nárazníkové pásmo mezi britskou Indií a ruskou

Střední Asii. Funkci nárazníkové zóny zastával např. i sát Siam (dnešní Thajsko) oddělující britské kolonie od francouzské Indočíny

6.3 Dekolonizace Asie

Na přelomu 19. a 20. století již byla Asie kompletně „rozebrána“ a rozdělena ať již přímo či neformálně mezi jednotlivé koloniální mocnosti. Zhruba v této době můžeme sledovat i zvyšování intenzity snah o vymanění se z koloniální nadvlády.

Obr. 12 Postup dekolonizace v jižní a jihovýchodní Asii (Pramen: <http://astro.temple.edu>).

První vlna vytváření nových samostatných států, která ale není často chápána jako součást dekolonizačního procesu, je spojena s rozpadem Osmanské říše po I. světové válce. Od nově vzniklého Turecka byly odtrženy oblasti, na kterých byla ustanovena tzv. mandátní území Společnosti národů spravovaná Francií (Sýrie a Libanon) a Velkou Británií (Irák, Palestina a Transjordánsko). Správa evropských mocností byla považována pouze za přechodnou a počítalo se s vytvořením samostatných států. Postupně zde vznikl Irák (1932), Libanon (1943), Sýrie (1946) a Jordánsko (1945). Problematické bylo osamostatnění mandátního území Palestina, na jehož části měl na základě tzv. Baulfourtovy deklarace vzniknout samostatný židovský stát. Tato skutečnost v meziválečném období značně vyostřila vztahy mezi zdejší židovskou a arabskou populací. Ihned po vyhlášení samostatného státu Izrael v roce 1948 vypukla válka mezi nově vzniklým státem a arabskými sousedy, přičemž situace není vyřešena do současnosti a oblast stále představuje jeden z nejkonfliktnějších regionů světa.

Klasická dekolonizace

„Klasická“ fáze asijské dekolonizace probíhala v Jižní a Jihovýchodní Asii po konci II. světové války. Dekolonizační proces ovlivnila řada vnějších i vnitřních faktorů. Jedním z těchto faktorů byl vznik místních vzdělaných elit, které se mohly následně postavit do čela „národněosvobozeneckých“ hnutí a požadovat převzetí moci od koloniálních úřadů.

2. světová válka

Značný vliv na průběh a načasování dekolonizace měla II. světová válka, která byla příčinou rozvoje národnostních hnutí. V důsledku japonské okupace velké části Jihovýchodní Asie došlo logicky k oslabení mocenské pozice koloniálních správců a jejich návrat po konci války spojený s restaurováním předchozího stavu již nebyl pro místní elity přípustný.

Studená válka

Charakter dekolonizace ovlivnila proměna geopolitické situace spojená s rozdělením světa na dva nepřátelené bloky a s počátkem studené války. Dekolonizující se Asie se stala významným „horkým“ bojištěm studené války, kde se antagonistické tábory bipolárně rozděleného světa snažily v národněosvobozeneckých bojích a v občanských válkách v nově vzniklých státech prosadit své ideologické a mocenské zájmy. Tyto zájmy můžeme zjednodušeně

popsat jako snahy o šíření komunistického hnutí ze strany SSSR a naopak prosazování politiky zadržování komunismu (containment) ze strany USA.

Britské kolonie získaly svoji nezávislost nenásilnou formou, přesto jejich transformace v samostatné státy nebyla především v případě Indie bez komplikací. Národnostní hnutí mělo v Indii poměrně dlouhou tradici (Indický národní kongres vznikl v roce 1885) a jeho symbolem se stal Mahátma Gándhí propagující cestu nenásilného odporu proti koloniální nadvládě. Při jednání o samostatnosti a o charakteru nového státu nastaly ale rozpory mezi muslimy a hinduisty a výsledkem tohoto sporu bylo rozdělení britské kolonie Indie na převážně muslimský Pákistán a většinově hinduistickou Indii. Vlastní dělení bylo provázeno řadou násilných akcí a nuceným přesídlením milionů osob (jednalo se o největší nucenou migraci v dějinách) a vztahy mezi Pákistánem a Indii jsou dodnes napjaté (především spor o Kašmír). V roce 1971 se po krátké válce odtrhla od Pákistánu Bangladéš (původně Východní Pákistán).

Britské kolonie

Na rozdíl od Velké Británie se Nizozemí svého koloniálního panství nechtělo vzdát bez boje a proti osvobozeneckému hnutí v Nizozemské východní Indii (Indonésii) zasáhla vojensky. Indonéští nacionalisté vyhlásili samostatnost ihned po konci japonské okupace souostroví, ve snaze předejít znovunastolení koloniální správy. Přestože se Nizozemci pokusili zlomit odpor v několika tzv. policejních akcích, tak obnovení svého postavení nedosáhly a v roce 1949 uznali nezávislost Indonésie.

Nizozemské kolonie

Francouzská Indočína prodělala podobný osud během II. světové války jako Indonésie a také i zde byla vyhlášena nezávislost ihned v roce 1945. Na rozdíl od Indonésie ale válečný střet mezi francouzskou koloniální armádou a osvobozeneckým hnutím reprezentovaným především vietnamskou byl mnohem rozsáhlejší a zdlouhavější. Navíc vzhledem ke skutečnosti, že dominantní skupinu vietnamského národněosvobozeneckého hnutí tvořili komunisté, tak konflikt získal ideologický podtext a měl globální geopolitický význam. Válka skončila francouzskou porážkou v roce 1954 a Vietnam byl rozdělen na komunistický sever a prozápadní jih. Toto rozdělení bylo ale pouze přechodné a dá se říci, že oblast přešla poměrně plynule do tzv. II. indočínské či vietnamské války, do níž se výrazně zapojily i Spojené státy americké. Válka trvala až do roku 1975, kdy došlo ke spojení Severního a Jižního Vietnamu pod komunistickou vládou.

Francouzské kolonie

Nejvýznamnější fáze asijské dekolonizace tedy proběhla v 50. letech 20. století, kdy získaly samostatnost všechny větší koloniální celky. V 60. letech vznikly ještě některé státy na Arabském poloostrově a menší koloniální državy přežily v Asii až do nového tisíciletí.

50. léta

Civilizační mise

Kolonialismus byl v morální rovině obhajován tzv. civilizační misí (civilizačním posláním). Civilizační mise byla zjednodušeně založena na rasistickém přesvědčení o nadřazenosti bílé evropské kultury, která skrze kolonizaci přináší méně vyspělým mimoevropským kulturám civilizaci. Pravděpodobně nejznámějším literárním příkladem této představy je báseň Rudyarda Kiplinga *Břímě bílého muže*. Zde je uvedena poslední sloka této básně:

*To bělochů je břímě:
své syny vyšlete,
ať v cizích krajích slouží
těm, jimž prý pány jste;
ať obranný jsou pancíř
divochům divných ras,
z nichž každý plaše zírá,
půl děcko a půl das'*

Úkol / Úkol k zamyšlení

Pokuste se zhodnotit, jaký vliv měl kolonialismus na současnou socioekonomickou podobu Asie.

SHRNUTÍ

Asie má neobyčejně starobylou historii. První velké asijské civilizace vznikly v oblasti úrodného půlměsíce, na severu Indického poloostrova a v Číně v údolí Jang-c'-ťiang v Číně. Tyto civilizace se vyznačovaly velkou vyspělostí a jejich vývoj je spojen s vynálezem řady technických inovací a s rozvojem duchovní kultury. Obecně můžeme říci, že přinejmenším až do počátku kolonizace Asie evropskými mocnostmi se asijské kultury vyznačovaly vyšší civilizační vyspělostí než civilizace evropská.

Výraznou kvalitativní proměnou prošla asijská společnost v důsledku evropské kolonizace. Počátky tohoto procesu jsou spojeny s portugalským pronikáním do Indie na konci 15. století. V první fázi se evropské mocnosti omezili pouze na budování strategických základů na asijském pobřeží, v dalších fázích si ale postupně formálně či neformálně podmanili de facto celý kontinent. Asie se brzy stala kolibištěm soupeření evropských států a postupně došlo k vymezení jejich sfér vlivu. Dominantní postavení získala Velká Británie, která zaměřila svoji pozornost na širší region Indického subkontinentu, strategickou oblast Malackého průlivu a na Perský záliv. Nizozemí ovládlo dnešní Indonésii a Francie zhruba od druhé poloviny 19. století budovalo svoji koloniální soustavu na poloostrově Zadní Indie. Carské Rusko vzhledem ke své poloze rozšířilo svoji moc nejdříve na celou Sibiř a následně expandovalo do Střední Asie a Zakavkazska. Specifické postavení mělo Japonsko, které bylo jediným asijským státem, jež si vytvořil vlastní koloniální říši rozkládající se ve východní Asii. Na území Číny nevznikla žádná oficiální kolonie, ale jednalo se o kolonii neformální, obdobně formálně nezávislé existovaly i některé další státy, jež často tvořily nárazníkové pásmo mezi jednotlivými sférami vlivu.

První fáze dekolonizace je spojena s koncem první světové války a s rozpadem Osmanské říše. K rozpadu koloniální soustavy došlo ale až po druhé světové válce, kdy získala nezávislost většina asijských států. Británie se svých kolonií vzdala dobrovolně (přesto se vznik Indie a Pákistánu neobešel bez výrazných aktů násilí), naopak Francie a Nizozemí nechtěly o svůj koloniální systém přijít a jejich kolonie si musely svoji svobodu vybojovat v ozbrojeném konfliktu. Kolonialismus velmi výrazně zasáhl do socioekonomické charakteristiky kontinentu a řada současných problémů má kořeny právě v tomto období.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Lokalizujte hlavní asijské civilizační ohniska.
2. Pokuste se stručně zhodnotit vývoj britského koloniálního panství v Asii.
3. Pokuste se stručně zhodnotit vývoj francouzského koloniálního panství v Asii.

Pojmy k zapamatování

Kolonialismus, dekolonizace, civilizační mise, nárazníkový stát

7 Obyvatelstvo

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- zhodnotit populační vývoj Asie,
- charakterizovat jazykovou strukturu Asie.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut**.

Průvodce studiem

Obyvatelstvo Asie netvoří v žádném případě homogenní a unifikovanou skupinu. Naopak se vyznačuje výraznou pestrostí a variabilitou demografických, kulturních či socioekonomických charakteristik. Výrazné až propastné rozdíly můžeme nalézt nejen mezi makroregiony, ale i v rámci jednotlivých států. V této kapitole si tuto pestrost stručně představíme především z hlediska vývoje počtu obyvatel a na příkladu jazykové struktury Asie. Další informace o obyvatelstvu Asie budou představeny v kapitolách věnujících se jednotlivým makroregionům.

7.1 Vývoj počtu obyvatelstva a jeho rozmístění

Z hlediska počtu obyvatel zaujímá Asie ve světovém srovnání dominantní postavení. Tuto skutečnost si můžeme dokumentovat několika čísly. Podle odhadu OSN dosáhl počet obyvatel Asie v roce 2010 zhruba 4,1 miliardy obyvatel, takže můžeme zjednodušeně konstatovat, že přinejmenším každý druhý obyvatel planety Země žije v Asii. Vzhledem k této skutečnosti nepřekvapí, že z deseti nejlidnatějších států světa se šest nachází v Asii (bez Ruska) přičemž ve dvou nejlidnatějších státech, v Indii a v Číně žilo téměř 40 % obyvatel planety.

Tab. 1 Deset nejlidnatějších států světa v roce 2010 (zvýrazněny asijské země)

pořadí	stát	počet obyvatel (v tis.)
1.	Čína	1 341 335
2.	Indie	1 224 614
3.	USA	310 384
4.	Indonésie	239 871
5.	Brazílie	194 946
6.	Pákistán	173 593
7.	Nigerie	158 423
8.	Bangladéš	148 692
9.	Rusko	142 958
10.	Japonsko	126 536

Pramen: UN DESA (2011): World Population Prospects: The 2010 Revision

Rozmístění obyvatel v Asii je ale velmi nerovnoměrné a výrazně diferencované. Primárním důvodem nerovnoměrného rozmístění obyvatelstva jsou fyzicko-geografické podmínky. Rozlehlé oblasti asijské části Ruska, horské a aridní oblasti Číny a střední Asie či pouště Arabského poloostrova nejsou téměř osídleny a vyznačují se velmi nízkou hustotou zalidnění.

Naopak východní pobřeží Číny, Indoganžská nížina, Japonské ostrovy nebo Jáva patří mezi oblasti s největší hustotou obyvatelstva na světě. Při hodnocení distribuce obyvatelstva v jednotlivých makroregionech Asie můžeme konstatovat, že největší koncentraci obyvatelstva

vykazují makroregiony východní a jižní Asie a to i v celosvětovém měřítku. Jak ale z předchozího textu vyplývá, tak i zde musíme podotknout, že výrazné rozdíly v distribuci obyvatelstva existují i v rámci jednotlivých států. Typickým příkladem je Čína, kde je drtivá většina populace je koncentrována při pobřeží a západní polovina státu se vyznačuje výrazně nižší hustotou zalidnění.

V globálním měřítku prochází vývoj obyvatelstva Asie výraznou proměnou. Dochází k poklesu míry celkového populačního růstu Asie, což bude mít ve 21. století postupně vliv na snižování podílu obyvatel Asie na světové populaci. OSN odhaduje, že do konce století dojde k poklesu tohoto podílu z přibližně 60 % v roce 2010 na zhruba 45 % v roce 2100 především na úkor afrických států, což je dáno asynchronním průběhem demografických procesů (revoluce) v jednotlivých státech světa.

Populační vývoj v jednotlivých asijských makroregionech je do značné míry rozdílný a vyznačuje se řadou specifíků. Současný nejlidnatější makroregion Asie i světa – Východní Asie – prodělal z demografického hlediska v druhé polovině 20. století hlubokou proměnu. V Číně klesl roční přírůstek z 2 % v roce 1950 na 0,5 % v roce 2010. Snižování přírůstku je spojeno s čínskou státní antinatalitní politikou jednoho dítěte. I další populačně silné státy v oblasti mají nízkou míru přírůstku (Japonsko, Jižní Korea), proto makroregion jako celek vykazuje výrazné snížení tempa růstů populace a předpokládá se, že již ve 30. letech 21. století začne jeho počet obyvatel ubývat.

Politika jednoho dítěte

Ve snaze zamezit přelidnění a snížit tempo růstu své populace zavedla Čína na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let restriktivní antinatalitní politiku, jež je známá pod názvem politika jednoho dítěte. Podle tohoto nařízení mohly mít čínské páry pouze jedno dítě a v případě porušení byly vystaveny tvrdým sankcím, jako byla nucená interrupce, vysoký finanční postih, ztráta práce a sociálních výhod atd. Opatření bylo striktně dodržováno u městského obyvatelstva, poněkud volnější bylo na venkově a jeho aplikace se nijak zásadně nedotkla příslušníků národnostních menšin. Politika přes splnění cíle z hlediska omezení růstu populace přinesla ale i řadu sociálních a ekonomických problémů. Velkým problémem je stárnutí populace, které má vliv na omezení zásadní čínské konkurenční výhody na mezinárodním hospodářském poli, jimž je velké množství levné pracovní síly. Z důvodu tradičního preferování mužského potomka docházelo k cíleným ukončením těhotenství v případě očekávání holčičky. V současnosti se čínská populace z hlediska pohlavní struktury vyznačuje nepřírozeným poměrem mužů a žen a v některých regionech je pocítován výrazný nedostatek osob ženského pohlaví. Specifickým problémem je tzv. syndrom malého císaře, který pramení z „rozmažlování“ generace jedináčků.

Vzhledem k negativním dopadům dochází k určitému postupnému uvolňování, omezování restriktivních opatření a udělování výjimek vybraným skupinám čínské populace. Například v některých oblastech je rodinám povoleno druhé dítě, jestliže prvním je dívka, nebo druhé dítě mohou mít páry, jež pocházejí z rodin s jedním dítětem.

Odlišná demografická situace panuje v Jižní Asii, kde nedošlo k tak výraznému poklesu přírůstku. Přes určité snahy úřadu o regulaci porodnosti, někdy i metodami nucené sterilizace, roste počet obyvatel Indie na rozdíl od Číny stále rychleji než je celosvětový průměr, a proto můžeme Indii zcela s určitostí pasovat na budoucí nejlidnatější stát světa. Růst počtu obyvatel makroregionu je dále umocňován nezanedbatelným (nadprůměrným z celosvětového hlediska) přírůstkem obyvatel lidnatého Pákistánu a Bangladěše. V důsledku těchto okolností i celý makroregion převezme pomyslné žezlo od Východní Asie a jeho populace se stane nejpočetnější na planetě. Nadprůměrným tempem růstu populace se vyznačuje i makroregion Jihozápadní Asie, který ale vzhledem k nízkému počtu obyvatel nijak výrazně neovlivňuje celkový populační vývoj Asie. V obecné rovině můžeme říci, že státy Jihozápadní Asie vykazovaly v druhé polovině 20. století největší přírůstek ze všech států světa. I když zhruba od 80. let začalo v souvislosti s poklesem plodnosti docházet k jeho snižování, tak se v oblasti stále nachází státy s vysoce nadprůměrným populačním růstem na světě. Naopak nízký přírůstek je typický pro zakavkazské státy bývalého Sovětského svazu.

7.2 Jazyková struktura

Asie má velmi složitou a pestrou strukturu obyvatelstva podle kulturních znaků. Není se čemu divit, jedná se o nejlidnatější kontinent s velmi starobyloou a bohatou historií. S určitým zjednodušením si můžeme tuto pestrost dokumentovat na jazykové struktuře asijského obyvatelstva. V Asii se nachází přes dva tisíce jazyků, které náleží do deseti velkých jazykových rodin (navíc existuje několik dalších specifických jazyků nezařaditelných do žádné jazykové rodiny).

Nejrozšířenějším jazykem ze semito-hamitské (afroasijské) jazykové rodiny je v Asii bezpochyby arabština. Tento jazyk není rozšířena pouze v Asii a odhaduje se, že jej na světě užívá cca 250 milionů osob (patří mezi pět nejužívanějších jazyků světa). Dále do této jazykové rodiny náleží například novohebrejšťina (ivrit).

Indoevropská jazyková rodina, která je celosvětově nejvíce rozšířena, je v Asii zastoupena především íránskými a indoárijskými jazyky. Íránské jazyky jsou užívány v dlouhém pásu táhnoucím se od východního Turecka až do Pákistánu a částečně i v oblasti Kavkazu (osetština). Dominantním jazykem je perština (farsí) užívanou v Íránu jako úřední jazyk. Dále můžeme jmenovat paštštinu (paštó) a balúčštinu, které jsou rozšířeny v Afghánistánu a Pákistánu, či kurdštinu a tádžištinu. Indoárijská větev má své jádro na Indickém subkontinentu, kde je zastoupena především hindštinou a urdštinou. Tyto dva jazyky si jsou poměrně značně podobné a jejich rozdělení má historicko-kulturní důvody. Urdština byla preferována muslimským obyvatelstvem a je psána arabským písmem, v současnosti je oficiálním jazykem v Pákistánu. Naopak hindština byla užívána především hinduistickým obyvatelstvem a je úředním jazykem v Indii. Do indoárijské větve náleží i paňdžábština, bengálština či sinhálština. Významně zastoupeny (alespoň v rovině oficiálního jazyka) jsou i alochtonní indoevropské jazyky, které se v asijských státech rozšířily v období kolonialismu. Z nich má dominantní postavení angličtina, která i po osamostatnění má v řadě zemí postavení oficiálního jazyka (např. Indie, Pákistán)

Drávidská jazyková rodina je dominantní především v jižní části Indického subkontinentu a náleží k ní například telugština, tamilština a malajalámština.

I když je rozšíření kavkazské jazykové rodiny omezena pouze na poměrně malé území, můžeme konstatovat, že má velice pestré složení, její členění není zcela jednotné a v některých klasifikacích bývá dělena na několik samostatných jazykových rodin. Mezi kavkazské jazyky náleží gruzínština a některé další jazyky kavkazských etnik jako například čecenština, avarština či abcházština.

Altajská jazyková rodina je rozšířena na značně velkém území Asie. Turkické jazyky se v důsledku historického vývoje (kočovníci) rozšířily až do oblasti širší oblasti Malé Asie (turečtina, ázerbájdžánština), jinak mají dominantní postavení ve střední Asii (turkmenština, kazaština, kyrgyzština, uzbečtina a ujurština). Mongolská větev je málo početná a je zastoupena především mongolštinou a burjatštinou. Názor na začlenění japonštiny a korejštiny do altajské jazykové rodiny není jednotný a v některých případech bývají tyto dva jazyky považovány za dvě samostatné jazykové rodiny.

Sinotibetská jazyková rodina je rozšířena na území Číny, Taiwanu a jihovýchodní Asie a je druhou největší rodinou světa. Čínština je nejrozšířenější jazyk světa, který užívá zhruba 1,2 miliardy osob. Problematická je ale skutečnost, že čínština má řadu variant, které se od sebe výrazně liší a některé jsou dokonce vzájemně zcela nesrozumitelné. Spojovacím prvkem jednotlivých dialektů je ale písmo, protože psaná forma čínštiny je pro všechny varianty stejná. Tradičně se uvádí sedm nejvýznamnějších dialektů čínštiny, přičemž nejrozšířenější je tzv. mandarínská čínština (cca 850 milionů osob).

Austroasijská jazyková rodina má poměrně složitou strukturu a její vymezení a rozdělení není jednotné a některé jazyky bývají někdy považovány za samostatnou rodinu). Z „větších“ jazyků můžeme jmenovat vietnamštinu, thajštinu a khmerštinu.

Austronézká rodina je rozšířena především v ostrovní části jihovýchodní Asie. Největší větev tvoří indonéské jazyky, mezi které patří malajština, indonéština a filipínština. Malajština se v průběhu historie stala hlavním komunikačním jazykem při obchodním styku a lze ji označit jako *lingua franca* této oblasti.

V Asii existují i další jazyky (jazykové rodiny), které mají ale pouze lokální význam a může s nimi hovořit pouze několik desítek jedinců (např. na Irianu).

Úřední jazyk hraje velmi důležitou roli při formování nových státních útvarů v postkoloniálních dobách. Státní jazyk po nabytí samostatnosti hrála významnou roli při genezi nových států. Rozdílnou strategii při volbě volby úředního jazyka po získání samostatnosti si můžeme ukázat na příkladu Filipín a Indonésie. Na Filipínách byla za úřední jazyk zvolena filipínština, jež byla vytvořena z nejvýznamnějšího a nejpoužívanějšího jazyka na Filipínách, z tagalštiny (tagalog). Naopak v Indonésii se s ohledem na ostatní etnika nestala oficiálním jazykem nejrozšířenější javánština, ale byl využit „cizí“ jazyk – malajština, z které byla vytvořena indonéština.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Čína a Indie představují z hlediska počtu obyvatel dva dominantní státy světa. Zamyslete se nad otázkou, jakou má tato skutečnost vliv na fungování těchto států. Opět se pokuste o co nejkompaktnější hodnocení (např. otázka státní správy či hospodářské, geopolitické, kulturní a environmentální konsekvence)

SHRNUTÍ

Asie je nejlidnatější kontinent světa a žije zde přes čtyři miliardy obyvatel. Ve dvou nejlidnatějších státech světa – v Indii a Číně – žije téměř 40 % obyvatel světa. Rozmístění obyvatelstva je v Asii vzhledem k přírodním podmínkám ale velmi nerovnoměrné a velké oblasti jsou zcela či téměř neobydlené, naopak některé oblasti patří mezi nejhustěji zalidněná území světa.

Podíl obyvatel Asie na celkové populaci bude podle prognóz postupem klesat. Důvodem je postupné snižování přírůstků obyvatel Asie jako celku, přičemž ale můžeme sledovat rozdílný demografický vývoj v jednotlivých makroregionech Asie. V druhé polovině 20. století došlo k výraznému poklesu hodnot ročního přírůstku počtu obyvatel Východní Asie, na což měla vliv i čínská antinatalitní politika jednoho dítěte. Naopak u Jižní Asie nebyl pokles tak výrazný, proto se jedná o budoucí nejlidnatější makroregion světa. Specifický vývoj prodělaly arabské státy, které v druhé polovině 20. století vykazovaly nejvyšší roční přírůstky na světě, jejich populační velikost ale není příliš velká, proto výrazně nezasahují do celkového demografického vývoje kontinentu.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Charakterizujte populační vývoj Východní Asie
2. Jaké státy v druhé polovině 20. století vykazovaly největší růst populace?
3. Jaká je nejpočetnější jazyková rodina v Asii?

Pojmy k zapamatování

Politika jednoho dítěte, antinatalitní opatření, jazyková rodina

8 Hospodářství Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- stručně popsat vývoj nejdůležitějších asijských ekonomik,
- zhodnotit diferenciaci asijských států a jejich skupin dle hospodářského vývoje.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut.**

Průvodce studiem

V této kapitole si stručně představíme hospodářský vývoj a částečně i diferenciaci asijských ekonomik, přičemž největší důraz bude kladen na představení vývoje a diferenciaci hospodářství jednotlivých asijských států/skupin států. Naopak bude výrazně upozaděna „standardní“ přehled největších producentů a výrobců, který může být značně proměnlivý a lze ho nalézt v jednotlivých statistických přehledech na internetu. Další informace o hospodářské situaci budou představeny v následujících kapitolách věnujících se jednotlivým asijským makroregionům.

8.1 Zemědělství

Velká část rozlohy Asie má nepříznivé podmínky pro zemědělství, orná půda představuje zhruba jednu třetinu kontinentu. Zemědělská výroba si navíc v mnoha oblastech zachovala svůj tradiční charakter a vyznačuje se nízkou produktivitou práce, proto stále představuje hlavní zdroj obživy pro většinu asijské populace a odhaduje se, že se jí věnují přibližně tři pětiny obyvatel kontinentu.

Zastoupení pracovní síly v zemědělské výrobě je v rámci jednotlivých asijských států ale velmi variabilní a je závislé na jejich vyspělosti. V nechudších zemích se zemědělství věnuje většina ekonomicky aktivní populace, například v Nepálu a Laosu je podle odhadu podíl osob v zemědělství vyšší než 70 % a v Afghánistánu se pohybuje dokonce okolo 80 %. Naopak v rozvinutých asijských státech podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství dosahuje hodnot okolo 5 % (např. Japonsko 3,9 % či Jižní Korea 6,4 %).

V průběhu druhé poloviny 20. století zažilo zemědělství Asie nesporný rozvoj, přesto jeho stav není zdaleka uspokojivý a potýká se s celou řadou problémů. Snaha o modernizaci zemědělství souvisí mimo jiné s tzv. zelenou revolucí, zaměřenou na zvýšení produkce základních potravin, především pšenice a rýže. Zelená revoluce je spojována zejména s Indií, Filipínami a některými dalšími státy a její počátky můžeme v Asii datovat do 60. a 70. let 20. století. Základním principem zelené revoluce bylo zavedení nových vysoce výnosných hybridních typů osiva. Dalšího růst výnosů bylo dosaženo za pomoci větší mechanizace a chemizace (hnojiva a pesticidy) zemědělství a výstavbou zavlažovacích systémů. Výsledkem těchto inovací bylo výrazné zvýšení produkce základních potravin.

Například v Indii umožnila zelená revoluce narůst produkce obilovin ze 119 milionu tun v roce 1973 na 226 milionů tun v roce 2004 a v současnosti vyváží řadu zemědělských komodit. Celkový přínos je ale poněkud kontroverzní, především z hlediska sociální struktury obyvatel. Řada drobných rolníků si nemohla využití chemizace a mechanizace dovolit, a proto došlo k prohloubení rozdílu mezi drobnou a komerční zemědělskou výrobou. Zelená

revoluce tedy nepřinesla odstranění zásadních problémů a v důsledku dalších faktorů (např. velký podíl bezzemků) žije stále značná část zemědělců na hranici či pod hranicí chudoby.

V obecné rovině lze říci, že největší význam pro asijské zemědělství mají obiloviny, především rýže a pšenice. Rýže představuje tradiční asijskou plodinu a je základem jídelníčku velké části populace kontinentu. Z globálního hlediska zaujímá Asie v pěstování rýže výrazně dominantní postavení, nachází se zde devět z deseti největších pěstitelů a v roce 2010 zde bylo vypěstováno 90 % světové produkce (cca 600 milionů tun). V rámci Asie je více než polovina roční úrody rýže vyprodukována v Číně (32 %) a Indii (20 %). Mezi těmito dvěma „rýžovými velmocemi“ existuje ale výrazný rozdíl z hlediska výnosnosti: Indie vykazuje o více než polovinu menší výnosnost než Čína. Z důvodu, že se jedná o velmi lidnaté státy, tak jejich úroda kryje především domácí spotřebu a prvenství v exportu rýže si drží méně lidnaté Thajsko. V Asii se vypěstuje zhruba 45 % roční světové produkce pšenice (292 milionů tun), přičemž největšími světovými producenty jsou opět Čína a Indie, které se podílí ze dvou třetin asijské produkci (40 %, respektive 28 % asijské produkce). V současnosti můžeme v Asii sledovat zvyšování roční spotřeby pšenice na osobu, což částečně souvisí i se zvyšováním životní úrovně a napodobováním západního stylu života.

Bližší charakteristika zemědělské výroby bude alespoň v hrubých rysech nastíněna v kapitolách věnujících se jednotlivým makroregionům.

8.2 Hospodářský vývoj asijských států

Vývoj asijského hospodářství jako celku bylo poměrně výrazně ovlivněno obdobím kolonialismu, kdy mělo jak u formálních tak i neformálních asijských kolonií za primární cíl uspokojení potřeb jednotlivých metropolí a ne vlastní rozvoj daného území, kterému bylo naopak v některých případech bráněno. Z tohoto důvodu bylo hospodářství nuceně orientováno na tržní zemědělskou výrobu a na těžbu nerostných surovin, přičemž tyto komodity byly určeny na export, a naopak kolonie sloužily jako odbytiště metropolitní průmyslové výroby.

Výsledkem byla skutečnost, že většina asijských zemí po získání samostatnosti patřila k chudším státům světa. V druhé polovině 20. století asijské státy ale prodělaly z hlediska hospodářství velmi rozdílný vývoj a v současnosti tvoří velmi nehomogenní skupinu. Dnes zde můžeme nalézt jak země, které patří mezi nejchudší státy světa, tak i opačné extrémy a to jak z pohledu objemu HDP, tak i v případě HDP na obyvatele. Vzhledem k růstu a perspektivám velkých asijských ekonomik se často z hlediska hospodářství mluví o 21. století jako o století Asie. Detailnější informace o hospodářství budou představeny u jednotlivých makroregionů (základní charakteristika zemědělství, průmyslu atd.), na tomto místě si alespoň v hrubých rysech nastíníme zmíněnou diferenciaci asijských ekonomik.

Specifické postavení z hlediska hospodářství zaujímal mezi asijskými státy Japonsko, které se již od konce 60. let 19. století (reformy Meidži) vydalo cestou západní modernizace země spojené s podporou průmyslu a rozvojem specifického typu kapitalistických vztahů. Významný kvalitativní zlom v růstu japonského hospodářství nastal ale až po II. světové válce v důsledku souznění řady vnitřních a vnějších faktorů. Mezi vnitřními faktory bývá mimo čistě ekonomické reformy a opatření zaměřené na růst ekonomiky, zdůrazňována japonská mentalita vyznačující se značnou disciplínou, loajalitou a pracovitostí. Z hlediska vnějších faktorů můžeme uvést možná poněkud paradoxně pozitivní vliv vzniku bipolárního světa a s ním spojenou podporu USA motivovanou snahou vytvořit z Japonska „nepotopitelnou letadlovou loď“ v obraně proti expanzi komunismu. Například americké zakázky v období korejského konfliktu přinesly nemalé zisky do japonského hospodářství zničeného prohranou druhou světovou válkou.

Reformy Meidži

Japonsko se po druhé světové válce vrhlo především na rozvoj exportně zaměřeného hospodářství, a proto jednou z podmínek jeho úspěchu byla schopnost flexibilně reagovat na měnící se poptávku na světových trzích. V první fázi rozvoje využilo nízké ceny surovin a zaměřilo se na energeticky a materiálově náročná odvětví, především na těžký a chemický průmysl. Zároveň byl postupně stále více kladen důraz na odvětví s vyšší přidanou hodnotou a s perspektivou růstů jako byl automobilový průmysl a elektrotechnika. Po prvním ropném šoku (viz dále), jež výrazně zvýšil světové ceny surovin, začalo Japonsko opouštět materiálově a energeticky náročná odvětví a přešlo k intenzifikaci svého hospodářství. Klíčovými se staly obory s nejvyšší přidanou hodnotou, které jsou náročné na vědeckotechnický výzkum, a Japonsko se stalo velmoci ve výzkumu a aplikaci elektronizace, robotizace a využívání nových materiálů a technologií. V tomto období také došlo i k výraznému rozvoji bankovního sektoru a z Tokia se stalo jedno z nejvýznamnějších finančních center světa.

Z hlediska hospodářského růstu zažívala země v 50. a 60. letech tzv. japonský ekonomický zázrak a její ekonomika rostla nejrychleji na světě (průměrně cca 10 % za rok), což vedlo k tomu, že již v roce 1968 se Japonsko stalo po USA druhou největší ekonomikou světa. Tento růst byl výrazně přibrzděn v 90. letech 20. století.

Asijské tygři

V minulosti poskytovaly rozvojové země vyspělým potravinami a surovinami. Dnes, v souvislosti s procesem globalizace, dochází k přesunu nepříliš kvalifikované průmyslové výroby do rozvojových a nově industrializovaných zemí. Tento proces je spojen se snižováním významu dopravní nákladů, rozvojem informačních a komunikačních technologií na straně jedné a na straně druhé levnou pracovní silou, volnějšími normami v oblasti bezpečnosti práce či ochrany životního prostředí, levnějšími pozemky ad.

Japonsko svým úspěchem představovalo vzor pro další asijské ekonomiky, které se snažily napodobit jeho úspěch a které bývají často nazývány asijskými tygry či draky. V obecné rovině jsou takto označovány státy či území s rychlým a nadprůměrným růstem ekonomických ukazatelů. Jedná se ale spíše o popularizační označení, proto se výčet asijských tygrů může u jednotlivých autorů lišit, případně je vymezeno několik generací podle období počátku růstu (tygři I., II. či III. generace) nebo bývá užita modifikace tohoto označení (tygřiči atd.).

Původně tímto termínem byla označována pouze čtveřice ekonomik, jež jako první navázala na japonský hospodářský zázrak. Jednalo se o Korejskou republiku, Tchaj-wan, Singapur a Hongkong. Tyto země/území prošly výraznou restrukturalizací svého hospodářství, přičemž významnou roli v tomto procesu hrál příliv zahraničních investic především z Japonska a USA. Podle japonského vzoru se orientovaly na proexportně zaměřenou průmyslovou výrobu s nízkou spotřebou surovin a vyšší přidanou hodnotou (elektronika, IT technologie atd.). V případě Hongkongu a Singapuru vzhledem k limitující velikosti a strategické poloze převládala orientace na terciární sektor a v současnosti představují přední finanční a obchodní centra světa.

Malajsie, Filipíny, Thajsko a Indonésie bývají někdy označovány za asijské tygry II. generace či za asijské tygřičky. Tyto státy bývají povětšinou řazeny mezi nově industrializované země a v současnosti nedosahují hospodářské úrovně tygrů I. generace. Za tygry třetí generace bývají označován Vietnam či Laos, ale jak již bylo naznačeno, tak toto označení není chápáno jednotně a může se případ od případu lišit.

Specifické postavení v rámci asijské ekonomiky zaujímají dva státy a to Čína a Indie, a to především z hlediska budoucích prognóz vývoje světového hospodářství. Čína oficiálně prosazuje tzv. cestu socialistického tržního hospodářství. Tato cesta byla započata reformami od 70. let 20. století, které postupně přinášely čím dál více tržních prvků do původně čistě plánované ekonomiky. Významným stimulem byla politika otevřených dveří spojená s postupným vytvořením oblastí volného obchodu (zvláště ekonomické zóny, pobřežní otevřená města a pobřežní otevřené oblasti), jež přilákaly zahraniční investory. Všechny reformy vedly k rychlému ekonomickému růstu, který se dlouhodobě udržoval okolo 10 % ročně, V roce 2010 Čína předběhla Japonsko a stala se druhou největší ekonomikou světa. Hospodářský rozkvět Číny je spojen i s jejími stále rostoucími geopolitickými ambicemi.

Obdobným ekonomickým růstem se vyznačuje i Indie, kde proběhly zásadní ekonomické reformy na počátku 90. let 20. století. Mimo tradiční průmyslová odvětví je budoucnost indického hospodářství spatřována především v rozvoji softwarových společností a pokročilých informačních a telekomunikačních technologií a ve službách s nimi spojených. Již v současnosti vytváří služby více než polovinu indického hrubého domácího produktu. Indie těží z existence „armády“ vzdělané anglicky mluvící a přitom relativně levné pracovní síly, což vedlo k tomu, že se Indie stala centrem světového outsourcingu (v menší míře tento proces samozřejmě probíhá i v dalších asijských státech – např. na Filipínách). Velké množství západních společností převedlo z důvodu snahy o snížení nákladů do Indie řadu svých aktivit spojených s informačními technologiemi a telekomunikacemi, jako jsou call-centra, správa softwaru, tvorba databází, daňové poradenství či programování. Za středisko těchto aktivit a tedy i za jakýsi symbol „Indie 21. století“ je považováno město Bangalore.

Čína a Indie jsou druhou a třetí největší ekonomikou světa a předpokládá se, že v průběhu 21. století oba státy postupně překonají i dosud největší ekonomiku USA. Poněkud rozdílný obrázek ale dostaneme, když se na obě země podíváme z hlediska hodnot HDP přepočteného na obyvatele. Vzhledem k vysokému počtu obyvatel a výrazně nerovnoměrnému rozvoji (například v Indii stále více než polovina obyvatel pracuje v poměrně zaostalém zemědělství) dosahují vysoce podprůměrných hodnot a v pomyslném žebříčku států podle tohoto ukazatele se nacházejí až ve druhé stovce (Čína v roce 2011 na 120. a Indie dokonce na 163. místě). Obdobně panují velké rozdíly i na vnitrostátní úrovni (mezi pobřežím a vnitrozemím Číny).

Zatímco se z velké části Východní, Jihovýchodní a Jižní Asie stala či stává dílna světa zaměřená na lehký a spotřební průmysl, tak v makroregionu Jihozápadní Asie hraje jednoznačný prim těžba ropy, které se zde podle údajů BP v roce 2009 nacházela více než polovina (56 %) ověřených světových zásob. Asijským specifíkem je skupina velmi bohatých států, jejichž velké příjmy plynou z těžby ropy.

Ropa

Jejich společným znakem je poměrně malý počet obyvatel, což umožňuje využívat petrodolary mnohem velkoryseji než v případě lidnatých států, které jsou také velkými producenty ropy (především Írán a Irák, kteří dlouhodobě náleží mezi deset největších světových producentů). Geograficky jsou tyto státy koncentrovány na západním pobřeží Perského zálivu (stejnou charakteristiku lze ale užít i v případě Bruneje). Vzhledem ke skutečnosti, že zásoby ropy nejsou nevyčerpatelné, tak lze sledovat snahu o diverzifikaci příjmů a omezit téměř totální závislost na vývozu surové ropy, nejdále v tomto směru dospěl Bahrajn, který se stal finančním a obchodním centrem oblasti.

Velká naleziště ropy přeměnila tradičně chudé státy v jedny z nejbohatších zemí světa a umožnila jim nevídaně štědrý sociální systém vůči vlastním občanům. Bohatství státu vedlo dále k vytvoření specifického pracovního trhu, protože většina manuálních a „podřadnějších“ zaměstnání je obsazena cizinci z chudších států (Indie, Pákistán atd.). V některých zemích dosáhla pracovní migrace takových rozměrů, že cizinci tvoří většinu obyvatelstva, zvláště v Kataru a ve Spojených arabských emirátech dosahuje jejich podíl více než 70 %.

Ropný šok

Těžba ropy vzhledem k její nezastupitelné roli pro fungování světové ekonomiky má i své geopolitické souvislosti a snížení těžby či nestabilita v oblastech produkce ropy vede k významnému zvýšení cen této komodity na světových trzích. Nejznámějším příkladem je tzv. první ropný šok (ropná krize), který započal v roce 1973. V tomto roce proběhla jedna z řady arabsko-izraelských válek (tzv. Jomkipurská válka), v níž Izrael porazil své arabské sousedy a obsadil část jejich území (především Sinajský poloostrov). Na tuto skutečnost reagovala organizace OPEC (Organizace zemí vyvážejících ropu), v níž měly arabské státy Perského zálivu dominantní postavení, snížením produkce ropy do doby než se izraelská vojska stáhnou z obsazených území. Snížení těžby mělo výrazný vliv na cenu

ropy, která se během jednoho roku vyšplhala na čtyřnásobek původní ceny a zůstala zachována i po do dosažení deklarovaného cíle. Konec levné ropy měl zásadní dopad na proměnu světové ekonomiky, jež se dostala do recese a k jejímu překonání byly hledány nové cesty hospodářského rozvoje (viz např. text o Japonsku v této kapitole). V následujícím období došlo několikrát k dalšímu výraznému zvyšování cen ropy, jehož příčinou povětšinou byla politická nestabilita v oblasti Blízkého východu. Například druhý ropný šok v roce 1979 je spojen se změnou režimu v Íránu po úspěšné islámské revoluci nebo zvýšení cen ropy provázelo i americkou invazi do Iráku.

Jako další zvláštní typ asijských států můžeme vymezit země bývalého Sovětského svazu, které po jeho rozpadu prošly/procházejí ekonomickou transformací plánovaného hospodářství. Zde je nutné říci, že plánované hospodářství jako jejich zásadní spojující znak jsme mohli nalézt i u jiných asijských států. Přitom se nejednalo pouze o země s komunistickým režimem (Čína, KLRD či Vietnam), ale modifikovanou formou plánovaného hospodářství se vyznačovala například i Indie. Rozpad sovětského trhu způsobil u některých států propad jejich ekonomiky, v současnosti vykazují hospodářský růst především státy s bohatou surovinovou základnou. Jedná se především o Ázerbájdžán (ropa), Turkmenistán (zemní plyn) a Kazachstán (ropa a další strategické suroviny).

Jak již bylo naznačeno, velké množství obyvatel Asie stále žije pod hranicí chudoby, a to i ve státech vyznačujících se dlouhodobým růstem jako je Indie a Čína. Mezi nejchudší asijské státy náleží Afghánistán, Bangladéš, Myanmar, Bhútán, Jemen, Kambodža, Laos, Nepál a Východní Timor. Tyto státy jsou podle klasifikace OSN řazeny na seznam nejméně rozvinutých zemí světa.

SHRNUTÍ

Asie je z pohledu hospodářství velmi nesourodým kontinentem. Na straně jedné se zde nalézají nejvyspělejší ekonomiky světa zaměřené na služby a moderní průmysl s vysokou přidanou hodnotou (např. Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan), resp. státy, jejichž bohatství pramení z velkých zásob nerostných surovin, především ropy (SAE, Katar, ad.) a na straně druhé zde můžeme nalézt i jedny z nejchudších států světa, kde většina lidí dosud pracuje v tradičním nevýkonném zemědělství (Laos, Kambodža, Myanmar ad.). Specifickou kategorií tvoří Čína a Indie. Tyto státy zažily v posledních desetiletích obrovský hospodářský růst, kterým se vyrovnaly řadě tradičních západních zemí. Bohatství těchto států, stejně jako moderní ekonomické aktivity jsou však nerovnoměrně rozloženy a jsou koncentrovány jen na malých částech území těchto států.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký vliv měla cizí nadvláda na hospodářství asijských kolonií?
2. Jaké státy se skrývají pod pojmem Asijské tygři a jak byste charakterizovali jejich ekonomiku?
3. Stručně popište hospodářské disparity Asie.

Pojmy k zapamatování

ropný šok, reformy Meidži, OPEC

9 Jihozápadní Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vymezit oblast jihozápadní Asie,
- popsat základní fyzickogeografické, socioekonomické a politické charakteristiky a specifika regionu,
- blíže popsat nejvýznamnější státy regionu (Turecko, Írán, Izrael, Saúdská Arábie).

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **120 minut.**

Průvodce studiem

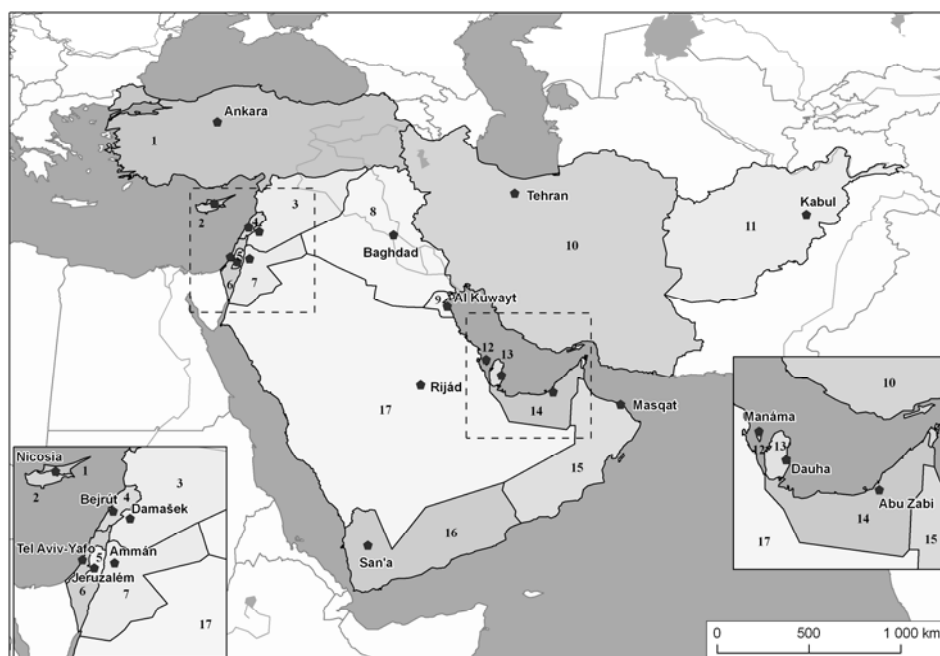
Jihozápadní Asie patří díky své poloze a především pak svým zdrojům ropy a zemního plynu k jednomu z nejstrategičtějším regionů světa. Otázky týkající se tohoto regionu velmi často plní česká i světová média. Předkládaný text tak přináší nejen obecně geografický přehled o tomto regionu, ale především charakteristiku nejsilnějších států, které ovlivňují dění nejen v rámci regionu samotného.

Některé tradiční asijské společnosti odmítají „Západní měřítko“ pro hodnocení rozvoje či kvality života jako je HDP a snaží se prosadit vlastní alternativní ukazatele. Pravděpodobně nejznámější alternativou je bhútánský koncept hrubého národního štěstí.

9.1 Vymezení a poloha regionu

Především z pohledu fyzickogeografického je vymezení regionu, díky jeho nejasné východní hranici, nesnadné. O něco snazší je vymezení politické, i když ani to není nejjednodušší. Obě vymezení se v určitých drobnostech liší.

Obr. 13 Státy regionu jihozápadní Asie (Pramen: vlastní zpracování)
legenda viz Tab. 3

Obecně lze říci, že jihozápadní Asie je regionem nalézajícím se na styku tří světadílů (Asie, Evropy a Afriky). Jedná se o oblast východně od úžin Bospor a Dardanely ohraničenou Středozemním, Rudým a Černým mořem, jižní částí Kavkazu, jižním břehem Kaspického moře a na východě hranicí mezi Afghánistánem a Pákistánem. V přesnějším vymezení se různí autoři již liší. Pověětšinou však platí, že do jihozápadní Asie patří Arabský poloostrov, Izrael, Palestina, Libanon, Sýrie, Jordánsko, Turecko, Irák a Írán, resp. asijské státy tzv. Středního východu (angl. Middle East). Někteří autoři a prameny ke státům Jihozápadní Asie ještě přidávají Kypr, který z hlediska fyzickogeografického opravdu k Asii náleží, ale z pohledu politickogeografického již nikoliv. Dále sem někdy bývá řazen Afghánistán (jindy přidávaný k středoasijským státům) či Arménie, Gruzie a Ázerbájdžán (většinou však podávané jako samostatný region Zakavkazsko).

Tab. 2 Státy regionu Jihovýchodní Asie a jejich charakteristiky

termín	státy
Jihozápadní Asie (dle Skokan 2003)	Libanon, Kypr, Turecko, Izrael, Palestina, Irák, Sýrie, Jordánsko, Kuvajt, Spojené arabské emiráty (SAE), Saúdská Arábie, Katar, Bahrajn, Jemen, Omán, Írán, Afghánistán
Middle East (dle The World Factbook, CIA 2012)	Arménie, Ázerbájdžán, Gruzie, Turecko, Kypr, Izrael, Palestina, Libanon, Irák, Jordánsko, Kuvajt, SAE, Saúdská Arábie, Katar, Bahrajn, Jemen, Omán, Írán
Middle East (dle Wikipedia, 2012)	Kuvajt, SAE, Saúdská Arábie, Katar, Bahrajn, Jemen, Omán, Kypr, Írán, Irák, Turecko, Libanon, Palestina, Izrael, Jordánsko, Sýrie, Egypt
Middle East (dle Smith 2006)	Sýrie, Libanon, Izrael, Jordánsko, Irák, Írán, Kuvajt, Bahrajn, Katar, Saúdská Arábie, SAE, Omán, Jemen
Mašrik (dle Skokan 2003)	Bahrajn, Egypt, Irák, Jemen, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Libanon, Omán, Palestina, Saúdská Arábie, SAE, Súdán, Sýrie

* chápáno v tradičním pojetí

Vedle pojmu jihozápadní Asie se při studiu tohoto regionu můžeme setkat i s dalšími termíny: Mašrik, Střední východ, Blízký východ, Přední Asie či Západní Asie. Všechny tyto termíny k regionu již neodmyslitelně patří a každý z nich zahrnuje větší či menší část regionu s větším či menším přesahem. Tím se rozumí především přesah na Africký kontinent, jehož severní a ještě více severovýchodní část je díky společným či blízkým kulturně-civilizačním faktorům s tímto asijským regionem úzce spojena. Níže uvedená tabulka uvádí ke všem výše uvedeným termínům státy k nim patřící.

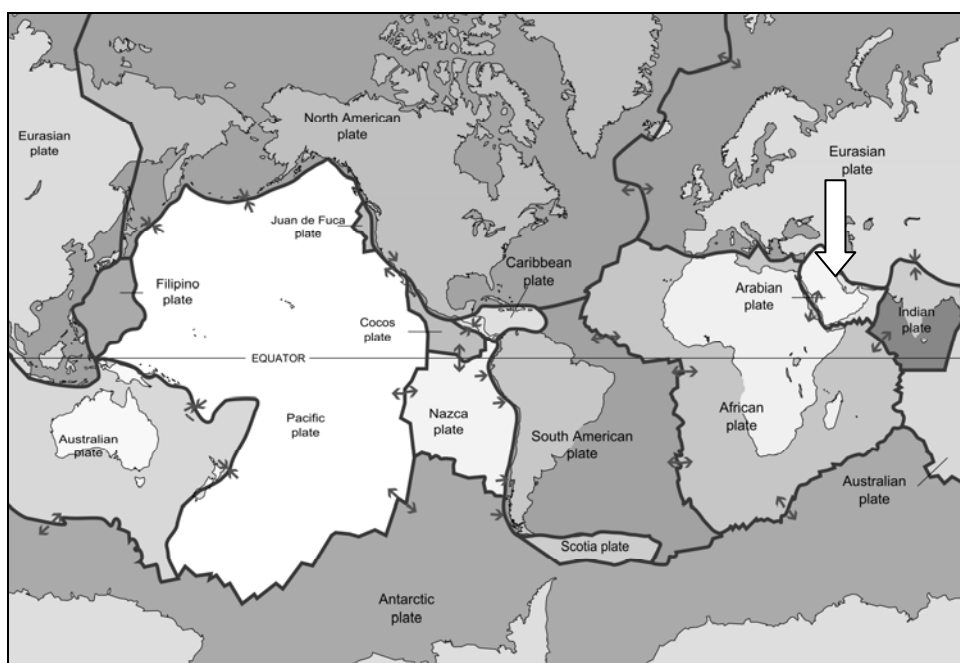
Tab. 3 Základní údaje ke státům jihozápadní Asie

název státu	status	hlavní město	počet obyvatel	rozloha (km ²)
Afghánistán (11)	republika	Kábul	30 419 928	652 230
Bahrajn (12)	konst. monarchie	Manama	1 248 348	760
Irák (8)	republika	Bagdád	31 129 225	438 317
Izrael (6)	republika	Jeruzalém	7 590 758	20 770
Írán (10)	islám. republika	Teherán	78 868 711	1 648 195
Jordánsko (7)	konst. monarchie	Ammán	6 508 887	89 342
Jemen (16)	republika	San'á	24 771 809	527 968
Katar (13)	monarchie	Dauhá	1 951 591	11 586
Kuvajt (9)	konst. monarchie	Kuvajt	2 646 314	17 818
Kypr* (2)	republika	Nikósie	1 138 071	9 251
Libanon (4)	republika	Bejrút	4 140 289	10 400
Omán (15)	absolutní monarchie	Maskat	3 090 150	309 500
Palestina (5)	republika	Jeruzalém	4 332 801	6 220
Saúdská Arábie (17)	absolutní monarchie	Rijád	26 534 504	2 149 690
SAE (14)	federace	Abú Dhabí	5 314 317	83 600
Sýrie (3)	republika	Damašek	22 530 746	185 180
Turecko (1)	republika	Ankara	79 749 461	783 562

Pramen: CIA Factbook (data k 31. červenci 2012), * data uvedena včetně severní turecké části

9.2 Fyzicko-geografická charakteristika regionu

Region je výrazně ovlivněn jeho polohou na tektonicky značně nestabilním styku tří desek: Africké, Arabské a Euroasijské. Tato poloha je tak příčinou velice častých silných zemětřesení. Neaktivnějšími zónami jsou oblasti kolem riftových zlomů. Zemětřesení nejvíce postihují především Turecko, Írán a Afghánistán.

Obr. 14 Poloha Arabské litosférické desky (Pramen: www.columbia.edu)

Arabská litosférická deska byla k desce Euroasijské připojena relativně nedávno až na počátku třetihor. Do té doby byla součástí dnes již neexistující pevniny Gondwany. Nejstarší součástí Arabské desky je Arabský štít rozkládající se při Rudém moři.

Region lze z pohledu fyzickogeografického členit na čtyři částí (dle: Šindler, Baar, 1988):

9.2.1 Asijské středomoří

Do tohoto regionu patří oblast tzv. Levanty, ostrov Kypr a poloostrov Malá Asie. Centrální část Malé Asie zabírá Anatolská plošina se suchým kontinentálním subtropickým klimatem a častým výskytem solných jezer (např. Tuz, Aksehir). Na severu Anatolie se táhne Pontské pohoří dosahující nadmořských výšek necelých čtyři tisíce metrů (Kackar 3937 m n. m.). Na opačné straně se nalézá další významné turecké pohoří vápencové pohoří Taurus známé svými četnými i krasovými jevy. Jeho nejvyšší horou je Demirkazik (3767 m n. m.). Na rozdíl od suché Anatolie zdejší jižní svahy jsou charakteristické dostatkem srážek, díky čemuž se zde velice daří pěstování různých druhů subtropické flóry. V oblasti Anatolie nalezneme i řadu izolovaných vulkanických vrcholů. Jedním z nich je i nejvyšší hora Malé Asie Erciyas [Erdžas] s nadmořskou výškou 3916 m n. m.

9.2.2 Arménská vysočina

Arménská vysočina je nejmenším fyzickogeografickým regionem jihozápadní Asie. Vysočina je seismicky velice aktivní. Z tohoto důvodu zde dochází k velmi častým výskytům silných zemětřesení. Od Arménské vysočiny se rozbíhají další pohoří – Pontské pohoří, pohoří Taurus, Zagros a Elborz. Samotná Arménská vysočina dosahuje průměrných výšek mezi 1100

a 1800 m n. m. Nalezneme zde však i vrcholy většinou vulkanického původu, které tyto hodnoty výrazně převyšují. Příkladem takového vrcholu a současně nejvyšší horou Arménské vysočiny a zároveň i Turecka je Büyük Agri Dag [Ararat] (5156 m n. m.). Arménská vysočina je pramennou oblastí jedné z nejvýznamnějších řek regionu Tigrisu a jedné ze zdrojnic Eufratu Karasu.

9.2.3 Íránská vysočina

Íránská vysočina je z hlediska reliéfu pestrá oblastí plošin a vysočin. Zahrnuje prakticky celé území Íránu a velkou část Afghánistánu a Pákistánu. V regionu nalezneme řadu pouštních oblastí. Největší zdejší poušť je převážně hlinito-písečná Dašte Kevír o rozloze více jak 100 000 km² s četnými solnými jezery a slanisky. Oblasti jsou přesycené solí a nevhodné tedy pro většinu forem života. O trochu lepší podmínky pro život jsou díky výskytu častých oáz v menší poušti Dašte Lút. Na rozdíl od Kevíru je tato poušť převážně písečná. Menší pouště nalezneme také na území Afghánistánu či v Pákistánu.

Co se týká horských pásem, je oblast rozdělena systémem Východoíránských hor (na hranici Íránu a Afghánistánu), které dosahují maximální výšky 4042 m n. m. (Küh-e Taftan). Nejvýznamnější však jsou dvě pohoří Íránskou vysočinu obklopující. Tato pohoří vznikla v důsledku třetihorního Alpsko-himálajského vrásnění a nazývají se Zagros a Elborz (Alborz). Díky vydatným deštům jsou severní svahy pokryty hustými lesy a jsou zemědělsky intenzivně obdělávány. Jižní svahy jsou zcela odlišné. Převažuje zde především stepní až polopouštní flóra. Na úpatích potom najdeme úrodné oázy.

9.2.4 Arabský poloostrov a Mezopotámie

Oblast volně navazuje na aridní oblast Sahary. Z pohoří, která se nalézají na okrajích Arabského poloostrova, jsou nejvýznamnější pohoří Al Hajar al Gharbi a Al Hajar ash Sharqi na severu Ománu, Hidžáz a Asír na jihozápadě Saúdské Arábie a v jihozápadní části Jemenu (nejvyšší hora Nabi Shu'ayb, 3760 m n. m.). Pohoří, stejně jako zbytek poloostrova, se vyznačují velice suchým kontinentálním podnebím. Nejvyšší úhrn srážek se pak dá pozorovat až na jihu, kde se pohybuje mezi 500 až 700 mm/rok. Výjimkou z hlediska srážek jsou pohoří severního Ománu. Jejich severovýchodní svahy jsou totiž pod vlivem monzunových dešťů a jsou tak pokryty bujnými lesy.

Mnohem charakterističtější než pohoří jsou pro oblast pouště. Vnitrozemí Arabského poloostrova vyplňují pouště Nafúd, která je pokrytá červeným pískem (Červená poušť) a má rozlohu více než 64 000 km², dále písko-šterková poušť Dahná a největší poušť regionu Rub-al-Chálí mající rozlohu cca 650 000 km². Další poušť oblasti se nalézá na jihu Izraele – Negev.

Druhou částí oblasti je Mezopotámie, což je cca 1200 km dlouhý a max. 400 km široký pás rozkládající se podél středního a dolního toku Eufratu a Tigrisu. Mezopotámii lze rozdělit na dvě podoblasti: pahorkatinnou polopouštní plošinu Horní Mezopotámii a nížinatou Dolní Mezopotámii (Babylónská nížina). I přes nedostatečné srážky je v této oblasti rozvinuto pěstování obilovin a bavlníku, a to díky rozvinutému systému zavlažování.

Oblast je charakteristická obrovským nerostným bohatstvím ve formě ložisek ropy.

Z hlediska hydrologického je ve zdejší oblasti nejvýznamnější rozsáhlý systém, jehož dolní tok Šatt al-Arab ústí širokou deltou (48 000 km²) do Perského zálivu. Tento systém tvoří dvě velké řeky Eufrat (2760 km dlouhý) a Tigris (1950 km dlouhý) se svými přítoky. Tyto dvě řeky však nejsou jediné, které se prostřednictvím společného koryta Šatt al-Arab vlévají do Perského zálivu. Další významnou řekou je Karún, jediná íránská splavná řeka.

9.3 Socioekonomická charakteristika regionu

Jihozápadní Asie je z pohledu politického i ekonomického velmi rozmanitým regionem. Vedle nejbohatších států světa s HDP (PPP) vyšším než 80 000 \$ (Katar) pyšnicích se velkolepými stavbami a vysokou životní úrovní se zde nalézají i státy patřící na zcela opačný konce žebříčku států, jejichž HDP (PPP) je jen o málo vyšší než 1 000 \$ (Afghánistán). Vedle těchto ekonomických rozdílů však existují pro tento region (či alespoň jeho větší část) i některá významná pojitka. Tím nejvýznamnějším je náboženství, islám.

9.3.1 Obyvatelstvo a náboženství

Region je charakteristický velkými rozdíly v hustotě zalidnění. Vedle hustě zalidněné oblasti okolo Istanbulu či v Izraeli, kde hustota přesahuje 800 obyv./km², jsou zde místa, kde nežije prakticky nikdo. Jedná se především o pouštní oblasti Arabského poloostrova a některé oblasti ve vnitrozemí Íránu. Obecně nejhustěji osídlenými oblastmi jsou pobřeží Středozemního moře (Izrael, Libanon), Egejského moře a Marmarského moře. V regionu se nachází několik velkých měst, z nichž největší je Istanbul (11 372 613 v roce 2007). Mezi další velká města patří Teherán, Bagdád a Rijád (viz tab. 4).

Tab. 4 Pět největších měst v jihozápadní Asii

Název	počet obyvatel
Istanbul	10 378 000
Teherán	7 190 000
Bagdád	5 751 000
Rijád	4 725 000
Ankara	3 846 000

Pramen: CIA Factbook (data k roku 2009)

Z hlediska náboženství je region relativně homogenní. Velkou většinu zde totiž tvoří muslimové. Vedle náboženství je dalším pojítkem pro velkou část oblasti etnická příslušnost. O poznání menší je společná etnicita obyvatel regionu. I přesto, že velká část obyvatel především Arabského poloostrova jsou Arabové (40 % obyvatel jihozápadní Asie), žijí v regionu i další početná etnika (Turci – 21,5 % či Peršané – 12,7 %). Silná přítomnost islámu a arabského etnika má za následek i velmi silné provázání se státy severní Afriky (státy Mašriku a Maghribu).

Něco více k etnické skladbě regionu

Nejpočetnějším etnikem regionu jsou Arabové, kteří tvoří cca 40 % obyvatelstva jihozápadní Asie a většinu obyvatelstva Arabského poloostrova. Vedle Arabů jsou nejpočetnějšími etniky regionu Turci (21,5 %) a Peršané (12,7 %) většinou sídlící na území dnešního Íránu. Větší počet Peršanů ale nalezneme i např. v Kataru či Spojených arabských emirátech. K dalším významným národům regionu patří především Kurdové žijící na jihovýchodě a východě Turecka, v severní a severovýchodní části Iráku a na východních hranicích Íránu. Kurdové, kteří tvoří cca 10 % obyvatel regionu, žijí na kompaktním území a tak dlouhou dobu usilují o vytvoření vlastního nezávislého státu – Kurdistanu. O něco málo více než 2 % je v regionu Židů, kteří i přes svůj nízký počet jsou výraznou silou regionu. V regionu žije také velký počet přistěhovalců. Největší podíl imigrantů na domácím obyvatelstvu je ve Spojených arabských emirátech a Kataru, kde tvoří více než 70 % obyvatelstva. Většinou to jsou přistěhovalci z jižní Asie, ale také z Afriky či Evropy.

Region jihozápadní Asie však z hlediska náboženského není významný pouze pro Islám. Region je také kolébkou další dvou světových náboženství – Křesťanství a Judaismu. Všechna tato tři náboženství nejen, že zde vznikla, ale do zdejšího regionu kladou i děje svých náboženských knih (Korán, Tóra, Bible). Podle Starého zákona a Koránu se dokonce zde měl nacházet „zemský ráj“. Historie regionu je však protkána i řadou náboženských či ná-

božensky motivovaných válek (křížácké výpravy, konflikty mezi Araby, resp. Palestinci a Židy atd.).

Židé a jejich náboženství

Svatá místa blízkovýchodních náboženství, z nichž část poukazuje na jejich společný původ: křesťanství: Betlém, Jeruzalém, hora Sinaj, Galileje; islám: Mekka, Medína, Karbala, Mashhad, Jeruzalém, Al Najaf, Qom; judaismus: Jeruzalém, Hebron, Betlém, Tiberias, hora Sinaj, Safed.

Zvláštním národem jsou Židé. Být Židem totiž neznamená být pouze členem židovského národa, ale na rozdíl od jiných národů, být Židem znamená být i Židem ve smyslu náboženském. Židé se od dob starověku postupně dostali po celém světě. Ve státě Izrael žije pouze necelá třetina všech Židů. Judaismus, jak zní oficiální název židovského náboženství je ze tří největších světových náboženství nejstarším. Judaismus je striktně monoteistickým náboženstvím. Vznikl ve 3. tisíciletí př. n. l. jako původně kmenové náboženství. Hlavními knihami judaismu jsou Tanach (křesťany nazývaná Starý zákon) a Tóra (soubor učení). V regionu je pouze 2 % obyvatel Židy. Kromě Státu Izrael, kde tvoří více jak 76 % obyvatel, tak menší skupiny Židů nalezneme např. v Íránu.

Islám patří do skupiny monoteistických náboženství. Člověk se muslimem může stát velice jednoduše. Stačí před svědky pronést tzv. vyznání víry (šaháda): „Není jiného Boha kromě Aláha a Muhammed je jeho prorok.“ Každý muslim by se měl řídit pěti základními rituály: 1. opakování vyznání víry, 2. modlit se pětkrát denně k Mekce, 3. almužna, 4. půst, 5. pouť do Mekky alespoň jednou za život. V současnosti je na světě více než 1,5 mld. muslimů, díky čemuž je po křesťanství druhým nejmasovějším náboženstvím na světě.

Muslimové se dělí do dvou základních větví: sunnité a šíité. Sunnité jsou zcela dominantní a v jihozápadní Asii tvoří 67 % všech muslimů. Šíité (33 %) dominují pouze ve dvou státech regionu, a to v Íránu a v Iráku (zde byli dlouho vládou Sadáma Husajna potlačováni).

Vznik Islámu

Dominantním náboženstvím regionu je islám. Islám je nejmladším ze světových náboženství. Vznikl až v 7. století na Arabském poloostrově, odkud se začal velmi rychle šířit nejprve po jihozápadní Asii a severní Africe. Vznik islámu je úzce spjat s osobou jeho tvůrce proroka Muhammada. Ten se zřekl tradičních regionálních náboženství a pod vlivem především křesťanství vytvořil islám. Tím se znelibil obyvatelům své rodné Mekky i členům své rodiny. Po nuceném opuštění Mekky se usídlil v oáze Jathrib, později zvané al-Medína (město Prorokovo), kde vytvořil první obec věřících tzv. ummu. V roce 630 se svým vojskem dobyl Mekku a usídlil se zde. Islám díky výbojům, ale také srozumitelnosti a přátelskosti pro obyčejné obyvatele se rychle rozšířil po jihozápadní Asii, severní Africe a na počátku 8. století i do Evropy (Pyrenejský poloostrov).

Z hlediska jazykového složení (významně souvisí i s etnickým složením) mluví většina obyvatel arabštinou, která patří do afroasijské jazykové rodiny (semitsko-hamitská skupina), dále pak perštinou patřící k indoevropským jazykům (indoíránské jazyky) a turečtinou náležící k altajským jazykům (turkická skupina).

9.3.2 Hospodářství

Z pohledu ekonomiky je jihozápadní Asie regionem velice nesourodým. Vedle nejbohatších států světa (Bahrajn, Katar), jejichž bohatství plyne z těžby a prodeje ropy, se zde nalézají naopak i jedny z nejhudších států světa (např. Afghánistán, Jemen). V oblasti se soustředí celé 2/3 známých celosvětových zdrojů ropy.

Průmysl

Právě ropa dramaticky změnila donedávna ekonomicky zaostalou část světa v region (resp. jeho část) s jedněmi z nejbohatších zemí světa a také s jedněmi z nejbohatších lidí světa. Je zajímavé, co příliv tzv. „petrodolarů“ dokáže dělat s ekonomikami rozdílně velkých států. Zatímco ve větším státě, jako je např. Írán či Irák, se zisky z ropy více či méně organicky využijí v národním hospodářství a fakticky jsou použity ve prospěch velkého množství občanů, tak v případě malých států typu Bahrajn či Katar jsou tyto obrovské zisky přerozděleny mezi nepočtené obyvatelstvo. Tento systém dovoluje původnímu obyvatelstvu těchto zemí stát se

de facto rentiéři – zaměstnanost nepřesahuje 20 % EAO. Zdejší obyvatelstvo si může dovořit zahraniční luxusní zboží, nové byty apod.

Tyto malé státy jsou pak schopny velice úspěšně prosperovat s minimálními daňovými výnosy od občanů, staví moderní dopravní infrastrukturu, moderní města, systémy zásobování vodou, vládní budovy atd.

Takřka stoprocentní závislost některých zdejších států na příjmech z těžby ropy je však do budoucna velice nebezpečná. Většina zdejších ropných monarchií již začala velice reálně uvažovat o své budoucnosti v „poropném období“. Mezi nejdůležitější podmínky úspěšné existence v tomto období bude patřit: diverzifikace ekonomiky, rozšíření investic v zahraničí, „nacionalizace kádrů“ v klíčových odvětvích. V první řadě bylo nutné se alespoň přeorientovat z vývozu surové ropy na vývoz ropných derivátů a dalších výrobků petrochemie, s čímž souvisí rozvoj petrochemického průmyslu v zemích Perského zálivu v posledních letech. Díky nízkým nákladům na energii je budoucnost zdejších ekonomik také v energeticky náročných produkcích (např. výroba hliníku) i za cenu vyšších cen za dovoz surovin (např. bauxit).

Bohaté státy Perského zálivu také v posledních letech až desetiletích lákají také bohaté zahraniční investory, kterým na míru zřizují výborně vybavené průmyslové zóny a poskytují jim výrazné daňové úlevy a státní podpory. Část zahraničních investorů zde vstupuje do společných podniků, ve kterých je většinou více než 50 % místního kapitálu. Rozšířené je také kupování licencí či školení místních obyvatel v moderních technologiích, obchodě, reklamě ad.

Zemědělství

Část regionu patří do oblasti tzv. „úrodného půlměsíce“ s centrem v Mezopotamské nížině je jedním z několika mála míst na zemi, kam je kladem vznik zemědělství. Zemědělství zde vzniklo přibližně v 8. tis. př. n. l. a postupně se odsud rozšířilo do oblasti okolo Egejského moře a poté dále do Evropy.

Klasické zemědělství však může být provozováno pouze na úrodné půdě s dostatkem vláhy, které je v regionu velký nedostatek. Rostlinná výroba je proto na velké části území, které je tvořeno suchými pouštěmi, polopouštěmi a stepi, omezena pouze na nepočetné oázy. Dále se rostlinná výroba rozvíjí především v pobřežních nížinách a v nížinách největších řek (Eufrat, Tigris, Jordán), kde to umožňuje zavlažování. Velké investice do zavlažování však investovaly i klimaticky suché, ale velice bohaté státy Arabského poloostrova, které jsou schopné investovat obrovské finanční prostředky do budování energeticky náročných odsávacích a čerpacích zařízení. Díky tomu některé státy, které byly donedávna závislé na dovozu zemědělských plodin, se staly v produkci některých plodin soběstačné (Saúdská Arábie – pšenice) či se dokonce staly vývozci plodin (květina, rajská jablčka, jahody – Kuvajt). Mezi nejdůležitější pěstované plodiny patří obilniny, datle, fíky a jiné subtropické ovoce a ve Středomoří tradiční olivy a řada dalších plodin.

Mechanizace v zemědělství je ve většině států velice malá. Výjimkou je především Izrael, kde je zemědělství velice intenzivní s velkým stupněm mechanizace a s používáním nejmodernějších hnojiv a dalších prostředků.

Pro celý region je tradiční extenzivní chov zvířat. Ať už to jsou v severní části kozy a skot, tak na Arabském poloostrově tradiční chov velbloudů. V některých bohatších státech (např. Írán) se v posledních letech rozvíjí intenzivní chov drůbeže.

9.4 Turecko

Turecká republika (*Türkiye Cumhuriyeti*) je nejzápadnějším asijským státem: Turecko se de facto rozkládá na dvou kontinentech. Mnohem menší evropská část o rozloze 23 764 km² se nazývá Východní Thrákie a hraničí s Řeckem a Bulharskem. Její význam je pro Turky především psychologický. Tyto pouhá 3 % tureckého území oddělují od cca 33 krát větší asijské části Turecka zvané Anatolie (rozloha celé země je 780 580 km²) v minulosti ale i dnes velmi strategické úžiny Dardaneli a Bospor a Marmarské moře.

9.4.1 Fyzickogeografická charakteristika

Turecko je převážně hornatá země. Nalézá se zde několik od západu na východ se táhnoucích horských pásem, mezi nimiž se nalézá Anatolská plošina, charakteristická suchým klimatem a výskytem slaných jezer (Van, Tuz, Aksehir, a jiné). Na severu poloostrova Malá Asie se táhne Pontské pohoří dosahující nadmořských výšek necelých čtyř tisíc metrů (Kackar 3 937 m n. m.). Na jihu země se pak nalézá druhé významné turecké pohoří Taurus, ve kterém se díky jeho vápencovému složení vyskytují četné krasové jevy. Nejvyšší horou Taurusu je Demirkazik dosahující výšky 3 767 m n. m. Na rozdíl od suché Anatolie zdejší jižní svahy jsou charakteristické dostatkem srážek, díky čemuž se zde velice daří pěstování různých druhů subtropické flóry. V oblasti Anatolie nalezneme i řadu izolovaných vulkanických vrcholů. Jedním z nich je i nejvyšší hora Malé Asie Erciyas [Erdžas] s nadmořskou výškou 3916 m n. m.

Na východě do Turecka zasahuje Arménská vysočina, ve které se nachází i nejvyšší hora Turecka sopečný vrchol Büyük Agri Dag [Ararat] (5 156 m n. m.). Nížinaté regiony jsou pouze úzkým pruhem při pobřeží. Širší pás nížiny je pouze při západní pobřeží Malé Asie a v okolí města Adana při severovýchodním okraji Středozemního moře. Na území Turecka se nalézají prameny dvou nejvýznamnějších řek regionu Eufratu a Tigridu ústících společným korytem Shatt al Arab do Perského zálivu. K dalším řekám země patří středním Tureckem protékající a do Černého moře ústící řeka Kizilirmak. Na ní leží významná přehrada s hydroelektrárnou Hirfanli Baraji.

9.4.2 Stručný historický vývoj

Oblast dnešního Turecka byla osídlena již od starověku. Ve druhém tisíciletí př. n. l. byla většina dnešního Turecka součástí mocné Chetitské říše. Později se většina území dostává pod správu Perské říše a v pobřežních oblastech se cca od 8. století usazují řečtí osadníci a zakládají zde své kolonie. Vždyť právě v Malé Asii se nalézala i Homérova Trója. Řecké maloasijské osady se staly rozbuškou pro řecko-perské války. Ve 4. století př. n. l. dobývá Alexandr Veliký Perskou říši a tedy i území dnešního Turecka. Později se území Turecka dostává pod kontrolu Římské říše a po jejím rozpadu se stává centrální oblastí Východořímské, resp. Byzantské říše. Ke konci 13. století začaly intenzivnější útoky osmanských Turků proti Byzantské říši. Byzantská moc byla postupně z Malé Asie vytlačena. Roku 1453 nakonec došlo k jejímu úplnému vyvrácení, když Osmanští Turci dobyli Konstantinopol, přejmenovali ho na Istanbul a udělali z něj hlavní město své zvětšující se říše, která v době svého největšího rozkvětu zahrnovala celý Balkánský poloostrov a velkou část jihozápadní Asie. Osmanská říše tak v 17. a 18. století patřila k nejmocnějším zemím světa. Především v devatenáctém století její vliv díky zvyšující se zaostalosti a zkorumpovanosti rychle upadal (tzv. Nemocný muž na Bosporu). Říše postupně ztratila většinu svých evropských držav a po 1. světové válce, ve které stála na straně Centrálních mocností, i část držav v jihozápadní Asii, které z velké části připadly Velké Británii, jako jedné z vítězných mocností. V roce 1919 vydává v Istanbulu bývalý důstojník osmanské armády Musatafa Kemal „Prohlášení o nezávislosti“. Je však nucen uprchnout do Anky, kde okolo sebe shromáždil své přívr-

žence (tzv. kemalisté), se kterými nakonec roku 1922 vytlačil okupanty ze země. Je zrušen sultanát a roku 1923 je vyhlášena republika západního typu, které se Mustafa Kemal, dnes zvaný Atatürk (otec Turků) stává prezidentem a vytváří základy moderního plně sekularizovanému Turecka. Mustafa Kemal přenáší hlavní město státu z Istanbulu do Ankary. Smlouvou v Laussane (1923) jsou stanoveny hranice Turecka. V období Studené války se Turecko stává strategickým územím, a tak je roku 1952 přijato do NATO. Snaha o co největší se sblížení se „západem“, potažmo s Evropou pokračují i v dalších desetiletích. Západoevropské firmy investují v Turecku (Renault, aj.) a Turecko se snaží co nejvíce sblížit s Evropskou unií a v posledních letech usiluje o plné členství. Na druhou stranu však dochází především od 70. let k masivní emigraci Turků, zejména do Německa. V 90. letech začínají, obzvláště u mladé generace, silit projevy islámského extremismu a snaha řady lidí o větší prolnutí státu s islámem, čímž by byl zcela pošlapán odkaz Mustafy Kemala.

9.4.3 Obyvatelstvo

Na území Turecka žijí dvě velké národnostní skupiny: Turci (80 %) a Kurdové (17 %). Oba národy patří do zcela odlišných jazykových rodin. Zatímco majoritní Turci patří do rodiny tzv. altajských jazyků (společně s mongolštinou, jazyky střední Asie ad.), kurdština patří do indoevropských jazyků, iránské skupiny.

Mezi další národy žijící na území Turecka patří Arabové, Řekové, Gruzíni, Arméni ad. Mezi Armény a Turci panuje historicky podmíněná nesnášenlivost. Ta vyplývá především z utlačování Arménů v dobách Osmanské říše a především z arménské genocidy z roku 1915, během které byly pro Armény dokonce zřízeny koncentrační tábory.

Kurdové

Kurdové jsou specifickým národem čítajícím přes 9,1 mil. lidí, přičemž většina (6,5 mil.) jich žije právě na území Turecka především v jeho jihovýchodní části. Ostatní Kurdové žijí především na území Iráku, Jordánska, ale i v Íránu a jako emigranti v řadě dalších zemí. Kurdové po celé generace usilují o vytvoření vlastního státu. Po skončení 1. světové války a následném rozpadu Osmanské říše k tomu byli nejbliže. Avšak především díky různému řešení Mustafy Kemala se jim tento záměr nezdařil. Kurdové však o samostatnost usilují i nadále, a to někdy dost nevybíravými způsoby, jako jsou teroristické útoky.

Z hlediska náboženského je 99,7 % muslimy (většinou sunnité). Další náboženství jsou odvislá od národnostních menšin (arménští křesťané, řečtí ortodoxní křesťané, židé ad.). V porovnání s ostatními muslimy je, díky již zmiňovanému sekulárnímu charakteru státu, vztah velké části Turků k islámu dá se říci „vlažný“. Až v posledních letech se objevují tendence části společnosti k většímu provázání státu s islámem, což se projevilo i v reálné politice. Do čela vlády se po volbách v roce 2007 postavila konzervativní Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) v čele s premiérem Erdoganem.

Mezi obyvatelstvem jsou velké sociální rozdíly. Nejvíce zaostalá je východní a jihovýchodní část Turecka, kde žije také nejvíce negramotných obyvatel – cca. 70 % (v celém Turecku je 89,4 % obyvatel gramotných). Naopak nejrozvinutější jsou velká města a jejich okolí (především Istanbul) a pobřeží s rozvinutým cestovním ruchem. Ve městech žije cca 67 % turecké populace. Chudoba, přelidněnost venkova a nedostatek práce vedlo a stále ještě vede řadu Turků a Kurdů (v případě Kurdů i politické důvody) k emigraci především do Německa (zde jich v současné době žije cca 1,9 milionu), ale i do dalších zemí západní Evropy.

9.4.4 Hospodářství

Turecko patří mezi ekonomicky bohatší země regionu a k nejperspektivnějším rozvojovým trhům. V roce 2007 činilo jeho HDP na osobu 9 333 \$. Maxima růstu reálného HDP za

posledních pět let zažilo Turecko v roce 2004, kdy růst činil 9,4 %. Od té doby reálný růst klesá až na 4 % v roce 2008. Zemi lze charakterizovat jako relativně vyspělý, průmyslově agrární stát.

Průmysl

S mohutnou industrializací se v Turecku začíná až v 70. a 80. letech 20. století, kdy především stát začal mohutně investovat do budování především energetiky, metalurgie, chemického a petrochemického průmyslu, ale i do výroby automobilů. V 80. letech zasáhla Turecko ekonomická recese. Jejím důsledkem bylo mimo jiné zmenšení míry zasahování státu do ekonomiky, což otevřelo prostor pro vstup zahraničního kapitálu. Díky tomu Turecko na počátku 90. let 20. století zažilo období velkého ekonomického rozvoje.

Tradičním průmyslovým odvětvím je zde výroba textilií a oděvů. Ještě v 80. letech tvořily turecké textilie 1/3 všeho importu textilií do zemí Evropské unie. I Turecký textilní průmysl se však musí vyrovnávat se stále silící konkurencí z Číny a jihovýchodní Asie. I dnes však textilie tvoří 1/3 tureckého exportu a tradiční tkaní a vázání koberců zůstává pro řadu venkovských domácností výrazným, někdy i jediným zdrojem příjmů (Skokan, 2006).

Celkově lze říci, že většina průmyslové výroby, s výjimkou roztroušeného textilnictví a na uhelné pánvi závislého hutnictví, je soustředěna při západním pobřeží (další výjimkou je Ankara a okolí a několik málo středisek na jihu země). V poslední době se v Turecku daří rozvoji především hutnictví, výrobě automobilů a farmaceutickému průmyslu.

Nejdůležitějšími exportními artikly jsou: oděvy, potraviny, textilie, a stále více metalurgické výrobky a dopravní prostředky.

Zemědělství

Obdělávatelná půda tvoří jen 10 % rozlohy státu. Země je zcela soběstačná ve všech základních zemědělských produktech a dokonce část produkce vyváží. Cca 2/3 příjmů zemědělství plynou z rostlinné výroby. Živočišná výroba je značně extenzivní.

9.5 Írán

9.5.1 Fyzicko-geografická charakteristika

Území Íránu z velké části zabírá Íránská vysočina. V zemi bychom našli několik zcela odlišných oblastí. Od pouští a velice suchých oblastí, které zabírají většinu rozlohy státu, až po úrodné oázy, lesy a vysoká pohoří.

Írán obepínají dva horské oblouky vzniklé v důsledku alpsko-himálajského vrásnění. Oba oblouky na západě vycházejí z Arménské vysočiny. Jižní oblouk tvoří pohoří Zagros s nejvyšší horou Zardkúh (4 547 m n. m.) a na severu pohoří Elborz (Alborz) s nejvyšší horou Íránu Damavand (5 670 m n. m.).

Jak již bylo zmíněno, tak většina území Íránu je velice suchá s rozsáhlými kotlinami pokrytými pouštěmi. Největší z nich je poušť Dasth-e Kavir [Dašte Kevír] (Velká solná poušť) o rozloze přes 100 000 km². Dašte Kevír je hlinito-písčítá s rozsáhlými slanisky. Každoročně na jaře je zasažena silnými lijáky, které z ní udělají poušť plnou slané bahně. Druhou íránskou pouští je ve směru severozápad – jihovýchod se táhnoucí poušť Dasth-e Lút [Dašte Lút] (Letní poušť), která směrem k jihu přechází v poušť písčitou s nepočtenými oázami a má rozlohu cca. 80 000 km². Nejdůležitější klima je zcela na severu země na severní straně pohoří Elborz. Zde je díky častým deštům velice příjemné klima. Daří se zde lesům a pěstování

vání různých plodin. Na jižní straně pohoří se nachází několik větších oáz – v jedné z nich se nachází i hlavní město Íránu Teherán.

Z hlediska hydrologického leží jižní okraj Íránu v úmoří Arabského moře, kam ústí zpravidla velice krátké řeky pramenící na jižní straně pohoří Zagros. V suchém vnitrozemí se nacházejí spíše občasné vodní toky. Vydatnější vodní toky se nacházejí poté až na severu Íránu, kde pramení na severní straně Elborzu bohaté na deště a vlévají se do Kaspického moře.

9.5.2 Stručný historický vývoj

Dějiny osídlení dnešního Íránu sahají až do 4. tis. př. n. l. Větší civilizace (říše) zde začínají vznikat ve druhé polovině 2. tis. př. n. l., kdy do oblasti přichází Médové a Peršané. Slavné období Perské říše začíná vyvrácením Médské říše perským králem Kýrem II. Persie se rychle stala nejvýznamnějším státem regionu. Postupně si podmanila území od dnešního Pákistánu, přes Mezopotámii, Levantu, Malou Asii a dokonce i Egypt. I přes řadu problémů (řecko-perské války atd.) byla Perská říše až do jejího dobytí (331–330 př. n. l.) vojsky Alexandra Velikého pravou starověkou velmocí. Díky začlenění Persie do obrovské říše Alexandra Velikého došlo postupně k míšení importovaných řeckých vzorů do perské kultury a naopak. Po Alexandrově smrti došlo k rozpadu jeho říše a k postupnému úpadku Persie. V polovině 7. století n. l. je muslimskými nájezdníky rozvrácena Sásánovská říše a nastává tak období postupného zániku tradičního náboženství zoroastrismu a ukotvení náboženství nového – islámu. Persie (Írán) si však v rámci muslimských zemí zachovala výraznou kulturní specifickou, která trvá dodnes.

Persie si po celý středověk i novověk udržela svou samostatnost a nestala se kolonií žádné z evropských zemí. Na počátku 20. století začaly i v Persii podle evropského vzoru sílit tendence zmenšení moci vlivu teheránských šáhů, což nakonec vedlo k tzv. konstituční revoluci a roku 1906 ke vzniku prvního perského (iránského) parlamentu. Následnými událostmi byla moc tehdejšího šáha oslabena, až roku 1925 byl prohlášen nástupcem tehdejšího šáha do té doby armádní důstojník Rezá Chán, který založil novou dynastii „Pahlaví“.

Réza Chán ihned začal s hospodářskou modernizací země. Stavěli se železnice, budoval se průmysl atd. Na druhou stranu je autokratická vláda silou potlačovala jakoukoliv formu opozice. Roku 1935 Réza Chán mění název státu na Írán. Za 2. světové války díky proněmecké politice oficiálně neutrálního Íránu do země vtrhla sovětská vojska a Rezá Pahlaví byl nucen zřít se vlády ve prospěch mladého prince.

Na konci roku 1943 se v Teheránu konala slavná konference mocností (Roosevelt, Churchill, Stalin). Při ní byla dohodnuta další strategie vedení války a také vyřešena tzv. polská otázka.

Po 2. světové válce se do čela domácí politiky dostal Muhammad Mosaddek. Jako nacionalista výrazně podporovaný iránskými komunisty znárodnil anglo-iránskou ropnou společnost, což se samozřejmě setkalo se zcela negativním ohlasem ve Velké Británii, která společně se CIA připravila a provedla obrovskou akci ke svržení premiéra Mosaddeka. Mosaddek byl následně odsouzen (1953) na tři roky za velezradu. Jeho svržení uvolnilo ruce šáhu Muhammadu Rezovi Pahlavimu, který začal se silící autokratickou vládou. Za výrazné politické a především ekonomické podpory ze strany Velké Británie a USA šáh pokračoval ve stopách svého otce. Modernizoval průmysl a z Íránu vytvořil ve srovnání s ostatními zeměmi v regionu velice moderní zemi. Na druhou stranu, stejně jako jeho otec, všemi prostředky potlačoval projevy opozice, k čemuž mu byla nejlepším pomocníkem jeho tajná policie SAWAK.

Nejhlasitějšími odpůrci šáhovy politiky se staly duchovní, mezi kterými vynikal Ájatolláh Rúholláh Chomejní. V náboženských kruzích značně populární Chomejní byl za svou činnost odsouzen, 18 měsíců vězně a nakonec vypovězen ze země. Se svou protiamerickou a protišáhovskou politikou neskončil ani v exilu v Turecku a v Iráku. V 70. letech začaly silít i protesty v samotném Íránu, které vyvrcholily v prosinci roku 1978, kdy miliony lidí vyjduvších do ulic paralyzovalo íránskou ekonomiku, v lednu 1979 šáh i s rodinou opustil zemi a o pouhé dva týdny později se do Íránu vrátil silně vítaný Chomejní. Ještě téhož roku bylo v referendu odhlasováno zrušení monarchie a vznik republiky. Tato tzv. islámská revoluce přeměnila prozápadní Írán v konzervativní teokratický stát se stále silnějšími prvky nenáviděné autokracie. Írán velice rychle přetřhal veškeré styky se „západním“ světem, začala být potlačována lidská práva a znemožněna jakákoliv opozice proti Chomejního režimu.

V roce 1980 byla země uvrhnuta do války se sousedním Irákem Saddáma Husajna finančně a materiálně podporovaným západními mocnostmi, Egyptem, ale také zeměmi východního bloku ad. Paradoxem tedy je, že část zbraní, které Spojené státy v této době Iráku dodaly, se zúčastnily i války v Perském zálivu, kde byly použity proti americkým vojákům. Tou vyvrcholily déle trvající spory především o tok Šatt al-Arab. Po dvouletých bojích vytlačila íránská armáda Iráčany ze země. Husajn nabídl Íránu příměří, jehož přijetí však Chomejní podmiňoval sesazení Saddáma Husajna a jeho zodpovídání se před soudem. Tyto podmínky však nebyly přijaty a válka pokračovala dalších šest let. Nakonec bylo roku 1988 OSN zprostředkováno příměří. Irácko-íránská válka se vyznačovala obrovskými ztrátami na íránských civilistech a použitím chemických zbraní. Nedlouho po skončení války Ruholláh Chomejní zemřel.

90. léta jsou pro Írán charakteristická vládou umírněnějších politiků, než byl Chomejní. Jsou prováděny nutné ekonomické reformy, země se snaží dostat z mezinárodní izolace a politici se začínají zabývat problematikou lidských práv. Většímu uvolnění však bránili náboženští konzervativci.

Konzervativní křídlo se k moci dostalo po volbách v letech 2004, 2005. Prezidentem byl zvolen teheránský starosta Mahmúd Ahmadínedžád. Tento značně kontroverzní politik známý svými značně protiizraelskými a protiamerickými prohlášeními a snahou o omezení lidských práv v zemi je na druhou stranu mužem, který pokračuje v ekonomických reformách nastavených v 90. letech.

9.5.3 Obyvatelstvo

Írán je národnostně i jazykově velice rozmanitým státem. Z celkem 78 868 711 obyvatel Íránu (dle CIA Factbook k červenci 2011) bylo jen 61 % etnických Peršanů. Vedle nich tvoří velkou etnickou skupinu (16 %) Azaři žijící na severozápadě země při hranicích s Ázerbajdžánem. Mezi další etnika žijící v Íránu patří Mazandaránci a Gilánci (7 %) žijící na severu země, kteří jsou blízce příbuzní s Peršany, dále pak na hranicích s Tureckem a Irákem Kurdové (10 %), v jižním Íránu jsou to potom Lúrové tvořící asi 6 % obyvatel Íránu a na východě potom Baličové (2 %). Vedle těchto národů zde žijí Turkmeni (2 %) při hranicích s Turkmenistánem, Arabové (3 %) při hranicích s Irákem a další. Z pohledu jazykové struktury dominují jazyky indo-íránské (kurdština, perština a její nářečí více než 63 %), dále pak turkické (Azaři, Turkmeni) a v poslední řadě semitské (arabština) jazyky. (dle CIA Factbook k roku 2008)

Nábožensky je Írán značně homogenním státem. 98 % obyvatelstva totiž tvoří muslimové (89 % šíité a 9 % sunnitě). Sunnitě převažují především v kurdských oblastech, dále potom na jihovýchodě Íránu, ale kompaktní regiony s dominantními vyznavači Sunny nalezneme i jinde v Íránu (především příhraniční a pobřežní regiony). Zbylé dvě procenta obyvatel jsou

např. židé, křesťané, vyznavači baháí či tradičního perského zoroastrismu. Největší problémy mají v teokratickém Íránu vyznavači baháí.

V Íránu lze pozorovat značně nerovnoměrné osídlení. Celková hustota zalidnění činí 42,2 obyv./km². Je zde však řada oblastí s hustotou pod 10 obyv./km² a na druhé straně i přes 300 obyv./km². Nejřidčeji osídlenými oblastmi je vnitrozemí a východ země. Naopak nejhustěji osídleny jsou regiony na severu, západě a částečně jihu Íránu. Zde se také nachází většina velkých íránských měst: hlavní město Teherán se 7 797 520 obyv. (dle sčítání lidu 2006), Isfahán (střední Írán), Tabríz (Východní Ázerbajdžán), Karaj (západně od Teheránu), Šíráz (střední Írán). Celkově žije v městech cca. 60 % Íránčanů. Řadu velkých měst trápí stejné problémy jako jejich protějšky všude na světě: přelidněnost, problémy s dopravou a smog.

Stejně jako jinde v regionu existují i zde velké sociální rozdíly. Ty jsou charakterizovány rozdíly mezi městy a venkovem, ale i centry měst a chudinskými čtvrtěmi na jejich okrajích. Pod hranicí chudoby žije v celém Íránu cca. 60 % obyvatel.

9.5.4 Hospodářství

Díky velkým zásobám ropy a relativně velkým investicím do rozvoje infrastruktury a průmyslu v historii by za ideálních podmínek měla zdejší ekonomika silný růstový potenciál. V důsledku současné ekonomické, ale i zahraniční politiky íránské vlády dochází k nevyužívání veškerého potenciálu země, což vede ke snižování růstu ekonomiky a růstu inflace a nezaměstnanosti. Základem íránské ekonomiky je především těžba a zpracování ropy.

HDP (PPP) Íránu činilo v roce 2008 cca. 12 200 \$. Většina zdrojů zemi charakterizuje jako rozvojový průmyslově-agrární stát. Většina podniků je pod státní kontrolou. Soukromý sektor se uplatňuje z velké části zatím pouze v drobném podnikání. Zahraniční i domácí soukromí investoři se ale pomalu začínají dostávat i k „většímu businessu“.

Průmysl

V průmyslu je největší důraz kladen na těžbu a zpracování ropy a automobilový průmysl. Na území Íránu se nachází cca. 11 % celosvětových zásob ropy. Země je čtvrtým největším producentem ropy na světě. V roce 2007 těžil 4,7 mil. barelů za den. Vedle těžby ropy, petrochemie, hutnictví (největší ocelárny v Isfahánu a Ahvázu; velký rozvoj výroby hliníku i za spolupodílení se českých firem) a automobilového průmyslu (většinou licence zahraničních automobilek – nejčastěji francouzské a korejské; automobily patří mezi významné exportní artikly) má v národním hospodářství stále své místo tradiční a technologicky zaostalý textilní průmysl roztroušený po celém Íránu.

Zemědělství

Zaměstnává 25 % ekonomicky aktivního obyvatelstva a tvoří 26 % struktury HDP. Některé zemědělské produkty jsou významnými exportními artikly: šafrán, léčivé rostliny, rostlinné extrakty, sušené plody a kaviár.

Írán je z velké části potravinově soběstačný (80 %). Dováží se především pšenice, rýže, olej, cukr, maso, drůbež ad.

Zemědělství je stále převážně extenzivní. Velikost farem je v průměru málo přes 5 ha, čímž je i zapojení mechanizace dosti omezené. Vláda však vypracovala program na zintenzivnění zemědělské výroby. Velkým problémem je nedostatek umělých hnojiv domácí výroby, které je nutné dovážet.

Politická situace

Írán je zvláštní formou teokratického státu, kde je faktická moc v rukou vysokých duchovních. Na světě není moc podobných státních zřízení. Jeho zakladatelem je výše zmiňovaný imám Ajatolláh Chomejní. V čele státu fakticky stojí náboženský vůdce, který je volen na doživotí. Má moc mimo jiné odvolat prezidenta, vyhlásit válku apod.

Zákonodárnou moc v Íránu představuje Islámské poradní shromáždění (parlament) Rada dohlížitelů. Parlament má 270 poslanců, kteří jsou přímo voleni na čtyři roky. Rada dohlížitelů je zvláštní orgán tvořený 12 duchovními a civilními právníky, kteří jsou voleni na dobu šesti let, přičemž každé tři roky je polovina z každé skupiny obměněna. Úkolem Rady je dohlížet na dodržování a ústavy a islámských zákonů. V čele výkonné moci stojí prezident volený na 4 roky, který stojí v čele vlády, jejíž ministry jmenuje (schvaluje je parlament). Od Islámské revoluce na konci 70. let je v zemi uplatňován výrazně totalitní režim. Írán se postupně dostal do politické izolace, která se ještě prohloubila po roce 2005, kdy byl prezidentem zvolen konzervativní starosta Teheránu Mahmúd Ahmadínedžád. Mezi jeho nejznámější programy patří podpora jaderného programu, proti kterému se postavily západní mocnosti v čele s USA. Ty dokonce Írán zařadily do skupiny zemí tzv. osy zla. Ahmadínedžád je také známý svými antisemitickými, protiizraelskými a protiamerickými výroky.

Úkoly k zamyšlení

Jaká jsou úskalí začlenění Kypru do geografických makroregionů?

Jaké by mohly být scénáře budoucího vývoje v současných ropných velmocích oblasti Perského zálivu po vyčerpání zásob ropy?

Pokuste se zamyslet nad klady a zápory případného vstupu Turecka do Evropské unie.

SHRNUTÍ

V řadě zdrojů lze nalézt různé vymezení této oblasti. Nejčastěji jsou do regionu řazeny státy Arabského poloostrova, Turecko, Kypr, Izrael, Palestina, Libanon, Sýrie, Jordánsko, Irák a Írán (v některých případech i Afghánistán). Z hlediska fyzickogeografického lze oblast rozčlenit do čtyř základních regionů – 1. Asijské středomoří, 2. Arménská vysočina, 3. Íránská vysočina, 4. Arábie a Mezopotámie. Region patří ke kolébkám starověkých civilizací a třech světových náboženství – Judaismu, Křesťanství a Islámu. Z náboženského hlediska se jedná o výrazně homogenní region s převládajícím Islámem. V regionu se také nalézají nejposvátnější místa těchto náboženství. Jediným státem, kde převažuje jiné náboženství je židovský Izrael. Mezi jednotlivými státy jsou relativně velké rozdíly v ekonomické vyspělosti. K nejbohatším státům logicky patří ty v okolí Perského zálivu, které těží ropu. Velké rozdíly jsou také ve vyspělosti a bohatství jednotlivých regionů uvnitř větších států.

Příkladem může být Turecko s bohatými metropolitními (Istanbul či Ankara) či pobřežními oblastmi (tzv. Turecká riviéra) na straně jedné a chudá východní Anatolie na straně druhé. Obyvatelstvo velké části Jihozápadní Asie tvoří Arabové. Tato etnická skupina je menšinou pouze v Turecku, Íránu a Izraeli. Z hlediska státních zřízení zde nalézt pestrou směsici od absolutistických monarchií (např. Saúdská Arábie), pluralitních republik (např. Turecko, Izrael) až po autoritativní teokracii (Írán).

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vymezte region jihozápadní Asie.
2. Definujte pojem Mašrik.
3. Vyjmenujte čtyři základní fyzickogeografické regiony Jihozápadní Asie.
4. Charakterizujte náboženskou a etnickou strukturu regionu.

Pojmy k zapamatování

Islám, judaismus, Mašrik, teokracie, petrodolary

10 Jižní Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vymezit region Jižní Asie a charakterizovat jej z pohledu fyzickogeografického i socioekonomického,
- popsat nejvýznamnější stát regionu Indii.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

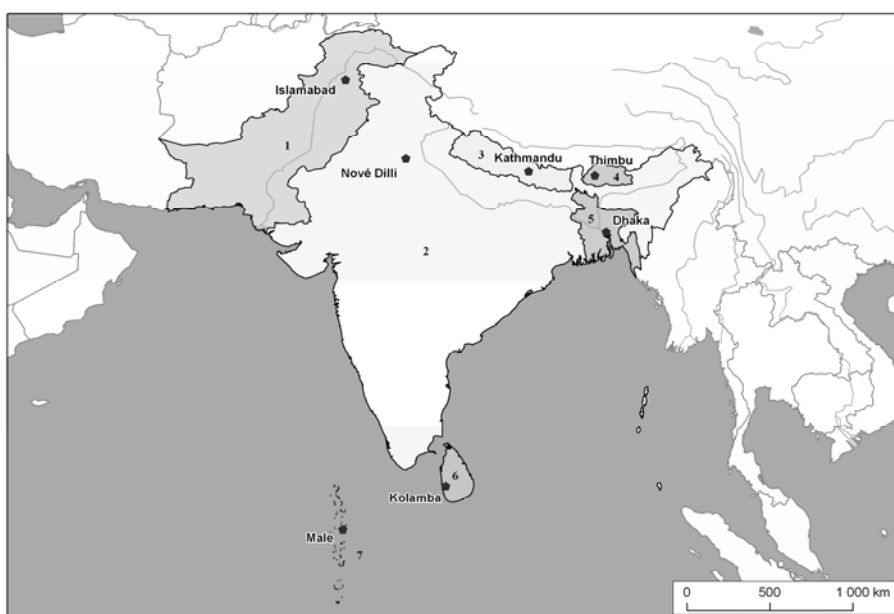
Průvodce studiem

Jižní Asie je regionem velmi pestrým, plným zvláštností a paradoxů. V regionu se nachází druhý nejlidnatější stát světa – Indie. Ta společně se svým sousedem Pákistánem patří k jaderným mocnostem. I přesto, že oba státy ovládají vyspělé technologie a především Indie je považována za zemi budoucnosti, tak velká část zdejších obyvatel žije v chatrčích pod hranicích chudoby. Vedle moderních center měst s výškovými budovami a manažery v přesně padnoucích oblecích zde nalezneme chudinské čtvrti a doposud živé náboženské zvyky, které západní člověk jen těžko pochopí. Paradoxu však lze nalézt i v přírodě. Vedle nejvyššího pohoří světa Himálají lze zde nalézt i rozsáhlé pralesy či úrodné nížiny podél veletoků Indu či Gangy. Pojďme nyní blížeji poznat tento region blíže.

10.1 Vymezení a poloha regionu

Region lze na rozdíl např. od jihozápadní Asie vymezit velmi jednoduše. Z hlediska fyzickogeografického se jedná o státy nalézající se na Indickém subkontinentu (Indie, Srí Lanka, Pákistán, Nepál, Bhútán, Bangladéš a Maledivy), z hlediska historicko-politického vývoje potom o státy, z nichž většina byla součástí koloniální Britské Indie. Někdy se do regionu ještě řadí Afghánistán či Tibet a podle regionalizace OSN Írán.

Obr. 15 Státy regionu jižní Asie (Pramen: vlastní zpracování).
(legenda viz Tab. 8)

Tab. 5: Základní údaje ke státům jižní Asie

název státu	status	hlavní město	počet obyvatel	rozloha (km ²)
Bangladéš (5)	republika	Dháka	161 083 804	143 998
Bhútán (4)	monarchie	Thimphu	716 896	38 394
Indie (2)	republika	Nové Dillí	1 205 073 612	3 287 263
Maledívy (7)	republika	Male	394 451	298
Nepál (3)	republika	Káthmándú	29 890 686	147 181
Pákistán (1)	republika	Islámábád	190 291 129	796 095
Srí Lanka (6)	republika	Colombo	21 481 334	65 610

Pramen: Pramen: CIA Factbook (data k 31. červenci 2012)

10.2 Fyzicko-geografická charakteristika regionu

Region leží na dvou litosférických deskách – Indické a Euroasijské. Indická deska, která se před více než 200 mil. lety oddělila od Gondwany, narazila do desky Euro-asijské ve třetího-rách. Nárazem došlo k vyvrátnění himálajského horského systému. Ani dnes není Indická deska nehybná a stále se pomalu podsouvá pod desku Euroasijskou.

Oblast je z hlediska fyzicko-geografického velmi různorodou. Vedle vyvrátněných osmitisícových pohoří v severní části regionu, nižších vysočin ve vnitrozemí poloostrova Přední Indie se zde také nalézají úrodné nížiny velký řek Gangy, Indu či Brahmaputry.

Pokud použijeme fyzickogeografickou regionalizaci Šindlera a Baara (1988), lze region rozčlenit do tří základních fyzickogeografických regionů:

10.2.1 Indostán

Jedná prakticky o území poloostrova Přední Indie. Velkou část regionu zabírá Dekánská plošina s průměrnou nadmořskou výškou cca 900 m n. m. Z hlediska geologického původu je centrální část plošiny zbytkem štítu původní Gondwany s četnými zlomy. V oblasti převažuje kontinentální tropické klima s relativně nízkými úhrny srážek (500–700 mm/rok). Většina srážek je zde spojena s pravidelnými monzunovými dešti, díky kterým v některých částech oblasti vznikly rozsáhlé monzunové pralesy. Směrem do vnitrozemí převažují savany. Na východě i západě plošiny se zvedají horská pásma vyšší Západní (přes 2000 m n. m.) a nižší Východní Ghát. K regionu patří také ostrov Srí Lanka, který je pevninského původu a s Přední Indií je spojen souvislým pásem ostrůvků (tzv. Adamův most).

10.2.2 Indoganžská nížina

Jedná se o nejlidnatější region jižní Asie. Zabírá většinu Pákistánu, severní a východní Indie s de facto celou Bangladéš. Regionem protékají tři nejvýznamnější řeky Jižní Asie – Indus, Ganga a Brahmaputra, podél jejichž toku se vytvořily rozsáhlé nížiny. Především Ganžská nížina je charakteristická vysokými ročními úhrny srážek způsobenými pravidelnými monzunami. Právě monzuny určují režim odtoku jak Gangy, tak jejich přítoků. Především se jedná o Brahmaputru, která se do Gangy vlévá na území Bangladéše a společně potom širokou deltou ústí do Bengálského zálivu. Nížina Asámská rozkládající se podél Brahmaputry je potom z trojice nížin Induské, Ganžské a Asámské nejužší a nejmenší.

Oblast však není tvořena pouze úrodnými nížinami, ale spadá se i poušť Thár charakteristická svým velmi suchým kontinentálním klimatem s vysokými rozdíly teplot. Vedle Tháru se v regionu nalézá o další o něco menší poušť Thál.

Ganga (s Brahmaputrou) je po Amazonce a Kongu třetí nejvodnatější řekou světa.

Ganga je posvátnou řekou a patří mezi tzv. Védská božstva. Lidé si v ní rituálně omývají tělo a sypou do ní popel svých zemřelých příbuzných.

10.2.3 Himálaje

Region je tvořen soustavou pohoří skládající se ze tří rovnoběžných pásem – Velký Himálaj, Malý Himálaj, Siválík (max. 900 až 1000 m n. m.). Soustava tvoří hranici mezi vlhkou Ganžskou nížinou a suchou Tibetskou plošinou. Nejvyšším z trojice pásem je logicky Velký Himálaj, ve kterém se nalézá celkem deset vrcholů s nadmořskou výškou vyšší než 8000 m a samozřejmě také nejvyšší hora světa Sagarmatha (Mount Everest, Ču-mu-lung-ma) vysoká 8848 m n. m.

Jako první Mount Everest 29. května 1953 pokořili Novozélanďan Edmund Hillary a tibetský šerpa Tenzing Norgay.

10.3 Socioekonomická charakteristika regionu

10.3.1 Historie a politicko-geografický vývoj

Jižní Asie patří mezi regiony, kde vznikaly první starověké civilizace. Nejznámější je starověké město Mohendžodaro, kde již ve 3. tisíciletí př. n. l. lidé dláždili ulice a používali asfalt. Tradice vyspělých kultur zde i přes četné potíže (války, nájezdy apod.) vydržela až do dnešní doby. Region vždy měl díky své poloze strategický význam. Leží totiž na spojnici mezi Středomořím a Čínou, resp. jihovýchodní Asií. Její poloha však není to jediné, proč evropští dobyvatelé projevovali o jižní Asii takový zájem. Region je totiž také velice bohatý na některé nerostné suroviny a pro Evropany 17. až 19. století i na různé exotické a tím velice drahé plodiny. A tak úkolem prvních mořeplavců bylo najít právě cestu do Indie, resp. jižní Asie. Prvními „objeviteli“ a kolonizátory jsou v 16. století Portugalci. Po nich sem od první poloviny 17. století přicházejí Nizozemci, Francouzi a především Britové, kteří pro obchod a spravování jižní Asie zakládají tzv. Východoindickou společnost (zal. roku 1600).

Britové se zde postupně stali hegemony a roku 1763 se zmocnily Indie, o něco později Srí Lanky a za velice krátkou dobu získaly protektorát nad Nepálem, Maledivami i Bhútánem. Indie se postupně stala britským dominiem, kterým byla až do roku 1947. Tehdy vláda Velké Británie v oblasti definitivně skončila. Indie a Pákistán totiž získaly nezávislost.

10.3.2 Obyvatelstvo a náboženství

Silným pojítkem mezi všemi státy regionu je tedy společná historie. To však nijak nezabránilo k řadě konfliktů. Region je totiž z hlediska etnického a náboženského velice pestrý a právě většina místních sporů pramení v této různosti.

V regionu se nacházejí jedny z nejlidnatějších států světa. Celkem tři zdejší státy (Indie, Pákistán a Bangladéš) patří do skupiny deseti nejlidnatějších zemí na světě, přičemž na rozdíl od jiných států skupiny, počet obyvatel těchto jihoasijských zemí neustále výrazně roste. Podle CIA v regionu k červenci 2008 žilo 1 526 890 obyvatel.

Kromě Bangladéše, kde je 98 % Bengálců, tak všechny ostatní země regionu jsou etnicky velice různorodé. Většina obyvatel patří mezi Indoevropany. Z jazykového hlediska nejvíce obyvatel regionu mluví jazyky patřícími do indoevropské jazykové rodiny (Pákistán, většina severní Indie a Bangladéše a jižní část Srí Lanky). Jih a jihovýchod poloostrova Přední Indie patří do tzv. Drávidské rodiny (Drávidské jazyky lze najít i v tzv. jazykových ostrůvcích v severnější části poloostrova), Do Drávidské rodiny také patří obyvatelé žijící na severu Srí Lanky. Vedle těchto dvou dominantních rodin je zde ještě část obyvatel mluvící jazyk patřícími do tzv. sinotibetské jazykové rodiny. Je to především část obyvatel Nepálu, kteří mají tibetsko-nepálský původ a velká část obyvatel Bhútánu. Tím samozřejmě výčet nekončí. Na Maledivách žijí např. Arabové, atd.

Z rasového hlediska většina obyvatel regionu patří do europoidní rasy. Jen část obyvatel Nepálu a většina obyvatel Bhútánu patří do rasy mongoloidní. Z hlediska etnického (národnostního) pak v regionu žije několik set různých etnik, přičemž jen asi 35 z nich má více než jeden milión příslušníků.

Region je velice hustě osídlen. Největší hustota osídlení je především v Ganžské nížině, kde dosahuje hodnot převyšující 1 000 obyv./km². Celkově lze říci, že společně s východní a jižní Čínou a Japonskými ostrovy je jižní Asie nejhustěji osídleným regionem Asie. Průměrná hustota zalidnění přesahuje 250 obyv./km². Poměrně řídkým osídlení se vyznačuje pouze Bhútán. Naopak Bangladéš je dokonce nejhustěji osídleným státem světa (pokud se nepočítají „ministáty“).

Nalézají se zde také velká asijská města, jako je Mumbai, Kalkata či Dillí. Míra urbanizace je v jednotlivých státech různá. Zatímco např. v Pákistánu a Bangladéši je cca. 40 % a v Indii 30 %, tak v Bhútánu je díky zaostalosti země velice nízká.

Stejně jako z hlediska jazykového, tak i z hlediska náboženského je jižní Asie velice rozmanitým regionem. Nalezneme zde věřící všech hlavních světových náboženství. Samotný region je dokonce kolébkou dvou velkých náboženství – hinduismu a buddhismu. Importovaná náboženství – islám a křesťanství – sem přinesli „západní dobyvatelé a obchodníci“. Islám se postupem doby stal dokonce druhým největším náboženstvím v regionu. Dnes se k němu hlásí většina obyvatel Pákistánu (95 %) a Bangladéše (83 %) a část obyvatel Indie (13,5 %), Malediv a Srí Lanky (7,6 %).

Druhé ze dvou importovaných náboženství – křesťanství ve formě chaldejské církve zde existovalo již od dob raného středověku. Západní křesťanství sem přinášejí až v 16. století misionáři. Podle tradice však přinesl křesťanství do oblasti již apoštol Tomáš. Domácími církvemi však jsou buddhismus, jehož zakladatelem je z oblasti Přední Indie pocházející Sidharta Gautáma, a především pak starší hinduismus. (více rozšiřující materiály o studiu a přednášky). Hinduistická polyteistická víra se výrazně odráží i v každodenním životě především Indie. V první řadě je to stále fungující kastovní systém (oficiálně zrušený), který dělí obyvatelstvo do čtyř kast: 1. brahmáni, 2. kšatrijové, 3. vaišjové a 4. šúdrové. Za druhé je to uctívání řady bohů a bůžků a dodržování určitých zvyklostí (koupání se v posvátné řece Ganze, uctívání skotu jako posvátných zvířat).

10.3.3 Hospodářství

Státy regionu patří mezi rozvojové země. I v rámci nich však nalezneme určité rozdíly. K nejhudším zemím regionu patří Nepál a Bangladéš, jejichž HDP na obyv. (PPP) se podle statistik IMF (Mezinárodní měnový fond) v roce 2007 pohybovalo málo přes 1 000 USD (1 078, resp. 1 311). Region můžeme také charakterizovat jako agrární až průmyslově-agrární, přičemž nejméně industrializovaný je Bhútán, Nepál a Bangladéš a naopak nejvíce Pákistán a Indie.

Tab. 6 Hrubý domácí produkt jednotlivých států jižní Asie

Stát	GDP – per capita (PPP)
Bangladéš	1 700
Bhútán	6 200
Indie	3 700
Maledivy	8 800
Nepál	1 300
Pákistán	2 800
Srí Lanka	5 700

Pramen: Pramen: CIA Factbook (2011)

Průmysl

Poslední dva zmiňované státy kladou v posledních desetiletích nemalé prostředky na rozvoj industrializace v zemi. Snaží se tak zařadit mezi světové mocnosti, kam počtem obyvatel určitě patří. Průmysl je soustředěn do aglomerací velkých měst (Dillí, Mumbai, Karáčí, Kalkata ad.), kde způsobuje na jedné straně velké problémy s exhalacemi a přelidněností, na druhé straně pomáhá ke zvyšování životní úrovně části obyvatel. Vedle textilního a oděvního průmyslu, jejichž výrobky tvoří významnou část exportu Nepálu či Bhútánu, ale stále ještě i např. Indie a Pákistánu, se především v Indii daří rozvíjet moderní hutnický a strojírenský průmysl (automobily, letadla, kosmický průmysl, těžké strojírenství), rozvíjí se chemický průmysl a v posledních letech i IT. V exportu však nadále tvoří většinu vývoz zemědělských plodin (juta a čaj) a nerostných surovin (železná a manganová ruda).

Zemědělství

Zemědělství má stále velice extenzivního charakteru. K nejvýznamnějším pěstovaným plodinám patří čaj, juta a rýže. Dále se také pěstuje kávovník, kaučukovník, ovoce, zelenina a květiny. Nachází se zde také obrovské množství skotu, jehož stavy přesahují 300 mil. kusů (posvátné zvíře hinduismu). I když se počet lidí pracujících v zemědělství stále snižuje (nejrychleji v Indii a Pákistánu), tak v něm stále pracuje v průměru 50 % ekonomicky aktivních obyvatel (Pákistán a Srí Lanka cca. 43 %, Bangladéš 52 %, Indie 60 % a Nepál a Bhútán dokonce 80 % – dle: businessinfo.cz).

SHRNUTÍ

Jižní Asie patří mezi regiony, kde vznikaly první starověké civilizace. V regionu se nacházejí jedny z nejlidnatějších států světa. Celkem tři zdejší státy (Indie, Pákistán a Bangladéš) patří do skupiny deseti nejlidnatějších zemí na světě, přičemž na rozdíl od jiných států skupiny, počet obyvatel těchto jihoasijských zemí neustále výrazně roste. Kromě Bangladéše jsou všechny ostatní země regionu etnicky velice různorodé. Z rasového hlediska většina obyvatel regionu patří do europoidní rasy. Jen část obyvatel Nepálu a většina obyvatel Bhútánu patří do rasy mongoloidní. Stejně jako z hlediska jazykového, tak i z hlediska náboženského je jižní Asie velice rozmanitým regionem. Nalezneme zde věřící všech hlavních světových náboženství. Samotný region je dokonce kolébkou dvou velkých náboženství – hinduismu a buddhismu. Region můžeme charakterizovat jako agrární až průmyslově-agrární, přičemž nejméně industrializovaný je Bhútán, Nepál a Bangladéš a naopak nejvíce Pákistán a Indie.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký je geologický vývoj regionu jižní Asie?
2. Popište náboženskou strukturu regionu.

Pojmy k zapamatování

Hinduismus, kasta, polyteismus

11 Jihovýchodní Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vymezit oblast Jihovýchodní Asie,
- popsat geografická specifika regionu,
- blíže popsat městský stát Singapur.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut.**

Průvodce studiem

Jihovýchodní Asie patří k civilizačním uzlům současného světa. Můžeme se o ní vyjádřit jako o křižovatce tří světových civilizací, indické, čínské a muslimské. Oblastí, kterou omílá několik moří, Tichý i Indický oceán, vane monzunový vítr. V nedávné historii pamatuje mnohá soupeření mocí, to vše skýtá tato část Země, tak se na ni pojďme podívat blíže.

11.1 Vymezení a poloha regionu

Makroregion Jihovýchodní Asie zahrnuje oblasti, ležící východně od Indie, jižně od Číny, západně od Nové Guineje a severně od Austrálie. Geograficky rozdělujeme tento region na dvě části. Na asijskou pevninu, také nazývanou jako Indočína. Tu tvoří Kambodža, Laos, Barma (Myanmar), Thajsko, Vietnam a část Malajsie ležící na malajském poloostrově. Druhou část jihovýchodní Asie tvoří Malajské souostroví, mezi něž patří Velké a Malé Sudy, Moluky, Filipíny a další menší ostrovy a souostroví. V této části jihovýchodní Asie leží východní část Malajsie, Brunej, Východní Timor, Indonésie, Filipíny, Singapur. K jihovýchodní Asii se také řadíme Vánoční ostrov a Kokosové ostrovy, které jsou ekonomicky i politicky napojeny na Austrálii. Celé území zaujímá rozlohu přibližně 4,5 mil. km².

Obr. 16 Státy regionu jihovýchodní Asie (Pramen: www.towardsunity.org).
(legenda viz Tab. 5)

Tab. 7 Státy regionu Jihovýchodní Asie a jejich charakteristiky

název státu	status	hlavní město	počet obyvatel	rozloha (km ²)
Brunej (9)	sultanát	Bandar Seri Begawan	408 786	5 765
Filipíny (10)	prez. republika	Manila	103 775 002	300 000
Indonésie (8)	prez. republika	Jakarta	248 216 193	1 904 569
Kambodža (5)	království	Phnom Penh	14 952 665	181 035
Laos (3)	republika	Vientiane	6 585 266	236 800
Malajsie (6)	království	Kuala Lumpur	29 179 952	329 847
Myanmar (1)	republika	Neipyijto	54 584 650	676 578
Singapur (7)	republika	Singapore	5 353 494	697
Thajsko (2)	království	Krungthep	67 091 089	513 120
Vietnam (4)	republika	Hanoj	91 519 289	331 210
Východní Timor (11)	republika	Dili	1 201 255	14 874

Pramen: CIA Factbook (odhad k červenci 2012)

11.2 Fyzicko-geografická charakteristika regionu

Přírodní podmínky pevninské části jihovýchodní Asie ovlivňuje výběžek Himálajského pohoří, které v nejsevernějším cípu Myanmaru dosahuje výšek téměř 6000 m. Hlubokými horskými údolními protékají jihoasijské veletoky: Songkoi, Mekong, Menam, Salwin, Iravadi. Ty se postupně směrem k ústí rozšiřují do rozlehlých nížin. V regionu převládá vlhké tropické podnebí se silným vlivem monzunů, které na poloostrovní části od dubna do září tlačí vlhký z jihu na sever, v zimním období pak převládá proudění suchého vzduchu z pevniny na moře.

Podle Šindler, Baar 1988 se jihovýchodní Asie rozkládá ve dvou fyzicko-geografických regionech. Těmi jsou Indočína a Malajsko-Filipínské souostroví. Z geologického hlediska se jihovýchodní Asie rozkládá na střetu litosférických desek (australská, euroasijská, filipínská a pacifická), důsledkem toho je častá seizmická a vulkanická aktivita.

11.2.1 Indočína

Tuto oblast můžeme také nazývat, díky své poloze, pojmem Zadní Indie. Za její západní hranici považujeme dlouhé Arakánské pohoří. Tento pás se po opuštění pevniny opět vynořuje, a to ve formě ostrovních řetězů, zvaných Andamany a Nikobary. Východ Zadní Indie zaujímá pohoří Annamské. Za zmínku stojí také, díky velkému nerostnému bohatství, oblast východní Barmy, severního Thajska a severního Laosu, s názvem Šan. Jedná se o plošinu s průměrnou nadmořskou výškou 1200 m a plochou více než 150 000 km². Díky horkému monzunovému podnebí se zde nachází rozsáhlý lesnatý porost, místy i savany. Jižní od této plošiny se rozkládá hustě zalidněná a úrodná Mekongská nížina s velkým jezerem Tonlesap, protékána od severu k jihu největší řekou Indočíny Mekongem, která se také řadí mezi nejvýznamnější řeky světa.

11.2.2 Malajsko-filipínské souostroví

Tato oblast tvoří rozsáhlý region s tropickým podnebím. K této oblasti řadíme také Malajský poloostrov, někdy také nazývaný jako Malakka. Již zmíněný horský oblouk táhnoucí se z Barmy přes Andamany a Nikobary opět vystupuje na ostrově Sumatra, náležícího do Sundských ostrovů, přesněji do Velkých Sund, ke kterým dále řadíme ostrovy Jáva, Kalimantan a Sulawesi. Na ostrově Sumatra se nachází jezero Toba, obklopené pohořím Barisan, s řadou vyhaslých i činných sopek. Horské pásmo procházející přes Sumatru, Jávu, Malé Sundy (např. ostrov Bali, Sumbawa, Flores aj.), až na Timor, pak se dále stáčí přes Sulawesi až na filipínské ostrovy, tvoří řetěz sopečných masívů, které jsou oddělené hlubo-

kými údolními. V Sundském průlivu se nachází činná sopka Rakata (Krakatau), která je od roku 1883 neblaze proslulá. V důsledku výbuchu a vln tsunami zahynulo více než 36 000 lidí a také se na Zemi snížila průměrná roční teplota o více než 1 °C.

11.3 Socioekonomická charakteristika regionu

Jihovýchodní Asie patří k civilizačním uzlům současného světa. Můžeme se o ní vyjádřit jako o křižovatce tří světových civilizací, indické, čínské a muslimské. Vliv Indie se projevil v oblasti práv panovníků, vůdců, kteří se považují za nositele posvátné moci. Čínský vliv je základem modernizačního a i intelektuálního potenciálu. Islámský vliv se projevil v oblasti sebeuvědomění u původního obyvatelstva.

Oblast byla v druhé polovině 20. století regionem politických rozbrojů. Za účelem ekonomického růstu, kulturního rozvoje a vzájemných vztahů, vzniklo sdružení ASEAN. Jde o regionální mezinárodní organizaci založenou v roce 1967. Zakládající státy byly Filipíny, Malajsie, Thajsko, Indonésie a Singapur. V hospodářské oblasti se prosazoval systém ekonomiky orientovaný na export, jehož výsledkem byl ekonomický růst. V dnešní době jsou všechny státy Jihovýchodní Asie členové ASEANu, výjimku tvoří Východní Timor, který se ale o členství uchází.

11.3.1 Obyvatelstvo a náboženství

Původní obyvatelstvo Jihovýchodní Asie patří k australoidní a mongoloidní rase. Jazykové rodiny rozlišujeme v Indočíně tři – čínsko-tibetské (barmština aj.), thajské (thajština aj.) a austroasijské (vietnamština aj.). Největším nepůvodním etnikem jsou v této oblasti Číňané a přistěhovalci z jižní Indie. Na Malajském poloostrově a souostroví se nacházejí národy malajsko-polynéské rodiny, jejichž jazyky jsou jednou z hlavních větví a jednou z nejrozšířenějších jazykových skupin světa např. indonéština, javánština aj. Státy jihovýchodní Asie jsou mnohonárodní, ve kterých nejčastěji převládá jedno etnikum.

Z hlediska náboženského složení není Jihovýchodní Asie jednotná. v Indočínské oblasti převládá buddhismus. Východní část Zadní Indie, ve Vietnamu je velké zastoupení konfucianů a taoistů. Proti tomu v ostrovní části má silné zastoupení islám. Filipinci jsou katolíci, až na jižní ostrovní část, která vyznává islám, což zde vyvolává jisté napětí, separatismus. Většina izolovaných etnik dodnes vyznává animismus.

V současné době v Jihovýchodní Asii žije přibližně 620 milionů obyvatel. Obyvatelstvo je nerovnoměrně rozmístěno. Nejvíce lidí se soustředí v hlavních produkčních oblastech rýže, která se pěstuje v nížinách při dolních tocích řek. Většina obyvatel žije na venkově (v Indočíně asi 80 %), i když se obyvatelstvo postupně stěhuje do měst, urbanizace zatím nedosahuje průměru ve světě. Aglomerace hlavních měst Indonésie a Filipín, Jakarta a Manila, patří k největším na světě.

11.3.2 Hospodářství

Ekonomicky nejvyspělejší státy Jihovýchodní Asie jsou nově industrializované země, tzv. asijské tygři. Toto pojmenování si vysloužily státy, které zaznamenaly v poměrně krátké době rychlý a strmý růst ekonomických ukazatelů.

Oblast byla v druhé polovině 20. století regionem politických rozbrojů, kdy proti šířícímu komunismu z Číny zasáhly především Spojené státy americké (vietnamská válka). Střety mezi levicovými a pravicovými silami vytvářeli v této oblasti dlouhou dobu napětí, dnes vystřídáné střety s náboženským pozadím. Za účelem ekonomického růstu, kulturního rozvoje

a vzájemných vztahů, vzniklo sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN). Jde o regionální mezinárodní organizaci založenou v roce 1967, která měla být původně protiváhou komunistického Vietnamu a především proti vlivu Číny. Dnes má za cíl hlavně hospodářskou spolupráci všech členů a vytvoření určité protiváhy zájmům Japonska a Číny. Zakládající státy byly Filipíny, Malajsie, Thajsko, Indonésie a Singapur. V hospodářské oblasti se prosazoval systém ekonomiky orientovaný na export, jehož výsledkem byl ekonomický růst. V dnešní době jsou všechny státy Jihovýchodní Asie členové ASEAN, výjimku tvoří Východní Timor, který se ale o členství uchází.

Průmysl

Oblast průmyslu je v Jihovýchodní Asii zastoupena hlavně těžbou a prvotní úpravou surovin. Velice významnou úlohu zde hraje palivově energetický průmysl. V celém regionu se ročně vytěží více než 140 mil. t ropy. Mezi státy s nejvyšším podílem se řadí Indonésie a Malajsie. K hlavním oblastem těžby patří Sumatra, Kalimantan a šelf Jihočínského moře.

Těžební průmysl je zaměřen převážně na export. Významným a také nejstarším centrem výroby cínu je Singapur. Další hutě můžeme nalézt v Malajsii, Thajsku či Indonésii. Jedním z nejdynamičtěji se rozvíjejících odvětví je strojírenství. Zaměřuje se na výrobu spotřební elektroniky a výpočetní techniky. Nejvýznamnější závody elektroniky jsou v aglomeracích hlavních měst, přičemž hodnotou exportu dominují státy Malajsie, Filipíny a Thajsko. Zatím nejvyšší podíl v celém regionu, s výjimkou Singapuru a Malajsie, na zaměstnanosti a hodnotě výroby, má průmysl textilní a potravinářský. Loupání rýže, cukrovarnictví, lisování rostlinných olejů, zpracování tabáku aj.

Zemědělství

Zemědělství zaměstnává stále nejvíce obyvatel. V procentuelním vyjádření stojí v popředí státy Laos a Kambodža, kde se podíl zaměstnanosti v zemědělství pohybuje kolem 70–90 %, ve Vietnamu, Indonésii, Thajsku, Myanmaru až 70% a na Filipínách více než 40%. V 60.–80. letech proběhla zelená revoluce, která přinesla pozitivní výsledky. Došlo k rozšíření pěstování vhodnějších zrnin, dále se začala používat průmyslová hnojiva, rozšířila se výstavba závlahových systémů. Vliv měla i na posílení tržní výroby, např. Thajsko se opět stalo významným vývozcem rýže. Zemědělství a v něm především plantážnictví přináší do státních rozpočtů nemalé finance. Významná je produkce palmy olejné, kaučukovníku a palmy kokosové. Důležité pro export je i pěstování čaje a cukrové třtiny. Živočišná výroba má ve většině zemí druhořadé postavení, zaměřuje se na chov skotu (zejména v Thajsku), pro práci na rýžovištích a pro tah se doposud používají často buvolí, chová se hodně prasat a drůbež, která zajišťuje základní spotřebu masa, chovají prakticky všude. Mezi hlavní zdroje živočišných bílkovin jsou ryby. Na území Myanmaru, Thajska a Laosu se nachází „Zlatý trojúhelník“, který je nechvalně známý pěstováním máku setého, který je později zpracováván na výrobu heroinu a ten je následně exportován do celého světa.

Oblast Zlatého trojúhelníku byla baštou narkomafie. Po rozsáhlé ofenzivě thajské armády proti narkobaronům v 90. letech, se mafie z thajské části regionu prakticky stáhla, ovšem produkce pokračuje zejména v Barmě, kde tamější vojenská junta v tichosti umožňuje pokračování činnosti narkomafie za patřičný desátek do kapsy vůdcům státu.

Ozbrojené konflikty ve Vietnamu

Ozbrojený konflikt na území dnešního Vietnamu, Laosu a Kambodži, probíhal od roku 1946 až do roku 1975 a vyžádal si celkem 2,3–3,8 milionu obětí. Konflikt měl několik fází a samotná vietnamská válka probíhala v letech 1964 až 1973. Od roku 1946 až do roku 1954 probíhala indočínská válka mezi Francií, která se snažila udržet koloniální nadvládu v oblasti a osvobozenecy hnutím. Sever oblasti však už ovládal Viet Minh vedený Ho Či Minem. V roce 1949 konflikt přerostl v regulérní válku, Francii podporovaly Spojené státy a Viet Minh Čína. Rozhodující bitva u Dien Bien Phu roku 1953 skončila krutou porážkou Francie. Po této porážce byly vyhlášeny samostatné státy Laos a Kambodža a samotný Vietnam byl rozdělen na severní a jižní, ty se měly po demokratických volbách sjednotit, ale k volbám nikdy nedošlo. Komunisté se rozhodli, že zemi sjednotí silou, byli také podporováni Čínou. Situace se ve Vietnamu začala brzy zhoršovat Ho Či Min se rozhodl podporovat ozbrojený boj na jihu země, partyzánskou komunistickou organizaci Národní frontu osvobození Jižního Vietnamu, známou pod názvem

Vietkong. Američané proto začali na jih posílat své vojáky a roku 1963 jich bylo ve Vietnamu na 16 000. Na jihu Vietnamu se jednalo o pozemní válku, na severu měl konflikt podobu bombardování. Válka byla vedena se značnou krutostí, kde v mnohých případech trpěli civilisté, bylo ničeno životní prostředí (ničení zelených porostů a pralesa) a bylo také použito chemických látek k ničení úrod. Síla amerických náletů nakonec vedla roku 1973 k sepsání mírových smluv mezi USA, Jižním Vietnamem, Vietkongem a Severním Vietnamem. Roku 1976 byla vyhlášena sjednocená Vietnamská socialistická republika.

11.4 Vietnam

Vietnam, oficiálně Vietnamská socialistická republika (*Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam*) se rozkládá na západním pobřeží Zadní Indie, v poměrně úzkém pruhu při Jihočínském moři. Sousedními státy jsou Laos, Čína a Kambodža. Hlavní centra představují ústí dvou řek. V severní části je to řeka Songkoi (Rudá řeka), která se vlévá do Tonkinského zálivu, leží na ní hlavní město Hanoj. Poblíž druhé řeky, veletoku Mekong, která se vlévá do na jihu země do Jihočínského moře, se nachází největší Vietnamské město Ho-Či-Min. Obě tyto nížiny jsou propojeny úzkým nížinným pruhem při pobřeží, které se směrem do vnitrozemí zvedá a vytváří Annamské pohoří.

Dnešní Vietnam to se svojí závislostí neměl vůbec lehké. Nejprve ho za druhé světové války okupovali Japonci, poté Francouzi a nakonec došlo ke konfliktu mezi Severním Vietnamem (země byla rozdělena na 17. rovnoběžce na severní komunistickou a jižní prozápadní) a USA. Američané roku 1975 Vietnam opouštějí a roku 1976 vzniká Vietnamská socialistická republika. Od 90. let dochází k demokratizaci a hospodářskému rozvoji a Vietnam se po třech válkách začal modernizovat.

Vietnam má v současné době skoro 90 milionů obyvatel, největší hustota zalidnění je v již zmíněné deltě Songkoi, asi 1225 obyvatel na 1 km². Většina obyvatel asi 70,4 % žije na venkově. Etnicky je Vietnam více jednotný, asi 86 % populace tvoří etničtí Vietnamci, 12 % etničtí Číňané. Zbytek tvoří Khmerové, Čamové a dalších asi 60 národnostně-jazykových menšin soustředěných zejména v horských oblastech. Převažujícím náboženstvím je v celé oblasti buddhismus, ke kterému se hlásí asi 50 % obyvatel. Úředním jazykem je vietnamština, z cizích jazyků převládá angličtina a čínština.

Přestože podíl obyvatelstva pracujícího v zemědělství, které zaměstnává přes 70 % praceschopného obyvatelstva a celkový podíl zemědělství na tvorbě HDP díky rychlému rozvoji průmyslu a služeb vytrvale klesá, představuje zemědělství velmi významný sektor Vietnamské ekonomiky. Před zahájením ekonomických reforem zemědělská výroba tvořila 50 % HDP, v roce 2011 tento podíl činil pouze 22 %. Tento pokles podílu na HDP však neznamená pokles výkonnosti Vietnamského zemědělství. V posledních dvaceti letech zemědělský sektor rostl průměrným tempem a prodělal výrazné strukturální změny. Povolení soukromého podnikání a postupné uvolňování domácího i zahraničního obchodu umožnilo, aby se na dovozu závislého Vietnamu stal druhý největší exportér rýže (po Thajsku), druhý největší exportér kávy (po Brazílii) a největší světový vývozce pepře a kešu oříšků. Sektor živočišné výroby se prozatím rozvíjí poměrně pomalu, naopak velmi rychle se v posledních letech rozvíjí chov ryb a mořských plodů.

K nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím ve Vietnamu patří textilní a oděvní průmysl, který je jedním z vedoucích exportních odvětví. Řada zahraničních firem využívá spolupráce formou tzv. výrobní kooperace, což je v podstatě zakázková výroba určitého druhu a značky oděvů, či obuvi, profitující z výhody místní levné pracovní síly. Dalším významným průmyslovým odvětvím s velkým exportním potenciálem je výroba obuvi. Vietnam také zajišťuje výrobu silničních dopravních prostředků všech světových automobilových značek (Toyota, Mitsubishi, Honda, Ford, Mercedes-Benz, BMW, Mazda, Kia, Hyundai, GM Daewoo, Su-

zuki, Fiat, Ssangyong, Daihatsu). Dominantní podíl mají ve Vietnamu samozřejmě japonští a korejsí výrobci.

Největší podíl na vietnamském automobilovém trhu má tradičně Toyota. Jednou z hlavních překážek dalšího rozvoje vietnamského automobilového průmyslu je paradoxně nedostatečně rozvinutá infrastruktura, která vyžaduje obrovské investice. Vietnamský strojírenský průmysl se stále potýká se značnými problémy. Nejrychleji rostoucím průmyslovým odvětvím ve Vietnamu je průmysl informačních technologií. K nejvýznamnějším mezinárodním firmám působícím ve Vietnamu v oblasti výroby hardwaru patří např. Intel, IBM, Compaq, Hewlett-Packard, Sony, Fujitsu, Hitachi, Canon, Fuji, Panasonic, Compaq, a další.

11.5 Singapur

11.5.1 Fyzicko-geografická charakteristika

Singapur leží na ostrově, který je úzkým průlivem oddělen od Malajského poloostrova. Povrch není nijak pestrý, převažuje nížina. Singapur se rozkládá v rovníkové oblasti, klima je tedy po celý rok velmi teplé a je spojeno s vysokou vlhkostí. Monzuny přinášejí do této oblasti velké množství srážek. Celá oblast se nachází na euroasijské litosférické desce, které sousedí s Australskou deskou. Hranice mezi těmito deskami ohraničuje souostroví Velké Sundy a řadí se mezi seizmicky velice aktivní, proto obyvatelé Singapuru mohou nezdědka cítit zemětřesení.

11.5.2 Stručný historický vývoj

Singapur byl založen roku 1814 Brity, aby na mimořádně strategickém místě v Malackém průlivu nahradil původní dominantní přístavy této oblasti Georgetown, který je nyní metropolí ostrova Penang a přístav Melaka. Během druhé světové války byl přístav dobyt Japonci, ale s blížící se porážkou Japonska přístav opět získali Britové. Po vymanění z britské nadvlády byl Singapur od roku 1963 součástí Malajské federace, ale už roku 1965 se osamostatnil a zůstal nezávislou republikou, kde hlavou státu je prezident a zákonodárná moc je v rukou parlamentu.

Na jednom větším ostrově a několika menších ostrovech s celkovou plochou 700 km² žije více než 5,3 milionu obyvatel, proto se Singapur řadí k nejhustěji zalidněným státům světa. Na jednom km² zde žije více než 7 500 obyvatel. Největší zastoupení (asi 80 %) mají v Singapuru Číňané, Malajci (asi 14 %), Indové (asi 8 %). Podle používaného jazyka mluví nejvíce obyvatel čínsky, to také vychází z etnického složení. Čínština tedy patří spolu s angličtinou, malajštinou a tamilštinou mezi oficiální jazyky. Z náboženského hlediska je zde nejvíce buddhistů, ke kterým se hlásí asi 43% obyvatel a asi po 15 % je zde muslimů a křesťanů.

Malackým průlivem směřují prakticky veškeré lodě, plující mezi Východní Asií a ostatními oblastmi Asie a Evropy, proto také poloha Singapuru v současnosti vytváří podle obratu nejvýznamnější přístav světa (obrat asi 335 mil. tun ročně). Ekonomika země je vysoce závislá na vývozu, stát zde plní důležitou roli, protože prostřednictvím investičních fondů tvoří zásadní podíly ve firmách tvořících asi 64% HDP. V zemědělství pracuje pouze asi 0,3 % ekonomicky aktivních obyvatel, veškeré potraviny se dovážejí. Singapur má jedno z největších obchodních loďstev, jeho obchodní flotile podle statistik UNCTAD patří ve světovém žebříčku šesté místo.

Singapurský přístav s nábřežím dlouhým 11,7 km patří mezi tři největší na světě a kontejnerové překladiště drží první příčku na světě ve své velikosti. Singapur disponuje i velmi kvalitním strojírenstvím, kde jeden z vedoucích oborů je elektronika. Specializuje se na výrobu

zařízení náročných na vědu a výzkum – měřicí přístroje, navigační a komunikační zařízení, počítačové čipy apod. V Singapuru převažují elektrárny spalující tekutá paliva, velké množství dovážené ropy se využívá k výrobě umělých hnojiv a plastů.

SHRNUTÍ

Makroregion Jihovýchodní Asie se skládá z pevninské části, která zaujímá poloostrov Zadní Indie (Indočína) a Malajský poloostrov, a z velmi rozsáhlé ostrovní části (Velké a Malé Sundy, Filipíny). V regionu převládá vlhké tropické podnebí se silným vlivem monzunů. Za účelem ekonomického růstu vzniklo sdružení ASEAN, jehož členy jsou kromě Východního Timoru všechny státy Jihovýchodní Asie. Region je charakteristický etnickou a kulturní promíšeností, prolínají se zde výrazně především čínské, indické a malajské kulturní prvky. Skupiny obyvatelstva jsou jazykově i nábožensky odlišné, přes Indočínský buddhismus se přes konfucianství a taoismus dostaneme až na Filipíny k islámu. Oblast je charakteristická vysokým populačním přírůstkem. Hlavní oblasti osídlení jsou při dolních tocích řek a při pobřeží s významnými přístavy.

V makroregionu se nacházejí i hospodářsky vyspělé státy, Singapur, Brunej, Malajsie a Thajsko. Část z nich řadíme do skupiny tzv. Asijských tygrů. Jimi rozumíme státy, které v poměrně krátké době zaznamenaly rychlý růst ekonomiky. I přesto má především severní oblast Indočíny stále ještě velmi vysoký podíl obyvatelstva živícího se zemědělstvím. S ním souvisí i tzv. zelená revoluce – rozšíření vhodnějších zrnin, používání průmyslových hnojiv a závlahových systémů.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaká je příčina intenzivní vulkanické činnosti v Jihovýchodní Asii?
2. Jak se označují země s rychlým hospodářským rozvojem?
3. Který průliv patří k nejvýznamnějším světovým trasám?
4. Objasněte pojmy: Indočína, Zadní Indie, Rakata, Malakka.
5. Jaké jsou nejvýznamnější produkty v zemědělství v této oblasti?
6. Je podíl obyvatel Vietnamu pracujících v zemědělství vysoký?

Pojmy k zapamatování

Indočína, ASEAN, Asijské tygři

12 Východní Asie

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vymezit oblast Východní Asie,
- popsat fyzicko-geografickou a socioekonomickou charakteristiku Východní Asie, dále politické charakteristiky a specifika regionu,
- blíže popsat městský státy Čínu a Japonsko.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut**.

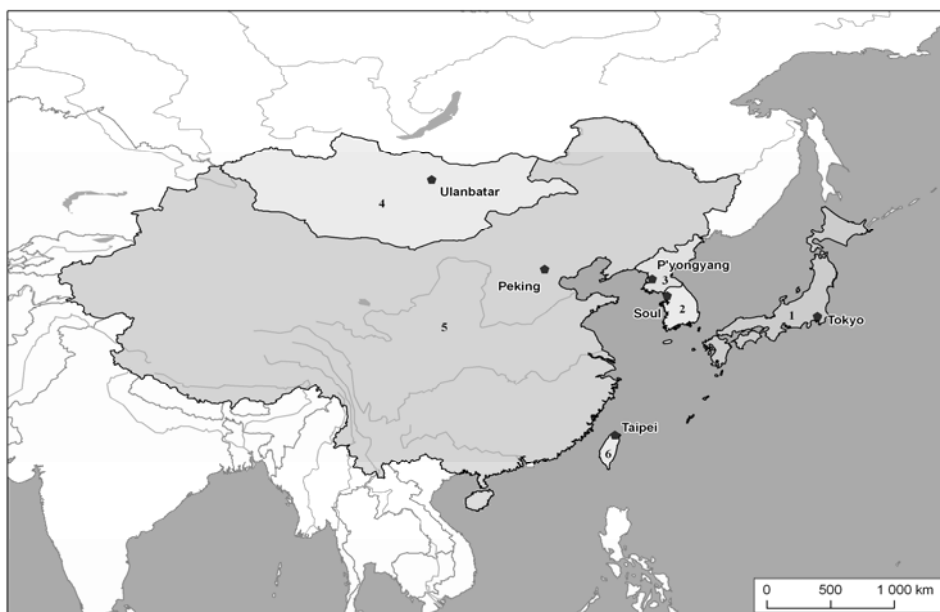
Průvodce studiem

Tato část Asie pro nás představuje nejvzdálenější a z jistého hlediska i exotické země, tu v našich představách vzbuzuje divoká příroda vysokých hor Tibetu, obrovské pouště, veletoky Číny, Velká čínská zeď, Japonské sopky a mnoho dalších přírodních zajímavostí, pojďme se tedy společně projít touto mnohotvárnou krajinou.

12.1 Vymezení a poloha regionu

Vymezení Východní Asie je obdobné, jako u předchozího makroregionu, tvoří ho část pevninská a ostrovní. Pevninskou část zaujímá z největší části Čína, dále Mongolsko a státy Korejského poloostrova. Dva státy patřící do této oblasti jsou čistě ostrovní, jedná se o Japonsko a Taiwan. V řetězci moří, Japonského, Žlutého, Východočínského a z části Jihočínského se nachází celá řada ostrovů a ostrůvků, i když ne v takovém počtu jako v Asii jihovýchodní. S výčtem okrajových moří souvisí fakt, že kromě Mongolska jsou všechny státy v regionu s některým výše jmenovaným mořem spjaty.

Obr. 17 Státy regionu východní Asie (Pramen: vlastní zpracování)
(legenda viz Tab 8)

Tab. 8 Státy regionu Východní Asie a jejich charakteristiky

název státu	Status	hlavní město	počet obyvatel*	rozloha (km ²)
Čína (4)	republika	Beijing (Peking)	1 343 239 923	9 596 961
Japonsko (1)	monarchie	Tókjó	127 368 088	377 915
Jižní Korea (2)	republika	Soul	48 860 500	99 720
KLDR (3)	republika	Pchjongjang	24 589 122	120 538
Mongolsko	republika	Ulánbátar	3 179 997	1 564 116
Taiwan (5)	republika	Taipei	23 113 901	35 980

Pramen: CIA Factbook (odhad k červenci 2012)

12.2 Fyzicko-geografická charakteristika regionu

Ve srovnání s ostatními Asijskými makroregiony je Východní Asie po fyzicko-geografické stránce velice kontrastní, různorodá a pestrá. Jihozápad oblasti je význačný pásmem hor. Tento vysokohorský reliéf je s vrcholy přesahujícími výšku 8000 m n. m., nejvyšší na celém světě. Severozápad působí jako kontrast, je vyplněn kotlinami, pokrytými převážně pouštěmi a polopouštěmi, místy i stepí. Sever oblasti se nachází v mírném podnebném pásu, zde jsou typické drsné a dlouhé zimy. Naopak jih Východní Asie se rozkládá v pásu subtropického až tropického s dlouhým vegetačním obdobím a převahou věčně zelených rostlin. Pro východ je typické přímořské podnebí s pravidelnými monzunovými dešti.

Podstatná část regionu se nachází na Euroasijské litosférické desce. Na východě hraničí se Severoamerickou, Filipínskou a Pacifickou deskou, díky tomu se tato oblast řadí mezi seizmicky velice nestabilní, vyskytují se zde častá a silná zemětřesení.

Podle Šindler, Baar 1988 se Východní Asie rozkládá v šesti fyzicko-geografických regionech. Těmi jsou Tibetská plošina, Himálaje, Rovinatá a centrální Asie, Východní Čína, Japonské ostrovy, Přiamuří a Korea.

12.2.1 Tibetská plošina

Plošina zaujímá rozlohu přibližně 2,5 mil. km² a její průměrná nadmořská výška se pohybuje mezi 4500–5000 m. Plošina je význačná velice suchým kontinentálním klimatem, které se směrem k východu, díky vlivu proudění vlhčího vzduchu, zmírňuje. V celé oblasti jsou velmi početně zastoupeny ledovce. Nalezneme zde i řadu kotlin vyplněných velkým počtem sladkých i slaných jezer. Celá plošina je lemována vysokými horskými pásy, sněžná čára vede přibližně ve výšce 5800 m. Na západě je to pohoří Karákoram, kde mnoho hor přesahuje výšku 7000 m n. m. Nejvyšší hora tohoto pohoří, zároveň druhá nejvyšší hora světa se nazývá Čchokori (též K2, měří 8611 m). Díky vysokým nadmořským výškám a nehostinnému podnebí je většina regionu pokryta skálami a vysokohorskými pouštěmi smálo četnou vegetací.

12.2.2 Himálaje

Tento region se od výše zmíněné Tibetské plošiny výrazně odlišuje. Jeho celková délka je přibližně 2500 km a do makroregionu Východní Asie zasahuje pouze svým severním okrajem. Ten na rozdíl od jižních svahů Himálaje, který je díky letním monzunům bohatý na srážky (místy přesahující 10 000 mm srážek za rok), velice suchý (průměrně 100–250 mm srážek za rok) a pokrytý převážně stepí.

12.2.3 Rovinatá centrální Asie

Za západní počátek této oblasti považujeme s rozlohou 800 000 km² (více než 10krát větší než ČR) Tarimskou pánev, kterou na severu svírá pohoří Ťan-šan a na jihu pohoří Kunlun Shan jež od Tarimské pánve odděluje Tibetskou plošinu. Pánev je vyplněna obrovskou pí-

sečnou pouští Taklamakan s velice nehostinným suchým kontinentálním klimatem. Severně od Ťan-šanu se rozkládá Džungarská pánev, která má podobný charakter jako pánev Tarimská. Dále na východ se nachází Gobijská plošina, která se dělí na dvě části. Východomongolskou rovinu, zde převažují stepi a polopouštní až pouštní část, tu vyplňuje poušť Gobi.

12.2.4 Východní Čína

Z hlediska nadmořské výšky a povrchu je tato oblast od Tibetské plošiny a centrální Asie velice rozdílná. Jedná se o nížinaté území, nazývané Velká čínská nížina, ta prakticky vyplňuje celý region. Hornatější je pouze jih a jihovýchod regionu, kde se rozkládá členitá Jihočínská pahorkatina. Celou nížinu lze rozdělit na Severočínskou a Východočínskou nížinu. Obě dvě od sebe odděluje 4113 m dlouhé pohoří Čchin-ling-šan. K regionu se také řadí ostrov Tchaj-wan, který vyplňují vysoká pásma hor. Významnou součástí regionu je rozlehlá Sečuánská pánev o rozloze 195 000 km². Pánev leží v nadmořské výšce 500 až 700 m n. m. a je lemovaná horami ze všech stran. Příznivé teplé monzunové podnebí umožňuje až tři úrody ročně.

12.2.5 Japonské ostrovy

V tomto regionu bychom asi dlouho hledali rozsáhlou nížinu, jediné při pobřeží nížina Kantó, v níž leží hlavní město Japonska Tokio. Oblast totiž tvoří dvě horská pásma. Jedno se táhne od Kamčatky po Tchaj-wan, druhé se táhne z Číny a kolmo protíná právě to první na ostrově Honšú. Všechny hlavní japonské ostrovy jsou tedy velice hornaté a výškami přes 2000 až 3000 m n. m. Celý systém japonských pohoří se nazývá Japonské Alpy. Z nich nejvyšším pohořím je s malou rozlohou Fudži Hakone s nejvyšší horou celého regionu Fudži-san (3370 m n. m.). Japonské ostrovy tvoří čtyři velké ostrovy (Hokkaidó, Honšú, Šikoku a Kjúšú) a několik menších ostrovů. Celá oblast se nachází ve velice seizmicky nestabilní oblasti, vyskytují se zde častá a silná zemětřesení, a i sopečná činnost je zde výrazná. Klima je v celém regionu vlhké, oceánské a monzunové. Na přelomu léta a podzimu přináší silné deště také tajfuny.

12.2.6 Přiamuří a Korea

Tento region vyplňuje celou severovýchodní Čínu a Korejský poloostrov. Osou oblasti je Mandžuská nížina neboli Severovýchodní nížina. Převládá zde mírně teplé monzunové podnebí. Převládajícím povrchem jsou zde stepi a lesostepi, které jsou na západě využívány jako pastviny. Západní hranici Mandžuské kotliny tvoří pohoří Velký Chingan, kde převažuje mírně chladné podnebí. Podél celého východního pobřeží se táhne Východokorejské pohoří, nejznámější jsou Diamantové hory.

12.3 Socioekonomická charakteristika regionu

V tomto regionu žije více než 1,5 miliardy obyvatel, což je přibližně 40 % všech obyvatel Asie a v celkovém měřítku přes 20 % obyvatel celého světa. Řadíme sem stát s největším počtem obyvatel na světě Čínu, dále pak Japonsko, Jižní Koreu, Korejskou lidově demokratickou republiku, Mongolsko a Taiwan.

12.3.1 Obyvatelstvo a náboženství

Východní Asie je v národnostní struktuře velmi pestrá, převahu mají příslušníci sinotibetské jazykové rodiny, kteří obývají převážnou část Číny. Výjimkou je jen sever a severozápad Číny, ty osídlily národy altajské. Na geograficky izolovaných ostrovech a poloostrově své

Sinotibetská jazyková skupina je v počtu mluvčích po jazycích indoevropských druhou největší jazykovou rodinou světa.

národní státy vytvořili Japonci a Korejci. Obyvatelstvo je nerovnoměrně rozmístěné, nejméně osídlené jsou horské oblasti Mongolska, západní Čína a samozřejmě oblasti pouští. Naopak nejhustěji osídlená oblast je při pobřeží, nížinách a u dolních toků řek, až 80 % obyvatel.

Mezi hlavní náboženství patří v regionu konfucianismus, taoismus a šintoismus. Základem konfucianismu je uctívání mravního, společenského a kosmického řádu, nazývaného „li“. Úcta k řádu vytvořila z konfucianismu systém státotvorný, avšak statický – ve svém důsledku je uzavřenou, přesně vymezenou doktrínou. Chce uspořádat svět a vztahy lidí podle určité hierarchie, má snahu vše přesně určit, stanovit a vymezit. Taoismus a konfucianství jsou v podstatě dvě vyjádření téhož, ale duchovní prameny taoismu vycházejí z mytologických představ. Původní japonské náboženství šintoismus představuje bohatý komplex náboženských představ, jehož společným základem je uctívání přírodních sil a božstev *kami*, které jsou vlastní všem předmětům a tvorům (stromům, skalám, pramenům atd.). Tato víra ústí v úctu k přírodě.

12.3.2 Hospodářství

Z hospodářského hlediska dělíme Východní Asii na dvě části. Doposud méně rozvinutou část, která se týká Číny, Mongolska a Korejské lidové demokratické republiky. A druhou část, která se hospodářsky řadí mezi vyspělé, sem řadíme Japonsko, Taiwan a Jižní Koreu.

Japonsko neboli „velký tygr“ hraje v tomto regionu již po celé 20. století důležitou roli, bylo totiž centrem silného sociálně-ekonomického rozvoje, nejvíce pak v posledních dvaceti letech. Z hospodářského hlediska právě Japonsko ovlivnilo rozvoj dalších oblastí makroregionu, tzv. „malé asijské tygry“, jejichž první vlnu v oblasti východní Asie tvořily Jižní Korea a Taiwan. Japonsko a Jižní Korea již od druhé světové války, respektive od korejské války tvoří „zed“ proti šíření komunistických idejí z Číny a jsou dlouhodobými spojenci s USA. Tyto tři země dnes tvoří hospodářsky nejvyspělejší část Východní Asie.

Státy, které byly dlouho dobu ovlivněny vládou komunistických režimů s centrálně plánovaným hospodářstvím, tvoří druhou, chudší část. Do této části řadíme Čínu, Mongolsko a Korejskou lidovou demokratickou republiku. I když v Číně nadále panuje komunistická diktatura s politicky nedemokratickým systémem (i v Korejské lidové demokratické republice), řadí se v současnosti mezi ekonomicky nejrychleji se rozvíjející státy světa, hlavně právě pobřežní oblasti, kde tu žije přibližně 90 % obyvatel.

Japonsko a Čína společně prošly dlouhou cestou neustále se křižujícího vývoje. Mezi nimi byla vždy velká škála vzájemného vnímání. Pro Japonce představovala Čína zdroj kultury od písемnictví až po urbanismus, Japonci se snažili Čínu v mnohém napodobovat nebo předehnat. Číňané zase brali Japonce jako národ „epigonů“, právě proto, že se snažili Čínu napodobovat. Díky tomu se také ve vztahu Číňanů k Japoncům můžeme setkat s povýšeností a sociální nepřízní.

12.4 Čína

Čína se rozkládá při západním pobřeží Tichého oceánu, její břehy omílají Žluté, Východočínské a Jihočínské moře. V teritoriálních vodách Číny se nachází na 5400 ostrovů, největší z nich je Tchaj-wan (ovládaný Čínskou republikou) a druhý největší Chaj-nan. Suchozemská hranice Číny měří přes 22 000 km a sousedí se 14 zeměmi, z nichž nejdelší část hranice zaujímá Mongolsko (4 677 km). Mořská hranice měří asi 15000 km.

Celý stát zabírá téměř 7% souše a většina území leží na čínské litosférické desce. Přibližně tři čtvrtiny Číny zabírají hory, plošiny a rozsáhlé kotliny. V povodí největších řek (Huang He,

Chang-Jiang a Huaihe) se s plochým povrchem a převahou spraší rozkládá Velká čínská nížina. Jihozápadní okraj tvoří vysoká pohoří např. Pamír, Karakóram, Himaláj (s nejvyšší horou světa Qomolangma – Mt. Everest 8850 m). Celou jihozápadní Čínu zaujímá Tibetská plošina. Severozápad tvoří Džungarská a Tarimská pánev, tu z velké části tvoří písčná poušť Taklamakan. Na severu se táhne Mongolská plošina s pouští Gobi.

Osídlení Číny původním obyvatelstvem patří k nejstarším na světě. Začátek formování čínské civilizace spadá do období 3.–2. tisíciletí př. n. l. K politickému sjednocení země došlo ve 3. století př. n. l. za dynastie Čchin (od níž je také odvozen název Čína) a dynastie Chan. Po vítězství komunistů v občanské válce byla 1. 10. 1949 vyhlášena Čínská lidová republika. Když nebudeme počítat drobné kmeny, tak zde najdeme více než 55 národností, z nichž asi 94% zastoupení mají Chanové (Číňané). Státním jazykem je čínština. Obyvatelstvo Číny můžeme z našeho pohledu označit za religiozní a hlavní náboženství tu jsou tři – konfucianismus, taoismus a buddhismus.

Čína soustřeďuje více než pětinu světové populace. Velmi vysoký přírůstek vyvolal v 70. letech opatření, proto se od počátku 80. let začala realizovat politika rodiny s jedním dítětem (lidé, které se touto politikou řídili, měli nárok na příspěvky na dítě, přednostní přidělení bytu aj., naopak při narození druhého dítěte výhody ztráceli a museli zaplatit pokutu). Také tempo urbanizace je velice rychlé, ve druhé polovině 90. let překročila podle oficiálních odhadů 50 %. Zhruba polovina městské populace žije v tzv. milionových centrech, kterých je v Číně více než 40. Mezi největší patří Shanghai (Šanghaj), Beijing (Peking), Tianjin (Tchien-Ťin) aj.

V současné době je Čína země, v níž se prolínají rysy moderní i tradiční ekonomiky. V posledních letech je hospodářský rozmach Číny spojen s rozvojem jaderného, petrochemického i elektronického průmyslu, a disponuje rozsáhlým, téměř úplným přírodním bohatstvím, ale i přesto se musí některé suroviny dovážet, např. ropu. Čína má obrovský hospodářský potenciál, ale v přepočtu HDP na jednoho obyvatele jde zatím o relativně chudou zemi.

Zemědělství vychází z fyzicko-geografické charakteristiky popsané výše, z níž je patrná omezenost půdních zdrojů. Využívají se prakticky všechny vhodné plochy, jež se z poloviny musí zavlažovat (největší podíl zavlažování na světě). Produkce je velmi pestrá a má v Číně velkou tradici. Největší zaměření je na pěstování rýže (170–190 mil. tun ročně). Rýže se kromě horských oblastí a pouští pěstuje skoro všude. V produkci pšenice zaujímá Čína také přední příčky (kolem 100 mil tun ročně) a podobné je to i s produkcí kukuřice a prosa. Pěstuje se zde také ječmen, čumiza, oves, žito, pohanka aj. Čína je také největším světovým producentem bavlny. Za zmínku stojí určitě pěstování různých druhů čaje a tabáku.

V Číně najdeme nejrůznější odvětví průmyslu. Vedle tradičních oborů, mezi které patří textilní, uhelný a hutní, má dnes Čína i průmysl těžební a zpracující ropu, chemický, letecký, kosmický, elektronický. V celkovém počtu lidí zaměstnaných v průmyslu a v počtech průmyslových závodů je Čína první na světě. Severovýchod a sever Číny dominuje v těžkém průmyslu. Tamní zásoby uhlí, železné rudy a dalších kovů tvoří základ čínské energetiky a hutnictví. Nejvýznamnějším zpracovatelským střediskem je Peking. Na jihozápadě Číny se nacházejí naleziště nerostů a hydroenergetice potenciál, který je zatím málo využíván. V zahraničním obchodě se prosazuje Čína především díky levnému spotřebnímu zboží a jednoduchým strojírenským a elektrotechnickým výrobkům, jejichž cenu ovlivňuje levná pracovní síla a méně přísné ekologické bezpečnostní předpisy. Tento čínský export negativně ovlivňuje některé oblasti Evropy v jejich možnostech rozvoje.

12.5 Japonsko

Japonsko leží v západní části Tichého oceánu a rozkládá se na téměř 4000 ostrovech. Největší z nich jsou Honšú, Hokkaido, Kjúšú a Šikoku a tvoří oblou podél východní Asie, dlouhý přibližně 3400 km. Oblast se nachází na styku tří litosférických desek (Severoamerická, Filipínská a Euroasijská) a patří mezi seizmicky velice nestabilní. Pobřežní linie je velice členitá s délkou přibližně 30 000 km. Členitý je i povrch ostrovů, hory a vysočiny zaujímají přibližně 75% území a vlivem tektonických procesů mají složitý ráz. Rovinné a nížinné jsou pouze pásy při pobřeží a při údolích řek. Nejrozsáhlejší je nížina Kanto.

Japonsko je desátou nejlidnatější zemí světa, za posledních sto let se jeho populace ztrojnásobila. Rychlý růst zastavila druhá světová válka, při níž následoval pokles, vývoj byl tedy nerovnoměrný. V současnosti žije ve městech asi 80 % obyvatel, z toho v 15 největších (z nichž 11 má více jak milion obyvatel) žije asi 25 % populace. V Japonsku se setkáme s třemi hlavními náboženstvími. Šintoismus, který v mnoha ohledech určoval a stále určuje charakter Japonska, japonské konfuciánství, které zdůrazňuje ideu státnosti, pořádku, veřejné správy, a v neposlední řadě buddhismus, který charakterizuje japonskou kulturu a zemi jako takovou. Japonsko je demokratický stát, který dodržuje na rozdíl od většiny oblastí v Asii, lidská práva.

Hospodářství Japonska bylo do značné míry ovlivněno druhou světovou válkou, při níž bylo zničeno přibližně 40% průmyslových výrobních kapacit a bylo zpustošeno zemědělství. Obnova byla dokončena v polovině 50. let a od té doby zaznamenává japonská ekonomika stabilní růst. Od počátku obnovy se rozvíjela prakticky všechna odvětví a postupně se rozšiřovaly složitější moderní strojírenské obory, spjaté s velkosériovou produkcí zaměřenou na export (hlavně automobilový a elektrotechnický průmysl). Japonsko se v současné době dostalo na nejvyšší příčky světové produkce automobilů (Toyota, Honda, Nissan, Subaru), motocyklů (Honda, Yamaha, Kawasaki) i elektroniky (Hitachi, Toshiba). Od konce 70. let se rozšířil vývoz kapitálu a Japonsko se tak stává jedním z největších světových finančních center. V dnešní době patří Japonsko k největším obchodním mocnostem světa.

Zemědělství vytváří méně než 1,5% HDP a zaměstnanost v tomto odvětví i jeho podíl na hrubém domácím produktu pomalu klesá. Plocha obdělávané zemědělské půdy včetně sadů a pastvin se postupně snižuje a v současnosti představuje necelých 12 % celkového území země. Zaměřeno je především na potravinářství, zabezpečuje spotřeby rýže ze 100 % a spotřebu zeleniny, masa a mléka z 65–95 %. Také velice rozšířeným odvětvím je rybolov, kde celkový výlov v roce 2010 činil 4,67 mil. tun (zejména tuňák, sardinky, makrely, lososi a pstruzi). Mezi roky 2000 a 2010 se počet zemědělců snížil o 35 %. Přesto má zemědělství v Japonsku nadále velký význam pro sociální stabilitu venkovského obyvatelstva.

Pro zájemce

Velmi citlivým tématem je pro Japonsko velrybaření. Japonsko je od roku 1951 členem Mezinárodní velrybářské komise (IWC), která v roce 1982 vyhlásila desetileté moratorium na komerční lov velryb, jež bylo následně prodlouženo na dobu neurčitou. Japonsko tak nesmí lovit velryby, které byly po mnoho staletí tradiční součástí japonské stravy. Japonsku (a také Norsku a Islandu) bylo povoleno lovit velryby pouze za účelem vědeckých výzkumů. Přesto lze dnes v Japonsku najít velrybí maso nejen v restauracích, ale dokonce i v konzervách pro domácí zvířata.

Základ průmyslové výroby v Japonsku spočívá v současnosti ve vyspělém strojírenství, elektrotechnice, chemii, petrochemii a papírenském průmyslu. Postupně klesá podíl ocelářství, výroby lodí a textilního průmyslu. Japonsko je jedním z největších světových výrobců průmyslového strojního zařízení, elektrických strojů pro domácí a průmyslové užití, výpočetní techniky, spotřební elektroniky (audio/video přístrojů, digitálních fotoaparátů, mobilních

telefonů), dopravních zařízení (osobních automobilů, motocyklů, jízdních kol, železničních vagónů, námořních lodí). Dlouhodobě se snižuje význam textilního průmyslu, který historicky býval jedním z hlavních průmyslových odvětví země.

SHRNUTÍ

Makroregion tvoří jak pevninská část, tak ostrovní část. Z hlediska fyzicko-geografických podmínek se jedná o vysoce rozmanitý region. Existují velké rozdíly mezi ostrovními, poloostrovními oblastmi, pobřežím a suchým vnitrozemím, které je tvořeno pustinnými, horskými a málo zalidněnými oblastmi. Přírodní poměry hrály a dodnes hrají klíčovou roli v osídlení území. Z hospodářského hlediska dělíme makroregion na oblast méně rozvinutou – Čínu, Mongolsko a Korejskou lidově demokratickou republiku, a oblast hospodářsky vyspělou. Sem řadíme Japonsko, Taiwan a Korejskou republiku. Tento makroregion je charakteristický koncentrací obyvatel u pobřeží, až 80 % a v celé oblasti žije přes 20 % obyvatel světa. V současnosti zde přetrvávají dva komunistické režimy a to v Číně a v Korejské lidově demokratické republice (KDR). Čína je jedním z civilizačních center se silnými konfucianskými tradicemi a v současnosti patří mezi ekonomicky nejrychleji se rozvíjející státy světa. Japonsko patří v dnešní době k největším obchodním mocnostem světa.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký vliv na osídlení Číny mají její přírodní podmínky?
2. Proč jsou čínské výrobky tak levné?
3. Zkuste vyjmenovat některé japonské výrobky?
4. Objasněte pojmy: Hokkaidó, šintoismus, Qomolangma, Chan.

Pojmy k zapamatování

Konfucianismus, taoismus, šintoismus

13 Asijské státy bývalého Sovětského svazu

Cíl

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- vymezit makroregion střední Asie,
- zhodnotit specifika středoasijského makroregionu.

Doba potřebná k prostudování kapitoly: **60 minut.**

Průvodce studiem

Makroregion států bývalého Sovětského svazu se vyznačuje řadou specifík, ať již skutečností, že svoji nezávislost tyto státy získaly až na počátku devadesátých let 20. století, či svojí polohou na střetu několika civilizačních okruhů. V této kapitole bude nejdříve představeno vymezení regionu a jeho přírodní podmínky, následně se zaměříme na jeho stručnou socioekonomickou charakteristiku.

13.1 Vymezení a poloha regionu

Po rozpadu Sovětského svazu roku 1991 vzniklo v jeho bývalém asijském prostoru osm samostatných států. Ty můžeme rozdělit do dvou oblastí. Na Kazachstán a středoasijské republiky (také z tradičního geopolitického hlediska označováno pojmem Střední Asie), jež jsou Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. A druhou oblast, kterou od první odděluje Kaspické moře, tu nazýváme Zakavkazsko (tj. za Kavkazem z evropského pohledu). Sem patří Gruzie, Ázerbájdžán a Arménie.

Obr. 18 Vymezení a poloha regionu (Pramen: vlastní zpracování).
(legenda viz Tab. 9)

Střední Asie zaujímá rozsáhlou oblast (více než 4 mil. km²), která na severu hraničí s Ruskou federací, na jihu s Íránem a Afghánistánem, na východě pak s Čínou. Zakavkazsko odděluje na severu od Ruské federace Kavkaz, na jihu sousedí s Tureckem a Íránem. Mimo tři samostatné státy najdeme v Zakavkazsku ještě čtyři autonomní republiky, jedná se o Abcházii, Adžárii, Jižní Osetii a Náhorní Karabach.

Tab. 9: Základní údaje ke státům jihozápadní Asie

název státu	status	hlavní město	počet obyvatel	rozloha (km ²)
Arménie (2)	republika	Jerevan	2 970 495	29 743
Ázerbájdžán (3)	republika	Baku	9 493 600	86 600
Gruzie (1)	republika	Tbilisi	4 570 934	69 700
Kazachstán (8)	republika	Astana	17 522 010	2 724 900
Kyrgyzstán (7)	republika	Biškek	5 496 737	199 951
Tádžikistán (6)	republika	Dušanbe	7 768 385	143 100
Turkmenistán (4)	republika	Ašchabad	5 054 828	488 100
Uzbekistán (5)	republika	Taškent	28 394 180	447 400

Pramen: Pramen: CIA Factbook (data k 31. červenci 2012)

13.2 Fyzicko-geografická charakteristika regionu

Kazachstán se středoasijskými státy leží v pásmu suchých stepí, které na severu přecházejí do polopouští a pouští, na jihu a jihovýchodě pak do horských stepí, pustin a velehor, které se vyznačují vysokou seizmicitou. Jihovýchod Tádžikistánu lemuje pohoří Pamír, kde zde dosahuje nadmořské výšky 7495 m a je také nazýváno „střechou světa“. Ve Střední Asii je typické aridní, kontinentální klima s vysokými teplotními amplitudami a typický je zde silný nedostatek srážek a vodních zdrojů, ty jsou zpravidla napájeny ze zimních srážek a ledovců (Ťan-šan, Pamír, Altaj). Zakavkazsko je typické výraznou výškovou stupňovitostí. Napříč mezi Černým a Kaspickým moře se táhne pohoří Kavkaz (nejvyšší vrchol Elbrus 5642 m), které brání pronikání větrů ze severu. Od západu k východu výrazně ubývá vláhy. Při pobřeží Černého moře se rozkládá Kolchidská nížina, zde se nacházejí vlhké subtropy (roční úhrn srážek až 2400 mm). Na východě Ázerbájdžánu při pobřeží Kaspického moře se rozkládá při řece Kuře a Araksu Kura-arakská nížina. Ta je typická minimem srážek a pouštním a polopouštním rázem.

Celá oblast leží na Euroasijské litosférické desce, která zde sousedí s deskou Arabskou a Indickou. Právě kolize Indické desky s Evropskou měla za následek vznik orogenního pásma, které dnes tvoří Tibetskou náhorní plošinu a Himálaje. Tento pohyb trvá dodnes. Střety Euroasijské desky s Arabské desky vedou v její severní části k častým zemětřesením. Podle Šindler, Baar 1988 se Západní Asie rozkládá v pěti fyzicko-geografických regionech. Těmi jsou Arménská vysočina, Kavkaz, Turkeistán, Kazachstán a Horská centrální Asie.

13.2.1 Arménská vysočina

Arménská vysočina je tvořena několika mladými a seizmicky aktivními pohořími, s celkovou rozlohou přibližně 400 000 km². Sbíhají se zde Severoantolské pohoří, Taurus, Elborz a Zagros. V celé vysočině, díky seizmické aktivitě, jsou přítomny četné tektonické zlomy a lávové příkrovy. Průměrná výška je 1000–1800 m, a nejvyšší vrchol Ararat se tyčí do výšky 5165 m n. m.

Arménská vysočina je také význačná tím, že zde pramení toky jako Tigris, Kura, Araks a zdrojnice Eufratu Karas.

13.2.2 Kavkaz

Kavkaz je v užším slova smyslu synonymum pro horské pásmo Velkého Kavkazu a v širším pojetí pak označení pro celou oblast mezi Černým a Kaspickým mořem, s celkovou rozlohou zhruba 440 000 km². Nejvyšší horou je dvouvrcholový vyhaslý vulkán Elbrus vysoký 5642 m (západní vrchol) a 5621 m (východní vrchol). Horopisně se Kavkaz člení na Západní část, která se rozprostírá od Černého moře až po Kluchorský průsmyk. Střední část je vymezena sopečným vulkánem Kazbek a jsou zde soustředěny všechny Kavkazské pětitisícovky. Východní část má vzhledem k odlišným podmínkám zaoblenější reliéf, nenachází se zde skoro žádné ledovce a je prakticky bezlesá.

13.2.3 Turkeistán

Oblast na západě ohraničuje Kaspické moře, na jihu pak Hindúkuš, Pamír a Kven-lun. Severovýchodní hranici tvoří pohoří Ťan-šan. Střední část je pokryta pouštěmi Karakum a Kyzylkum, protékají zde dvě nejvýznamnější řeky Amudarja a Syrdarja, které jsou důležité k intenzivnímu zavlažování. V Turanské nížině leží vysychající bezodtoké Aralské jezero. Na severozápadě se nachází Kaspická nížina, která ohraničuje celý severní okraj Kaspického moře. Je tzv. nánosová, do Kaspického moře zde ústí Volha, Ural a Emba. V celé oblasti panuje aridní kontinentální subtropické klima

13.2.4 Kazachstán

Tento region se rozkládá na území stejnojmenného státu. S délkou přibližně 1200 km a šířkou asi 800 km se zde rozkládá Kazašská plošina, kterou pokrývá převážně step. Na jihu sahá plošina až k úpatí Ťan-šanu, na jihovýchodě je ohraničena jezerem Balchaš, na Východě přechází v pohoří Tarbagataj a na severovýchodě ji uzavírá pohoří Altaj. Na severozápadě leží mezi Kazašskou plošinou a Uralem Turgajská plošina. Pro celou oblast jsou typické velké rozdíly teplot, mezi nejteplejším a nejstudenějším měsícem rozdíl až 40 °C.

5. Horská centrální Asie

Ta navazuje na jihu na Íránskou vysočinu pohořím Hindúkuš s vrcholem Tirič Mír (nadmořská výška 7690 m). Svoji výškou je celé pohoří významnou klimatickou bariérou. K území Střední Asie spíše řadíme na Hindúkuš na severu navazující pohoří a to Pamír, to tvoří jihovýchodní hranici Tádžikistánu. Pamír je také nazývaný jako „střecha světa“, s průměrnou výškou 4000 m a nejvyšším vrcholem Kungur (7719 m). V této oblasti jsou velmi častá zemětřesení.

13.3 Socioekonomická charakteristika

13.3.1 Historie a politicko-geografický vývoj

Jak Zakavkazsko, tak i středoasijský region vždy ležely na průsečíku několika kulturních okruhů a střetu sfér vlivu významných velmocí, což mělo výrazný dopad na jejich bohatou a dramatickou historii.

Území střední Asie tvoří přirozenou spojnicí mezi Čínou a Evropou. Již od starověku tudy vedla velmi významná obchodní hedvábná cesta, ale také oblastí procházely více méně všechny migrační vlny a násilné kočovné vpády směřující z východní Asie na západ (Hunové, Mongolové, turkické kmeny...). Z řady přechodných státních útvarů, které zde vznikly, připomeňme alespoň obrovskou říši Timura Lenka (v poevropštěné formě je znám také jako Tamerlán) se sídlem v Samarkandu z přelomu 14. a 15. století.

V druhé polovině 19. století do oblasti začalo stále intenzivněji pronikat carské Rusko, které si postupně přímo či nepřímo podmanilo všechny zdejší státy (tzv. chanáty – nejvýznamnější tři měly sídla v Buchaře, Chivě a v Kokandu). V období Sovětského svazu bylo území poprvé v historii rozděleno do hranic dnešních pěti republik a dále zde byly v poměrně značném počtu usazování etničtí Rusové a další příslušníci alochtonních národů.

Na počátku 90. let minulého století získaly všechny republiky samostatnost. Přejít k samostatnosti a převzetí vlády staronovými mocenskými elitami ale nebylo bez komplikací, v Tádžikistánu dokonce probíhala v období 1992 až 1997 občanská válka. V obecné rovině můžeme říci, že na charakter a fungování politického režimu ve státech bývalé sovětské střední Asie mají stále vliv tradiční rodové a klanové struktury a moc je koncentrována především v rukou hlavy státu.

Extrémní podoba autokracie ve střední Asii

Autokracie dosáhla své extrémní podoby v Turkmenistánu za vlády Saparmurata Atajeviče Nijazova (1940 až 2006), který vybudoval jeden z nejbizarnějších kultů osobnosti. Nijazov nejenže se stal doživotním prezidentem, ale užíval i oficiální titul *Türkmenbaşy* (Otec Turkmenů) a byl dokonce uznán za Proroka, jehož kniha *Ruhnama* se stala svatou knihou a morálním kodexem turkmenského národa. V Turkmenistánu vyrostly desítky jeho soch (nejvýznamnější byla jeho dvanáctimetrová pozlacená socha v centru Ašchabadu, která se otáčela za sluncem) a bylo po něm pojmenována řada lokalit a objektů. Dokonce nechal přejmenovat měsíce a dny v týdnu, jejichž názvy měly připomínat jeho osobu a rodinu a slavnou turkmenskou historii.

Zakavkazí má rovněž velmi starou a složitou historii a jedná se o oblast, která leží na střetu křesťanství a islámu. Křesťanství zde má dlouhodobou tradici, dokonce Arménie byla první stát na světě, kde se křesťanství stalo státním náboženstvím (v roce 301), islám začal do oblasti pronikat později a jeho šíitská forma se prosadila v dnešním Ázerbájdžánu. Dalším faktorem určujícím vývoj regionu byla poloha v oblasti zájmu velmocí – především Osmanské říše, carského Ruska a Persie – které o dané území dlouhodobě soupeřily. Konečným vítězem se stalo Rusko, které v první polovině 19. století Zakavkazí v dnešní podobě a vymezení ovládlo (ale např. zhruba polovina historického Ázerbájdžánu se nachází na území dnešního Íránu). Soupeření ale pokračovalo i nadále a jedním z jeho tragických výsledků v období I. světové války je masové vyvražďování arménského obyvatelstva žijícího na území Osmanské říše, které vzhledem k probíhajícímu konfliktu nepovažovaly osmanské úřady za spolehlivé.

Systematické turecké vyvražďování Arménů, kterému podle různých odhadů padlo za obětí jeden až jeden a půl miliónu arménských obyvatel Osmanské říše, je často považováno za první moderní genocidu.

Genocida Arménů a dnešní Turecko

Toto téma je stále velmi choulostivé a i přes určité ústupky v poslední době jsou turecko-arménské vztahy stále napjaté. Turecká strana vehementně odmítá uznat, že se jednalo o genocidu, tedy že šlo o systematické a cílené masové vyvražďování arménského etnika. Turci sice připouštějí, že v období první světové války na jejím území přišel o život větší počet Arménů, ale „pouze“ několik stovek tisíc a navíc jako reakci na krvavé arménské povstání. Otázka, zda se jednalo či nejednalo o genocidu je pro tureckou zahraniční politiku velmi citlivá a její otevření na mezinárodní úrovni vždy vede k důraznému tureckému protestu. Příkladem může být zostření francouzsko-tureckých vztahů v roce 2011, v důsledku francouzského přijetí zákona, který umožňoval trestat popírání genocidy (tedy i popírání arménské genocidy). Proti tomuto zákonu ostře vystoupila turecká diplomacie a došlo k vážnému ochlazení na politické, ale i ekonomické a kulturní úrovni.

Po první světové válce byla celá oblast postupně začleněna do Sovětského svazu. Na konci 80. let 20. století došlo k výraznému prohloubení nacionálních nálad v oblasti, jež byly ještě dále vyostřeny po rozpadu SSSR, a výsledkem eskalace národnostního napjetí byla série

několika ozbrojeným konfliktům. V první polovině 90. let propukl konflikt mezi Armény a Ázerbájdžánci o převážně národnostně arménský Náhorní Karabach ležící v Ázerbájdžánu.

Neklidná situace nastala i v Gruzii, kde byla série konfliktů spojena s vyhlášením dvou separatistických státních útvarů: Abcházie a Jižní Osetie. Fungování těchto separatistických republik je silně závislé na podpoře ze strany Ruska, což samozřejmě výrazně komplikuje gruzínsko-ruské vztahy. K poslední opětovné eskalaci konfliktu mezi Jižní Osetií a centrální vládou došlo v roce 2008, která byla ukončena ruskou invazí do Gruzie. Po této vojenské akci Rusko oficiálně uznalo nezávislost obou separatistických útvarů, většina států světa ale stále uznává celistvost gruzínského území.

13.3.2 Obyvatelstvo

Z hlediska náboženské a národnostní struktury se region vyznačuje poměrně výraznou heterogenitou, která je, jak již bylo naznačeno, výsledkem složitého historického vývoje.

Dominantním náboženstvím je islám, a to jak ve své sunnitské variantě (státy střední Asie), tak i jeho šíitský směr (Ázerbájdžán). Náboženské vyznání na civilizační hranici mělo částečně i etnogenetický význam. Arménie a Gruzie jsou země převážně křesťanské, přičemž většina Gruzínců se hlásí ke gruzínské pravoslavné církvi a v případě Armény je zcela dominantní autochtonní arménská apoštolská církev. I když v Zakavkazí došlo či dochází k napětí mezi křesťany a muslimy, tak zde nesledujeme výraznou náboženskou radikalizaci jako například v Čečensku, které se nachází v podstatě „za humny“. Naopak náznaky radikalismu a příklon k islamistickým hnutím byl zaznamenán v Uzbekistánu a Tádžikistánu. Na podobu islámu mělo bezpochyby vliv období socialismu, ale i současnosti můžeme nalézt pokusy transformovat univerzální víru z hlediska národních zájmu a cílu (např. v Turkmenistánu).

Na národnostní či etnickou strukturu obyvatelstva mělo mimo jiné dopad období Sovětského svazu, kdy probíhalo několik procesů, jež tuto strukturu proměnily či alespoň ovlivnily její další vývoj. Za první proces můžeme označit příchod obyvatel ruské národnosti do oblasti, který byl motivován politickými a ekonomickými důvody. Rusifikace neruských svazových republik neprobíhala všude stejně. Například Arménie si zanechala téměř homogenní charakter, naopak v Kazachstánu žilo v roce 1989 pouze 30 % obyvatel kazašské národnosti.

Nutno dodat, že do regionu nebyly přesídlování pouze Rusové, ale i příslušníci jiných národností. Střední Asie se navíc stala i trvalou či dočasnou cílovou stanicí stalinských nucených deportací nespolehlivého obyvatelstva (např. ruských Němců a kavkazských národů v období II. světové války). Po vyhlášení samostatnosti došlo v některých nově vzniklých republikách k protiruským náladám a k masivnímu více či méně nucenému odchodu ruského obyvatelstva z těchto zemí (např. z Turkmenistánu).

V období SSSR byly i poměrně výrazně překreslovány či zcela nově vytvářeny politické hranice mezi dnešními státy sledovaného regionu, jejichž podoba má vliv na současné národnostní problémy. Jako pravděpodobně nejvýznamnější příklad můžeme uvést začlenění arménského Náhorního Karabachu do Ázerbájdžánu. V oblasti střední Asii byly hranice vymezeny uměle bez jakékoliv historické tradice (například historická tádžická centra Samarkand a Buchara připadla Uzbekistánu). Neexistence žádného státního útvarů v dnešních hranicích je i jednou z příčin cíleného vytváření umělé národní historie, které je vlastní všem středoasijským státům a pro niž je typické nacionální ahistorické hledání a oslavování národních hrdinů a slavných národních období.

13.3.3 Hospodářství

Do počátku 90. let bylo hospodářství regionu plně začleněno do hospodářských struktur Sovětského svazu. Po jeho rozpadu se nově vzniklé státy musely přizpůsobit zcela novým podmínkám, což se samozřejmě neobešlo zcela bez komplikací. Například Arménie zažila na počátku 90. let citelný hospodářský propad a především průmysl utrpěl ztrátou tradičních trhů. V současnosti je hospodářství regionu založeno především na těžbě a vývozu nerostných surovin. Důležité postavení si stále udržuje i zemědělská výroba.

Průmysl

Jak již bylo zmíněno, tak rozhodující roli v hospodářství celého regionu zaujímá těžební průmysl, který u některých států představuje dominantní zdroj příjmů. V regionu se nachází velké množství bohatých nalezišť strategických nerostných surovin, což má mimo jiné vliv i na jeho geopolitické postavení a zájem o suroviny je významným formujícím prvkem vztahu světových i regionálních velmocí k jednotlivým státům regionu.

V oblasti Kaspického moře jsou těžena světově významná naleziště ropy a zemního plynu. Na území Ázerbájdžánu byla na počátku 20. století produkována polovina tehdejší světové produkce ropy a i v současnosti těžba ropy a zemního plynu má dominantní postavení v hospodářství státu. Obdobně je na tom Turkmenistán, jehož zásoby zemního plynu jsou čtvrté největší na světě. Zásadní je těžba ropy a zemního plynu v Kazachstánu, kde se ve velkém těží i další energetické suroviny: je významným producentem uhlí a v těžbě uranu představuje v současnosti dokonce světovou jedničku.

Po rozpadu SSSR umožňovala existující přepravní infrastruktura vývoz ropy a zemního plynu pouze přes Rusko. Postupem času byl tento monopol narušen a došlo k diverzifikaci tranzitních cest, a tedy i určitému snížení závislosti na Rusku. Z hlediska vytvoření alternativních dopravních cest je významný ropovod Baku–Tbilisi–Çeyhan, který vede z ázerbájdžánských polí do tureckého středomořského přístavu. V poslední době byly vybudovány ropovody z Kazachstánu a plynovody z Turkmenistanu do Číny, která má vzhledem ke svému rychlému hospodářskému růstu velký hlad po surovinách a má v oblasti i geopolitický zájem (sféra vlivu). V oblasti by se taktéž z geopolitických a ekonomických důvodů ráda více angažovala i Evropská unie a snížila tak svoji závislost na dodávkách plynu přes území Ruska. Otázka realizace plynovodu Nabucco, jež by měl vést kaspický zemní plyn přes Turecko do Evropy, je spojena s celou řadou komplikací a samotná výstavba je stále nejasná. Konkurenčním projektem je ruský plynovod Southstream.

Poměrně jednostranná orientace na těžbu způsobuje, že většina ekonomik oblasti je výrazně závislá na cenách surovin na světových trzích a jejich pokles může mít výrazný dopad na hospodářské fungování těchto států. Naopak při vysoké ceně energetických surovin vykazují poměrně výrazné zisky a například Ázerbájdžán se v poslední době vyznačoval jedním z největších meziročních růstů HDP na světě.

Zemědělství

Zemědělství společně s těžbou představuje základ většiny ekonomik regionu, a to i přesto, že velká část oblasti má poměrně nepříznivé předpoklady pro zemědělskou výrobu. Výjimku tvoří Gruzie, která jednoznačně vykazuje nejlepší klimatické podmínky pro zemědělskou činnost. V Gruzii se pěstují především subtropické plodiny a významná je produkce vína, citrusů, čaje či různých druhů ořechů. Dobře je na tom i Kazachstán, na jehož území se rozkládají rozsáhlé oblasti černoze (celiny), a za zemědělsky významnou můžeme označit i převážně uzbeckou Fergánskou kotlinu.

Ve střední Asii má velkou a dlouhodobou tradici pasterectví, především ovcí a koz, jejichž vlna je využívána k výrobě tradičních koberců. Z rostlinné výroby má velký význam pěstování bavlny, jež v této oblasti byla v masivní míře zavedena v období SSSR. V současnosti i přes pokles produkce patří Turkmenistán či Uzbekistán k největším vývozcům bavlny na světě. Jak již bylo zmíněno v kapitole věnující se hydrologii, je s pěstováním bavlny v převážně aridní oblasti spojena výrazná environmentální katastrofa v podobě vysychání Aralského jezera.

13.4 Uzbekistán

Uzbekistán obdobně jako další země makroregionu vyhlásil svoji nezávislost v roce 1991. Rozkládá se na ploše 447 400 km² a vzhledem k jeho centrální poloze sousedí se všemi postsovětskými státy střední Asie. Strategická poloha, demografické předpoklady a hospodářský potenciál vedly k tomu, že se Uzbekistán pasoval do role regionální velmoci.

13.4.1 Historický vývoj

První státní útvary zasahovaly na území dnešního Uzbekistánu již v období starověku. Významné postavení v uzbecké interpretaci dějin zaujímá říše založená Timurem Lenkem na přelomu 14. a 15. století, která je v dnešní oficiální ideologii považována za první uzbecký stát. Centrem této říše se stal Samarkand, kde byla vybudována řada cenných kulturních památek. V 16. století vznikly v prostoru dnešního Uzbekistánu tři významné státní útvary Kokandský chanát, Bucharský emirát a Chivský chanát. Vládnoucí a elitní vrstva v těchto státech ale hovořila tádžicky.

V 19. století začalo do střední Asie pronikat carská armáda a území dnešního Uzbekistánu hrálo v ruské správě nejvýznamnější roli, kterou si ponechalo i po bolševické revoluci (významnou správní roli získal Taškent).

Důležitou skutečností je fakt, že Uzbekistán v dnešních hranicích vznikl až v období Sovětského svazu, kdy v rámci administrativních reforem byly uměle vytyčeny hranice všech svazových středoasijských republik. Při delimitaci byly do Uzbekistánu zahrnuty i nejvýznamnější historická centra střední Asie – Buchara, Chiva a Kokonad – a strategická Fergánská kotlina. V roce 1991 byla vyhlášena nezávislost.

13.4.2 Obyvatelstvo

Uzbekistán je nejlidnatějším státem střední Asie, roce 2011 zde žilo přibližně 28 milionů osob, což představuje necelou polovinu všech obyvatel středoasijských postsovětských republik. Rozmístění obyvatelstva je vzhledem k přírodním podmínkám velmi nerovnoměrné: aridní regiony v západní části státu jsou velmi řídky obydleny, naopak největší hustota obyvatelstva je koncentrována ve Fergánské kotlině a v oblasti hlavního města Taškentu.

Z hlediska národnostní struktury tvořili Uzbeki v roce 2011 přibližně 84 % obyvatel státu. Nejpočetnější národnostní menšinou jsou Tádžikové (necelých 5 %), kteří, jak již bylo řečeno, žijí v oblasti Samarkandu a Buchary a na území Uzbekistánu se dostali v důsledku umělého vymezení hranic v období Sovětského svazu. V minulosti byla významná ruská menšina, počet jejích příslušníků se ale od rozpadu SSSR poměrně dramaticky snižuje. Z dalších národnostních menšin můžeme ještě jmenovat Kazachy (2 %) a jim příbuzné Karakalpaky (2 %), přičemž Karakalpakstán má status autonomní republiky. Naopak v okolních státech existuje poměrně velká uzbecká menšina, především v Kyrgyzstánu není situace mírně řečeno zcela ideální a čas od času přeroste do násilných etnických střetů.

Většina obyvatel Uzbekistánu se alespoň formálně hlásí k sunitské formě islámu (cca 90 %). I když se sovětská minulost podepsala na počtu reálně praktikujících, tak jejich počet je v Uzbekistánu (společně s Tádžikistánem) relativně největší ze všech postsovětských států střední Asie. Tito praktikující muslimové jsou koncentrováni v historických centrech islámu (Buchara a Samarkand) a v tradičně konzervativní Fergánské kotlině, kde vznikly i některé militantní islámské skupiny.

13.4.3 Hospodářství

Hospodářství Uzbekistánu si stále udržuje řadu rysů typických pro centrálně plánované hospodářství, které jsou ale doplňovány liberalizačními opatřeními. Tento hospodářský mix je oficiálně označován jako „uzbecký“ model rozvoje ekonomiky. Páteří hospodářství Uzbekistánu je jako obdobně u celého regionu především těžební průmysl a velký význam si stále udržuje zemědělská výroba.

Uzbekistán má bohatou surovinovou základnu. Velmi významné jsou zásoby zemního plynu, Uzbekistán náleží mezi deset největších producentů této energetické komodity. Obdobně i v těžbě uranu a zlata náleží do první desítky a dále je významným producentem uhlí či mědi. Rozvoj dalších průmyslových odvětví, především strojírenského a textilního průmyslu je spojen s rozvojem přímých zahraničních investic.

Zemědělství představuje důležitou součást uzbeckého hospodářství a tvoří zhruba 30 % jeho HDP. Za nejvýznamnější zemědělskou oblast můžeme označit Fergánskou kotlinu. V důsledku nepříznivých přírodních podmínek je zemědělská výroba závislá na zavlažování, které je ale výrazně neefektivní a má vliv na hydrologické poměry oblasti (Aralské jezero).

Nejvýznamnější zemědělskou plodinou pěstovanou v Uzbekistánu je bavlna. I když v současnosti nedosahuje její produkce hodnot z období SSSR, tak i přesto Uzbekistán patří mezi pět největších producentů této plodiny na světě. Mezi světovou špičku náleží i v produkci bavlny, ale i zde výrazně zaostává za produkcí před rokem 1991.

13.4.4 Politická situace

Obdobně i jako v dalších středoasijských státech i v Uzbekistánu se po rozpadu Sovětského svazu k moci dostal, býval komunistický funkcionář Islam Abduganijevič Karimov, který v zemi zavedl režim s výraznými autoritářskými prvky. Karimov se po nástupu k moci zbavil opozice a referendy a změnou ústavy dosáhl neustálého prodloužení svého funkčního období. Významný vliv na fungování politiky má přetrvávající klanový systém.

Úkol / Úkol k zamyšlení

Asijské státy bývalého Sovětského svazu leží na hranici sfér vlivu světových mocností. Pokuste se predikovat možné scénáře budoucího vývoje oblasti.

SHRNUTÍ

Asijské státy bývalého Sovětského svazu vytvářejí poněkud specifický region. Na jedné straně je spojuje historická zkušenost vývoje pod centrálně plánovanou ekonomikou a s ní spojené hospodářská specifika po rozpadu SSSR. Na druhé straně se jedná o poměrně heterogenní oblast a jednotlivé státy (skupiny států) se vyznačují řadou především kulturních odlišností. Vzhledem k historickému vývoji a praktikované národnostní politice se jedná o oblast s řadou potenciálních či reálných konfliktních situací. K této skutečnosti přispívá i poloha regionu, které se nachází na hranici sfér vlivu světových mocností.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Pokuste se stručně představit vybraná konfliktní ohniska v regionu.
2. Zhodnoťte hlavní znaky hospodářství regionu asijských postsovětských republik.

Pojmy k zapamatování

Centrálně plánované hospodářství, separatistické státy

Závěr

Vážení kolegové, jak již bylo zmíněno v úvodu, používali jste text určený studentům kombinovaného studia studijního oboru Učitelství geografie pro střední školy. Cílem autorů bylo napsat oporu, která Vám předá nové informace přístupným a srozumitelným způsobem. Protože bychom na tomto díle chtěli i nadále pracovat, budeme Vám vděční, když nám pomůžete identifikovat místa obtížně srozumitelná, nepřehledná, případně upozornit na překlepy, typografické i věcné chyby. Děkujeme Vám, že pečlivým vyplněním závěrečného hodnotícího dotazníku přispějete ke zdokonalení tohoto textu a tím i k efektivnějšímu studiu Vašich budoucích kolegů.

Použité zdroje

- ANDĚL, J., BIČÍK, I., HAVLÍČEK, T. a kol. *Makroregiony světa: regionální geografie pro gymnázia*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010.
- BAAR, V., ŠINDLER, P. *Regionální geografie světadílů a oceánů 1*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1989.
- BAKEŠOVÁ, I. *Čína ve XX. století. Díl 1*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.
- BIČÍK, I.; OBERMANN A. *Asie*. Praha: Albatros, 1980. 294 s.
- DE BLIJ, H. J., MULLER, P. O., NIJMAN, J. *Geography: Realms, Regions and Concepts*. John Wiley & Sons, 2011.
- FÁREK, J., JENÍČEK, J., WINKELHÖFER, J. a kol. *Japonsko*. Praha: ČTK-Pressfoto, 1975.
- GANGULY, S.: *South Asia*. New York: New York University Press, 2006.
- HORÁK, S. *Rusko a Střední Asie po roce 1991*. Praha: Karolinum, 2008.
- HORÁK, S. *Střední Asie mezi východem a západem*. Praha: Karolinum, 2005.
- KOMÁREK, S. *Zápisky z orientu*. Praha: Dokořán, 2008.
- KUNSKÝ, J., MÁLEK, R., VRÁNA, O. *Zeměpis světa : Asie*. Praha: Orbis, 1965.
- KOVÁŘ, J. *Asie, dynamický kontinent: hlavní faktory a ohniska růstu*. Praha: Karolinum, 1999.
- NORTON, J. H. K. *India and South Asia*. Dubuque: Global studies (McGraw-Hill), 2008.
- OSBORNE, M. *Southeast Asia: an introductory history*. Crows Nest: Allen & Unwin, 2004.
- SKOKAN, L. *Asie : sociogeografický přehled*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006.
- VAVROUŠKOVÁ, S. *Náboženství a společnost v jižní a jihovýchodní Asii: tradice a současnost*. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky, 2005.

- esa.un.org
- en.wikipedia.org
- www.fao.org
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- www.businessinfo.cz

Profil autorů

Mgr. Jan Daniel

Mgr. Jan Daniel se narodil v roce 1984 v Novém Městě na Moravě a je absolventem Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (Učitelství geografie pro SŠ – Historie). V současné době je studentem doktorského studijního programu Regionální geografie a regionální rozvoj na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve své odborné činnosti se věnuje historické geografii a otázkám proměny geografického prostoru v 19. a 20. století.

Mgr. Jan Hercik

Mgr. Jan Hercik se narodil v roce 1984 v Litoměřicích a je absolventem Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (Učitelství geografie pro SŠ – Historie). V současnosti pracuje jako asistent na katedře geografie PřF UP v Olomouci, souběžně je studentem doktorského studijního programu Regionální geografie a regionální rozvoj na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve své odborné činnosti se věnuje zejména didaktice geografie a geografii dopravy.

Mgr. Milan Tláškal

Milan Tláškal se narodil v roce 1987 v Hradci Králové, je externím spolupracovníkem katedry geografie Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci. Pracuje jako středoškolský učitel geografie a tělesné výchovy v Litomyšli. Vedle zájmu o regionální geografii se dlouhodobě zabývá problematikou postavení terénní výuky zeměpisu v kurikulu základní a střední školy a jejími aplikacemi na konkrétní region (diplomová práce, Centrum pro interdisciplinární terénní výuku žáků ZŠ a SŠ v Olomouci, ad.).

Mgr. Jan Daniel
Mgr. Jan Hercik
Mgr. Milan Tláškal

Regionální geografie Asie

Výkonný redaktor prof. RNDr. Tomáš Opatrný, Dr.
Odpovědný redaktor Bc. Otakar Loutocký
Technická redakce autor
Návrh obálky Jiří Jurečka
Foto na obálce Paul Segal

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.vydavatelstvi.upol.cz
www.e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

Publikace neprošla ve vydavatelství redakční jazykovou úpravou

1. vydání

Olomouc 2013

Ediční řada – Studijní opory

ISBN 978-80-244-3894-8 (tištěná verze)

ISBN 978-80-244-3895-5 (online verze)

Neprodejná publikace

Online verze publikace dostupná na
<http://geography.upol.cz/soubory/studium/e-ucebnice/978-80-244-3895-5.pdf>

VUP 2013/860 (tištěná verze)

VUP 2013/861 (online verze)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

9 788024 438948